

KIKO IN ROKA

PRIROČNIK ZA
STROKOVNE DELAVKE
IN DELAVCE

**Zaščitniške učiteljice
in učitelji,
zaščiteni otroci:**

Izobraževanje v vrtcih
za preprečevanje spolne
zlorabe otrok

www.coe.int/children

Building a Europe
for and with children

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

KIKO IN ROKA

PRIROČNIK ZA STROKOVNE DELAVKE IN DELAVCE

**Zaščitniške učiteljice in učitelji,
zaščiteni otroci**

Izobraževanje v vrtcih
za preprečevanje spolne zlorabe otrok

Avtorja:

F.Javier Romeo-Biedma
in Pepa Horno
(Espirales Consultoría de Infancia)

Mnenje avtorjev je njuna
odgovornost in ne odraža nujno
mnenja Sveta Evrope.

Brez pisnega dovoljenja direktorata
za komuniciranje(F-67075
Strasbourg Cedex or
publishing@coe.int) je prepovedano
prevajanje, reproduciranje,
predelava tega dela ali njegovih
delov v kakršnem koli obsegu ali
postopku, hkrati s fotokopiranjem,
tiskanjem ali shranjevanjem v
elektronski obliki. Vsa vprašanja
glede publikacije naslovite na
Oddelek za otrokove pravice pri
Svetu Evrope; children@coe.int
Avtorja: F. Javier Romeo-Biedma in
Pepa Horno (Espirales Consultoría
de Infancia) - mednarodna
svetovalca pri Svetu Evrope

Oblikovanje in naslovnica: Angela Ivanesi

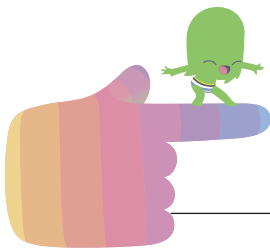
Ilustracije: Punga

© Svet Evrope, Avgust 2020.

Oddelek za otrokove pravice
pri Svetu Evrope.

Email: children@coe.int

spletna stran: www.coe.int/children

Predgovor

Svet Evrope varuje in širi človekove pravice v svojih državah članicah, v katerih živi 150 milijonov otrok. Aktivno se trudi izkoreniniti vse oblike nasilja nad otroki. Naše vseevropsko delo temelji na zavezi svetovnih voditeljev in voditeljic, da bomo do leta 2030 odpravili vsakršno nasilje, zlorabe, izkoriščanje in trgovino z otroki. To spada med cilje trajnostnega razvoja Organizacije Združenih Narodov.¹ »Življenje brez nasilja« je ena ključnih prednostnih nalog Strategije Sveta Evrope za otrokove pravice (2016–2021).²

■ Konvencija Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolnim zlorabljanjem (Lanzarotska konvencija) je do zdaj najbolj velikopotezen in obširen pravni instrument za zaščito otrok pred spolnim izkoriščanjem in zlorabljanjem. Od držav zahteva holističen odziv na spolno nasilje nad otroki s preprečevanjem, zaščito, sodnim preganjanjem in sodelovanjem pristojnih strokovnjakov in strokovnjakinj na državni in mednarodni ravni.

■ Za doseganje cilja nudi Svet Evrope podporo svojih nadzornih in medvladnih teles kot tudi podporo, vodstvo in orodje za pomoč državam pri uveljavljanju ukrepov proti spolnemu nasilju nad otroki, pri varovanju otrok pred takšnim nasiljem in pri pravočasnem ukrepanju ob sumu na spolno zlorabljanje otrok. Ozaveščanje in obveščanje otrok, njihovih družin ter strokovnjakov in strokovnjakinj, ki delajo z otroki in zanje, so najpomembnejši pri izkoreninjanju teh zločinov.

■ Ocenjujemo, da je približno vsak peti otrok v Evropi žrtev spolnega nasilja. Svet Evrope je hotel s kampanjo Eden od petih (2010–2015) prekiniti molk in tabu spolnega nasilja nad otroki in podpreti ratifikacijo Lanzarotske konvencije. Del kampanje so bili tudi izdelki, ki so učili otroke »PRAVILO PERILO« (Underwear Rule³), zgodba o Kiku in Roki, ki je bila objavljena v knjižni obliki in televizijskih prispevkih, ter napotki za starše.⁴ 18. novembra 2010 je 46 držav članic Sveta Evrope ratificiralo konvencijo, ki je bila napisana leta 2007.⁵ 18. november je postal evropski dan za zaščito otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolnim zlorabljanjem.⁶ Izdelki Kiko in Roka navdihujejo strokovnjake in strokovnjakinje in na tisoče otrok.

■ Priročnik za strokovne delavce in delavke je nastal s pomočjo Sveta Evrope in partnerjev po vsej Evropi. Nastajal je v času projekta Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolnim zlorabljanjem, ki je potekal v Moldaviji.⁷ Republika Moldavija je skušala prenesti Lanzarotsko konvencijo v prakso tako, da jo je prevedla v praktična navodila in vire za predšolske vzgojiteljice in strokovne delavke, ki delajo z otroki, starimi od tri do šest let.

■ Priročnik skuša opremiti strokovnjake z znanjem za učinkovitejše preprečevanje spolnega nasilja, čimprejšnje odkrivanje ter otroku čim bolj prijazno ukrepanje ob sumu na nasilje. Kiko in Roka ter »Pravilo perilo« vsebujeta dobra navodila za ukrepanje in praktične nasvete, kako pristopiti k otroku ob sumu na spolno nasilje, kako komunicirati s starši in strokovnjaki za predšolsko vzgojo. V priročniku pa so zbrani nasveti, ki jih lahko vsaka učiteljica oz. vzgojiteljica uporablja tako, kakor se ji zdi najbolje.

■ Priročnik je neprecenljiv prispevek k skrbi za otroke in njihove pravice po vsej Evropi. Prilagodi in uporablja se lahko v vseh državah članicah Sveta Evrope in tudi drugod.

Regina Jensdotti

Vodja in glavna koordinatorica
Sveta Evrope za pravice otrok

¹ www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals.

² www.coe.int/en/web/children/children-s-strategy.

³ »Underwear Rule« je razvila vodilna organizacije na področju zaščite otrok v Združenem kraljestvu, NSCCP. Njihov namen je, da bi bila čim bolj razumljiva otrokom, zato so uporabili besedo PANTS (spodnje hlačke), ki so jo kot akrostih uporabili, da so otrokom približali temeljna pravila, kako se zaščititi pred spolno zlorabo. V besedi PANTS vsaka črka simbolizira 5 pravil zaščite otroka. P- Privates are private (zasebno je zasebno); A- Always remember your body belongs to you (vedno se spomni, da tvoje telo pripada tebi); N- No means no (ne, pomeni ne); T- Talk about secrets that upset you (govori o skrivnostih, ki te razžalostijo); S- Speak up, someone can help (spregovori, nekdo lahko pomaga). Cilj besede je, da si jo otroci zapomnijo, zato smo tudi v slovenščini uporabili podobno sintagmo »Pravilo perilo«. Čeprav se ne uporablja akrostihno, spomni na spodnje perilo in ga v predšolski vzgoji lahko uporabljamo za pogovore z otroki. <https://www.nspcc.org.uk/globalassets/documents/advice-and-info/underwear-rule-children-guide-english.pdf/>

⁴ www.coe.int/en/web/children/kiko.

⁵ Seznam vseh ratifikacij najdete na Lanzarote Convention, 2007 (2010): <https://www.coe.int/en/web/children/convention#%2212441481%22%7D>

⁶ Več podatkov na strani: www.coe.int/en/web/children/end-child-sex-abuse-day.

⁷ www.coe.int/en/web/chisinau/protecting-children#%7B%2244733798%22%3A%5B%5D%7D.

Kazalo

PREGOVOR	5
ZAHVALA	7
1. UVOD: ZAKAJ PRIROČNIK ZA IZOBRAŽEVANJE STROKOVNJAKINJ IN STROKOVNJAKOV PRI PREPREČEVANJU SPOLNE ZLORABE OTROK?	8
1.1. O smernicah	8
1.2. Spolna zloraba otrok: skriti problem	8
1.3. Preprečevanje spolne zlorabe otrok: odgovornost strokovnjakinj in strokovnjakov	9
1.4. Izkustveno izobraževanje: za temeljito ozaveščenost	9
1.5. Uporaba priročnika	10
2. KAJ JE SPOLNA ZLORABA OTROKA?	11
2.1. Opredelitev spolne zlorabe otroka	11
2.2. Vrste spolnega nasilja nad otroki	15
3. NEVIDNI ZNAKI: POSLEDICE SPOLNE ZLORABE OTROK IN KAKO JIH PREPOZNAMO?	19
3.1. Ključni znaki spolne zlorabe otrok	19
3.2. Razvojne posledice nasilja: znaki spolne zlorabe	23
3.3. Pozabljajo, da bi preživel: disociacija pri spolni zlorabi otrok	27
4. KIKO IN ROKA V AKCIJI: IZOBRAŽEVANJE ZA VZGOJITELJICE IN VZGOJITELJE PREDŠOLSКИH OTROK	29
4.1. Bistveni poudarki izobraževanja za vzgojiteljice in vzgojitelje predšolskih otrok	29
4.2. Dvodnevno izobraževanje	31
5. OZAVEŠČANJE STROKOVNIH DELAVK IN DELAVCEV: VAJE Z UČITELJICAMI IN UČITELJI	35
5.1. Sklop 1: izkustveni uvod	35
5.2. Sklop 2: kaj nam naše zavedanje pove o naši preteklosti	36
5.3. Sklop 3: miti in dejstva o spolni zlorabi otroka	39
5.4. Sklop 4: zaznavanje (i): posledice in znaki spolne zlorabe otrok	42
5.5. Sklop 5: zaznavanje (ii): spoznavanje znakov spolne zlorabe otrok	44
5.6. Sklop 6: zaznavanje (iii): primerni in neprimerni odzivi	44
5.7. Sklop 7: kako voditi delo z otroki	46
5.8. Sklop 8: šole kot zaveznice – priprava na uvajanje dejavnosti	48
5.9. Sklop 9: starši in družine kot zavezniki - priprava na uvajanje dejavnosti	49
6. KIKO IN ROKA V RAZREDU: DELO Z OTROKI	50
6.1. Dejavnost 1: predstavitev Kika in Roke	50
6.2. Dejavnost 2: »dobra« in »slaba« ljubezen	51
6.3. Dejavnost 3: zaupanje in skrivnosti	53
6.4. Dejavnost 4: prositi za pomoč	55
6.5. Dejavnost 5: »To smo se naučili od Kika in Roke« – skupno srečanje s starši	56
7. EPILOG: USTVARJANJE VARNOSTI	58
8. SEZNAM LITERATURE	59
8.1. Publikacije	59
8.2. Spletni viri: spletne strani in posnetki	60

Zahvala

Priročnik Kiko in Roka za učiteljice in vzgojitelje v vrtcih je nastal pod vodstvom Oddelka za otrokove pravice pri Svetu Evrope v času projekta Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolnim zlorabljanjem v republiki Moldaviji (2018 – 2020).

■ Pri nastajanju priročnika je z Oddelkom za otrokove pravice sodelovalo veliko posameznikov in posameznikov in držav članic Sveta Evrope. Cilj je bil prepoznati, zbrati in uskladiti dobre prakse na evropski ravni ter v Moldaviji v praksi preizkusiti priročnik in njegovo metodologijo. Tamkajšnje učiteljice in učitelji so to tematico spoznavali že v preteklosti.⁸

■ Svet Evrope se za sodelovanje zahvaljuje vsem vzgojiteljicam in vzgojiteljem vrtca iz Kišinjeva v Republiki Moldaviji, ki so sodelovali pri testnem izobraževanju oktobra 2019 in januarja 2020.

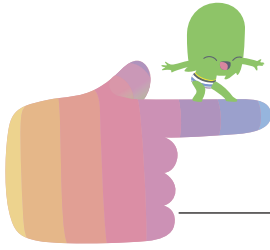
■ Posebej bi se radi zahvalili tudi strokovnjaku F. Javierju Romeu-Biedmi in strokovnjakinji Pepi Horno, ki sta napisala priročnik na podlagi obširne ekspertize in s predanostjo razvoju otrokovih pravic v državah članicah Sveta Evrope in drugod. F. Javier Romeo-Biedma je psiholog, ki se ukvarja z zaščito otrok. Ima več kot 20 let izkušenj pri delu v socialnih službah. Kot humanitarni delavec in vzgojitelj je delal v Maroku in Mavretaniji, bil je medkulturni mediator pri odraščajočih otrocih z družbenega roba, delal pa je tudi kot svetovalec v javnih in zasebnih ustanovah po Španiji, Južni Ameriki, Evropi in Magrebu.

■ Pepa Horno je psihologinja in strokovnjakinja za otroštvo, izobraževanje na področju čustev (afektivnost) in zaščito otrok. Že več kot dvajset let koordinira državne in mednarodne kampanje, s katerimi skuša preprečiti in izkoreniniti nasilje nad otroki, k temu večinoma uvrščamo telesno in psihološko nasilje, spolno zlorabo in izkoriščanje otrok. Pomagala je pri strokovnem izobraževanju v več kot dvajsetih državah v Južni Ameriki, južni in jugovzhodni Aziji, Evropi in Severni Afriki oz. Magrebu.

■ Od leta 2009 delata v mednarodnem svetovalnem podjetju za zaščito otrok Espirales Consultoria de Infancia, ki sta ga skupaj ustanovila v Španiji. Vodita več državnih in mednarodnih raziskovalnih projektov, nudita izobraževanje, opravljata strokovne ocene in supervizijo s področja varovanja otrokovih pravic. Oba avtorja sta sodelovala pri kampanji Sveta Evrope Kiko in Roka tako globalno (2010) kot v Španiji (2010 - 2011), Italiji (Pepa Horno) in Tuniziji (F. Javier Romeo-Biedma).

■ Svet Evrope bi se rad zahvalil tudi naši slovenski kolegici, profesorici dr. Darji Zaviršek s Fakultete za socialno delo Univerze v Ljubljani. Darja Zaviršek je predstojnica Oddelka za proučevanje socialne pravičnosti in vključevanja na področju hendikepa, spola in etničnosti. Njeno raziskovalno področje povezano z otroki, obsega študije spola in hendikepa, posvojitve, socialno starševstvo in protirasistično socialno delo na področju romskih otrok. Je soavtorica številnih knjig, povezanih z otrokovimi pravicami, organizirala je več delavnic in izvedla številna predavanja o spolni zlorabi otrok in nasilju nad otroki v družinah in različnih institucijah. Prof. Zaviršek je predsednica vzhodnoevropskega podregionalnega združenja šol za socialno delo (EEsrASSW) v okviru IASSW in je v upravnem odboru predsednica odbora za raziskave in ženske. Leta 2016 je prejela mednarodno nagrado Hokenstad International Lecture Award.

⁸Nacionalno središče za preprečevanje spolne zlorabe otrok v Moldaviji je sestavilo več izobraževalnih sklopov za vzgojitelje in vzgojiteljice v vrtcih - za preprečevanje spolne zlorabe otrok.

1. Uvod: zakaj priročnik za izobraževanje strokovnjakinj in strokovnjakov pri preprečevanju spolne zlorabe otrok?

1.1. O SMERNICAH

Cilj tega priročnika je opremiti učiteljice, vzgojiteljice in strokovnjake, ki delajo z otroki, starimi od 3 do 6 let, z vsem potrebnim znanjem, zamislimi in spretnostjo, da bodo lahko preprečili spolno zlorabo otroka. Zato morajo dobro razumeti, kaj je spolna zloraba in kakšne so njene posledice.

To so težko dojemljivi koncepti. Vsi bi radi verjeli, da otroci v otroštvu ostajajo nedolžni in da se jim ne zgodi nič hudega, a je resničnost drugačna. Spolna zloraba otrok je pogostejša, kot si morda mislimo. To je še vedno skrita, nevidna, nezaznavna, neimenovana težava, ob kateri se ne ukrepa. Vaje, ki pomagajo ozaveščati otroke in odrasle, je treba izvajati v praksi. Teorija, napotki in vaje v tem priročniku bodo vsem, ki delajo z majhnimi otroki, omogočili osnovno razumevanje spolne zlorabe otrok, njenih najrazličnejših oblik, posledic in tudi kazalnikov. Želimo, da odrasli povsem usvojijo ta koncept, da bodo lažje zaščitili otroke, za katere skrbijo.

1.2. SPOLNA ZLORABA OTROK: SKRITI PROBLEM

Po oceni Sveta Evrope je v Evropi spolno zlorabljen vsak peti otrok. To je v večini družb občutljiva tema, o kateri se težko pogovarjamo. Miti in tabuji o spolnosti⁹ so prisotni v vseh kulturah, zlasti v povezavi z otroki. Spolna zloraba otrok je skriti problem. Ljudje o njem neradi govorijo in premišlujejo, ker jim je ob tem neprijetno. Ne morejo razumeti, kako lahko kdo zlorabi otroka. Vendar se dogaja pogosteje, kot mislimo.

V zgodnjem otroštvu, ko otroci še ne morejo opisati svojih izkušenj, sploh ne o spolnosti, je spolna zloraba pogosto neimenovana. Ponavadi se dogaja v okoljih, ki bi morala biti za otroke varna – doma, v šoli, na različnih krajih, kjer otroci preživljajo prosti čas, v skupnosti. Otroci storilcem večinoma zaupajo (to so odrasli skrbniki, člani družine, učitelji, vzgojitelji, vrstniki ali starejši otroci). Storilci izrabijo ljubezen in moč, zatekajo pa se tudi k manipulaciji in skrivanju »slabih« skrivnosti. Mnogi otroci čutijo, da je nekaj narobe, a tega še več let ne znajo izraziti. Zato morajo vedeti, kaj je spolna zloraba (tudi če je še ne poimenujejo tako), jo prepoznati (s čustvi in občutji) in vedeti, koga lahko prosijo za pomoč, ko se jim nekaj takšnega zgodi. Odrasli skrbniki so odgovorni, da se s tem spoprimejo – se ustrezno poučijo, da lahko preprečijo, zaznajo in ukrepajo, ko se srečajo s spolno zlorabo otrok.

Leta 2007 je konvencija Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolnim zlorabljanjem (Lanzarotska konvencija) določila mednarodne standarde, med katere spada preganjanje teh zločinov. Postala je zakonska obveza, da bodo otrokom vseh starosti zagotovili preventivo in izobraževanje o spolnosti.

Leta 2010 je Svet Evrope začel mednarodno kampanjo »Vsak peti«, za zaščito otrok, zlasti pred spolno zlorabo. Delo Kiko in Roka je opremljeno z barvitimi junakinjami, ima kratko, a močno sporočilo. Prevedli so ga že v več deset jezikov in ga uporabili po vsem svetu, lokalno, regionalno in nacionalno. Kampanja je namenjena večinoma otrokom, starim od tri do šest let, omogoča način dela, ki je učinkovit proti spolni zlorabi in varen. V času kampanje so strokovnjakinjam in strokovnjakom in javnosti ponudili še veliko drugega gradiva.¹⁰

⁹ Glej uradni komentar komisarja za človekove pravice: <https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/comprehensive-sexualityeducation-protects-children-and-helps-build-a-safer-inclusive-society>.
¹⁰ Council of Europe (2010), Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach, Strasbourg: Svet Evrope, dostopno na: www.coe.int/t/dg3/children/1in5/WhatWeKnow/Publication_en.asp.

Veliko držav je spremenilo zakonodajo v skladu z zahtevami Lanzarotske konvencije, da bi lahko izvajale programe za zaščito otrok. Spolna zloraba otrok je večinoma skrita pred javnostjo, izjema so le občasne novice, ki omogočajo zgolj omejen pogled na ta zelo razširjen problem.

Spolna zloraba otroka vpliva na njegov razvoj na vseh ravneh – telesni, psihološki, spolni in družbeni. Povzroči lahko hude posledice, tako telesne kot psihološke. Marsikatera je nepopravljiva in lahko pripelje celo do smrti. Spolna zloraba otroka je kršenje otrokovih pravic. Zato so se države, ki so ratificirale Lanzarotsko konvencijo, zakonsko obvezale, da bodo uvajale programe za preprečevanje in odkrivanje spolnih zlorab ter posredovale, da bodo otroci varni in se bodo nemoteno razvijali.

1.3. PREPREČEVANJE SPOLNE ZLORABE OTROK: ODGOVORNOST STROKOVNJAKINJ IN STROKOVNJAKOV

Večina zakonodaj od odraslih zahteva, da prijavijo vsako nasilje nad otroki in zagotovijo pomoč otrokom, ki doživljajo nasilje. Prijava spolne zlorabe otroka je v mnogih državah obvezna. Strokovnjaki, ki delajo neposredno z otroki, so tudi odgovorni, da poskrbijo za varno okolje, v katerem vsi spoštujejo otrokove pravice in v katerem se lahko otroci optimalno razvijajo. Okolje je za otroke varno, če delujejo sistemi za preprečevanje, zanzavanje in ukrepanje ob vsakem nasilju nad otroki, vključno s spolno zlorabo.

Šole, vrtci in varstveni zavodi morajo biti varno okolje, v katerem se lahko otroci učijo. Otroci, ki živijo v strahu, s krivdo ali v skrbeh, se ne morejo učiti. Zato morajo učiteljice in vzgojitelji svoje učenke in učence naučiti, da spregovorijo o spolni zlorabi, ko se jim ta zgodi, in jim takrat zagotoviti oporo in zaščito. Šole morajo poučiti otroke, kako zaznati nevarnost in prositi za pomoč. Na univerzah in drugih pedagoških visokošolskih ustanovah redko izobražujejo študentke in študente o preprečevanju in zanzavanju spolne zlorabe otrok, čeprav je ta pogosta.

V vrtcu otroci spoznajo ljudi, ki niso del družine. Tam spoznajo druge otroke in odrasle, ki se vedejo drugače kot njihovi bratje, sestre in starši. Razvijajo nove odnose: do drugega otroka v skupini, do učitelja, učiteljice, vzgojiteljice, vzgojitelja itd. Vrtec vpliva na otrokov pogled na izobraževanje (lahko je priložnost ali breme) in šolo (lahko v njej uživa ali pa trpi, se je boji ali izogiba). Vzgojitelji in vzgojiteljice lahko učence navdušijo nad izobrazbo, lahko pa jim zagrenijo vse, kar je povezano s šolo. Strokovnjaki in strokovnjakinje so dolžni otrokom povsod zagotoviti občutek varnosti, zlasti v ključnih letih razvoja.

S tem priročnikom želimo vzgojiteljicam in vzgojiteljem otrok, starih od tri do šest let, dati praktična navodila za delo z njimi, ki bodo učinkovita a nežna, jasna in nezahtevna. Izkušene učiteljice in učitelji se bodo lahko oprli tudi na lastne izkušnje, tisti s krajšim stažem pa bodo uporabljali naučene tehnike, da bodo lažje poskrbeli za varnost otrok.

1.4. IZKUSTVENO IZOBRAŽEVANJE: ZA TEMELJITO OZAVEŠČENOST

Večina odraslih raje ne razmišlja o spolni zlorabi otroka, ker se jim to zdi preveč mučno. Toda če o spolni zlorabi ne razmišljamo ali o njej ne govorimo, je s tem ne izkoreninimo, temveč spodbujamo prikrivanje škodljivih odnosov. Da bi preprečili spolne zlorabe otrok, bi se morali odrasli dosledno in konstruktivno vključevati v vzgojo izkazovanja naklonjenosti in spolno vzgojo. Toda večina odraslih ni bila deležna takšnega izobraževanja. Odrasli se morajo preprečevanja spolnih zlorab otroka nujno lotiti z izkustvenega vidika¹¹, kajti samo tako bodo lahko nudili varno okolje za izkazovanje čustev in spolno vzgojo.

Strokovno izobraževanje, ki je predstavljeno v tem priročniku, je zasnovano na lastnih izkušnjah (nasilja ali zlorabe moči) sodelujočih, in dopolnjeno z razlagami pojmov. Tako lahko vsaka strokovnjakinja in strokovnjak začeta z razumevanjem lastnih problemov, in s tem zavedanjem krmarita težko temo nasilja in spolne zlorabe otroka. Namen tega priročnika je usposobiti pedagoške delavke in delavce, da bodo znali te pojme, zamisli in vaje vključiti v svoje delo, pri katerem bodo povezali izkušnje s teoretičnim znanjem.

¹¹ Horno, P. (2011), "Usposabljanje strokovnjakov in strokovnjakinj: Bistvena strategija za izkoreninjenje spolne zlorabe otrok", Svet Evrope, Zaščita otrok pred spolnim nasiljem - celovit pristop, str. 143–51. Strasbourg, Svet Evrope, dostopno na: [HYPERLINK »http://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Horno.pdf«](http://www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Horno.pdf) www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Horno.pdf.

■ Toda čeprav je usposabljanje izkustveno, še ne pomeni, da je terapevtsko. Nekateri udeleženci in udeleženke bodo morda lahko ozavestili izbruhe nasilja v lastnem življenju, vendar jih bodo morali predelati na ločenih terapijah, in ne med izobraževanjem. Strokovno izobraževanje daje znanje, ki omogoča varnost in zaščito, toda to ni terapija. Izvajalci tega programa se bodo morali tega zavedati in ustrezno ukrepati.

■ Izkustveni pristop vključuje tudi učenje v praksi, zato mora biti izobraževanje čim bolj praktično in mora vsebovati različne vaje. Udeleženke in udeleženci bi morali biti zmožni poiskati in razviti čim bolj naravne načine podajanja usvojenih vsebin svojim slušateljicam in slušateljem.

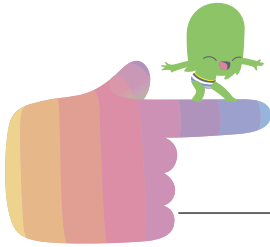
1.5. UPORABA PRIROČNIKA

■ Priročnik je namenjen učiteljicam, učiteljem, vzgojiteljicam, vzgojiteljem in vsem strokovnjakom, ki v izobraževalnih ustanovah delajo z otroki v starosti od tri do šest let. Vsebuje različne vsebine v skladu z različnimi cilji. 2. in 3. poglavje sta teoretična podlaga za razumevanje in prepoznavanje spolne zlorabe otroka. Ti dve poglavji sta nam lahko v pomoč, če se znajdemo v dvomu, zlasti tik po izobraževanju.

■ V 2. poglavju spoznamo pojme spolna zloraba otroka, zloraba moči, škoda, zakonske določbe in vrste zlorabe. To poglavje vsebuje tudi pregled zakonskih izhodišč in osnovna načela politike, vključno z odgovornostjo držav in strokovnjakov, ki delajo z otroki. V 3. poglavju so opisane posledice spolne zlorabe otroka in smernice, kako jo prepoznati.

■ Naslednja tri poglavja obravnavajo praktične pristope na različnih ravneh. V 4. poglavju najdemo podrobne smernice za učiteljice in učitelje, kako naj se z otroki, pa tudi s pristojnimi odraslimi (npr. starši, vodstvom šole) pogovarjajo o spolnih zlorabah. Predstavlja model za usposabljanje mentoric in mentorjev in vsebuje delavnice, ki strokovnim delavkam in delavcem pomagajo usvojiti znanje in razviti spretnosti, da se pripravijo na delo z otroki. V 5. poglavju so opisane dejavnosti za izobraževanje mentoric in mentorjev in cilji, metodologija, ključni pojmi, navedeno je gradivo. V 6. poglavju so predstavljene dejavnosti za učiteljice in učitelje, vzgojiteljice in vzgojitelje in druge strokovne delavke in delavce, ki jih lahko izvajajo z otroki, in cilji, metodologija, ključni pojmi ter gradivo za delo v vrtcu in drugih izobraževalnih ustanovah.

■ Priročnik se v 7. poglavju konča s sklepom, ki mu sledi seznam literature.

2. Kaj je spolna zloraba otroka?

VSEBINA TEGA POGlavJA

V tem poglavju opredelimo osnovne pojme, ki jih morajo učiteljice in učitelji in druge vzgojiteljice in vzgojitelji razumeti pri izvajanju strokovnega izobraževanja o preprečevanju in prepoznavanju spolne zlorabe otroka. Bralke in bralci, ki jih zanima več podrobnosti o tej temi, naj poiščejo publikacijo Sveta Evrope »Zaščita otrok pred spolnim nasiljem – celovit pristop«¹², ki vključuje seznam literature in raziskave, katerih podatki so v tem poglavju.

2.1. OPREDELITEV SPOLNE ZLORABE OTROKA

2.1.1. Lanzarotska konvencija: mednarodni dokument, ki opredeljuje spolno zlorabo otroka

Lanzarotska konvencija¹³ je pogodba Sveta Evrope, ki opisuje različne oblike spolnega nasilja nad otroki v vseh okoljih, od doma in družine do šole. Lanzarotska konvencija opredeljuje spolno zlorabo takole:

- ▶ »Sodelovanje v spolnih dejavnostih z otrokom, ki v skladu s pravno veljavnimi predpisi nacionalnega prava ni dosegel zakonske starosti za spolne dejavnosti« (18.1.a člen), razen ko so to »sporazumne spolne dejavnosti med mladoletniki« (18.3 člen).
- ▶ »Sodelovanje v spolnih dejavnostih z otrokom:
 - ob uporabi prisile, sile ali groženj; ali
 - ob zlorabi zaupnega odnosa, avtoritete ali vpliva nad otrokom, vključno v družinskem krogu; ali
 - ob zlorabi položaja v primeru posebne ranljivosti otroka, zlasti zaradi telesnih ali duševnih ovir ali položaja odvisnosti« (18.1.b člen).

Te opredelitve zajemajo vse spolne dejavnosti z otroki, z izjemo »sporazumne spolne dejavnosti med mladoletniki«, in poudarjajo oteževalne dejavnike ob uporabi prisile in manipulacije, ob zlorabi avtoritete ali vpliva nad otrokom, saj so za večino spolnih zlorab otrok odgovorni odrasli, ki so otroku najbližje.

V skladu z Lanzarotsko konvencijo bi bilo treba nameniti pozornost temu, »da sprejmemo vse potrebne zakonodajne ali druge ukrepe za preprečitev kakršne koli oblike spolnega izkoriščanja in spolne zlorabe otrok ter jih zaščitimo« (4. člen), vključno »z vsemi potrebnimi zakonodajnimi ali drugimi ukrepi za spodbujanje ozaveščenosti o varstvu in pravicah otrok tistih oseb, ki imajo redne stike z otroki na področju izobraževanja, zdravstva, socialnega varstva, sodstva, javnega reda ter na področjih, povezanih s športnimi, kulturnimi in prostočasnimi dejavnostmi« (5.1. člen). Hkrati pa določa, »naj vsaka država sprejme vse potrebne zakonodajne ali druge ukrepe, s katerimi zagotovijo obveščenost otrok v osnovnih in srednjih šolah o nevarnostih spolnega izkoriščanja in spolne zlorabe kot tudi o sredstvih za samozaščito v skladu s svojo razvojno stopnjo. Informacije se posreduje ob sodelovanju s starši, upoštevajoč starost otroka, so vključene tudi informacije o spolnosti, pri čemer se posebno pozornost namenja tveganjem, ki izhajajo iz uporabe novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij« (6. člen). Strokovno izobraževanje, ki je načrtano tukaj, z dejavnostmi za vzgojiteljice in vzgojitelje v vrtcih in z delom vzgojiteljev z otroki, je bilo oblikovano ob upoštevanju teh ciljev. Svet Evrope pripravlja gradivo za preprečevanje spolne zlorabe otroka, odkar je leta 2010 izvedel kampanjo Eden od petih¹⁴. Ilustrirana knjižica Kiko in Roka, ki predstavlja »Pravilo perilo«, je izhodiščna točka za delo vzgojiteljic in vzgojiteljev z otroki v vrtcih, opisano v 6. poglavju.

¹² Svet Evrope (2010), »Zaščita otrok pred spolnim nasiljem - celovit pristop«, Strasbourg: Svet Evrope, dostopno na: www.coe.int/t/dg3/children/1in5/WhatWeKnow/Publication_en.asp.

¹³ Svet Evrope (2007), Konvencija Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolnim zlorabljanjem (Lanzarotska konvencija), ETS No. 201, Svet Evrope, Strasbourg, dostopno na: www.coe.int/en/web/children/convention.

¹⁴ Glavna spletna stran kampanje je: www.coe.int/t/dg3/children/1in5/WhatWeKnow/Publication_en.asp.

ZAKONSKE DOLOČBE, KI SE NANAŠAJO NA SPOLNO ZLORABO V SLOVENIJI

Ustava Republike Slovenije v drugem odstavku 56. člena določa, da se otrokom zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem¹⁵.

Družinski zakonik (ki je 14. 4. 2019 nadomestil Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih iz leta 2004) določa konkretne ukrepe za varstvo otrok pred različnimi oblikami nasilja¹⁶. Določa načelo otrokove koristi (7. člen), posebno varstvo ob ogroženosti (8. člen), določa ukrepe za varstvo koristi otroka (poglavje 7, členi od 153-182a).

Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008)¹⁷ v 3. členu opredeljuje, kaj je spolno nasilje v družini: »Spolno nasilje so ravnanja s spolno vsebino, v katera žrtev ne privoli, je vanje prisiljena ali zaradi svoje stopnje razvoja ne razume njihovega pomena, grožnje z uporabo spolnega nasilja, ter javna objava spolnih vsebin o žrtvi.« Ta definicija je ozka in ne obsega celotne morebitne dinamike spolne zlorabe. Člen 3.a določa prepoved telesnega kaznovanja otrok, a ne določa kazni za starše v primeru nasilja (vneseno v zakon prvič leta 2016); opredeljuje dolžnost ravnanja in dolžnost prijave različnih organov in organizacij, vključno z nevladnimi organizacijami (5. in 6. člen), določa pravico do spremljevalca (7. člen) in do zagovornika (8. člen), prepoved približevanja nasilneža (19. člen), določa ukrepe za zagotavljanje varstva otrok (20. člen), določa, da je potrebno upoštevati tudi otrokovo mnenje (22.g člen).

Kazenski zakonik (2012)¹⁸ v različnih zakonih določa kazniva dejanja, ki se nanašajo na različne oblike nasilja in trpinčenja otrok vključno s spolnimi zlorabami, med drugim posilstvo (170. člen), spolno nasilje vključno s spolnim nasiljem slabotne osebe (171. in 172. člen), spolni napad na osebo mlajšo od 15 let (173. in 173a člen), kršitev nedotakljivosti z zlorabo položaja (174. člen), zlorabo prostitucije (175. člen), prikazovanje, posest in posedovanje pornografskega gradiva (176. člen), nasilje v družini (191. člen) in zanemarjanje mladoletne osebe in surovo ravnanje (192. člen).

Zakon o kazenskem postopku (2012)¹⁹ določa, da ima mladoletni oškodovanec ali oškodovanka tekom celotnega postopka pravico do pooblaščenca, ki skrbi za njene ali njegove pravice. Prav tako ima lahko mladoletni oškodovanec ali oškodovanka v predkazenskem in kazenskem postopku osebo, k jo lahko sama izbere. Sodišče lahko omogoči, da se mladoletna žrtev ne sreča z osumljencem ali obdolžencem tekom predkazenskega ali kazenskega postopka (65. člen). Konvencija Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (Lanzarotska konvencija) je bila ratificirana 26. septembra 2013, zakon o ratifikaciji je začel veljati 1. januarja 2014²⁰.

¹⁵ Ustava Republike Slovenije (Ur.l. RS, št. 33/91-I, 42/97 – UZS68, 66/00 – UZ80, 24/03 – UZ3a, 47, 68, 69/04 – UZ14, 69/04 – UZ43, 69/04 – UZ50, 68/06 – UZ121,140,143, 47/13 – UZ148, 47/13 – UZ90,97,99 in 75/16 – UZ70a) <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=USTA1>

¹⁶ Družinski zakonik (2017). Ur. l. RS, 15/2017, 21/18 – ZNOrg, 22/19, 67/19 – ZMatR-C in 200/20 – ZOOMTVI. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO7556>

¹⁷ Zakon o preprečevanju nasilja v družini (2008). Ur. l. RS, 16/08 in 68/16 in 57/17 ZSV-H. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5084>

¹⁸ Kazenski zakonik (2012). Ur. l. RS, 50/2012 – uradno prečiščeno besedilo, 6/2016 – popr. 54/2015, 38/2016, 27/2017, 23/20 in 91/20. <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050>

¹⁹ Zakon o kazenskem postopku (Uradni list RS, št. 32/12 – uradno prečiščeno besedilo, 47/13, 87/14, 8/16 – odl. US, 64/16 – odl. US, 65/16 – odl. US, 66/17 – ORZKP153,154, 22/19, 55/20 – odl. US, 89/20 – odl. US, 191/20 – odl. US in 200/20). <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO362>

²⁰ Zakon o ratifikaciji Konvencije Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (Uradni list RS – Mednarodne pogodbe, št. 13/13) <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO6637>

2.1.2. Spolna zloraba otroka kot oblika nasilja

Po opredelitvi, ki jo uporabljajo v študiji Združenih narodov, je nasilje nad otroki²¹ namerna uporaba fizične sile ali moči, zagrožene ali dejanske, nad otrokom, ki jo uporabi posameznik ali skupina in lahko škodi, dejansko ali morebitno, otrokovemu zdravju, preživetju, razvoju ali dostojanstvu.

Kot je prikazano v 2. dejavnosti »Kaj nam obveščena pove o naši preteklosti«, ima nasilje tri glavne sestavine:

- ▶ 1. Škoda: dejanje, ki povzroča dejansko ali morebitno škodo otroku.
- ▶ 2. Zloraba moči: dejanje ni nesreča ali naravna katastrofa, temveč ga povzroči oseba, ki ima nad otrokom moč (ker ji je otrok naklonjen, ker v njem zbuja avtoriteto ali ker ima fizično ali družbeno moč, ki jo lahko uporabi proti otroku) in jo uporablja, da otroku škodi.
- ▶ 3. Oblika: škoda ima lahko veliko oblik – telesno, psihološko ali spolno. Škodimo pa lahko tudi, če ne ukrepamo. Denimo tako, da oseba, odgovorna za zaščito otroka, ne opravlja svojih dolžnosti; temu rečemo zanemarjanje.

Kajti spolna zloraba otroka je vsako dejanje (1), ki škodi otroku (2) ob uporabi zlorabe moči (3) prek spolnosti. To je oblika nasilja, vendar je nujnih tudi nekaj pojasnil:

- ▶ Spolna zloraba otroka temelji na zlorabi moči ob manipulaciji, prisili in siljenju otrok v določena dejanja, toda pri tem ni nujno, da se uporablja fizično silo.
- ▶ Spolno zlorabo otroka pogosto zakrivijo ljudje, ki imajo dostop do otrok. To so posamezniki, ki jih otroci poznajo, spoštujejo in jih imajo radi, ti pa izrabijo svoj vpliv nad njimi, da jim vsilijo škodljiva dejanja. Večina primerov spolne zlorabe otroka (70–80 %) se zgodi med otrokom in osebo, ki mu je blizu, je recimo družinski član ali članica, učitelj ali učiteljica, vzgojitelj ali vzgojiteljica, športni trener ali prijatelj.
- ▶ Pri spolni zlorabi otroka lahko z njim neposredno in grobo manipulirajo, z uporabo groženj ali fizične sile, lahko pa se, nasprotno, manipulacija izraža tako, da se otrok počuti »posebnega«, »izbranega«, celo »zaljubljenega« in »v ljubezenskem razmerju«. Otroku, ki dobiva darila in priboljške, se lahko zaplete v toksičen odnos.
- ▶ Ključno za ponavljajočo spolno zlorabo otroka sta prikrivanje in molk, h katerima otroka prepriča storilec. Zagotovi mu, da nihče ne bo verjel, kar bo povedal ali pa ga bodo ljudje krivili, ker se zlorabi ni izognil ali je ni ustavil, če bo o njej spregovoril. Otrokov občutek krivde in sramu zagotovita, da ostane zloraba le skrivnost.
- ▶ Za ponavljajočo spolno zlorabo je ključno prikrivanje, družbeni tabu povezan s spolno vzgojo otrok podpira storilce, ne žrtev. Misel, da otroke zaščitimo, če z njimi ne govorimo o spolni zlorabi, je napačna in škodljiva; v resnici je obratno: pogovor z otroki o izražanju čustev in spolni vzgoji lahko pomaga preprečiti spolno zlorabo, saj se jo otroci naučijo prepoznati in prositi za pomoč. Ali pa jo celo predvidijo in tako lahko prej in učinkoviteje ukrepamo. Če odrasli ne razumejo, kaj je spolna zloraba otroka, spregledajo veliko znakov, in otroci ostanejo ujeti v njej.

2.1.3. Kdo je lahko žrtev spolne zlorabe?

Vsi otroci so lahko žrtve spolne zlorabe že zato, ker so otroci. Zaradi nekaterih značilnosti otroka ali njegovega družbenega okolja pa so lahko nekateri bolj ogroženi oziroma drugi bolj zaščiteni. Glavni cilj preventivnih dejavnosti je povečati zaščitne dejavnike, da se zmanjša tveganje za spolno zlorabo.

²¹ Pinheiro, P. S. (2006), Rights of the child: note by the Secretary-General. Report of the independent expert for the United Nations study on violence against children, Geneva: United Nations, str. 6, dostopno na: <https://digitallibrary.un.org/record/584299>.

KDO JE LAHKO ŽRTEV SPOLNE ZLORABE?

- ▶ **Spol:** spolna zloraba se zgodi otrokom obeh spolov, vendar je pogostejša pri deklicah. Z načrtovanjem dobre preventive lahko odkrijemo tudi višje število žrtev med dečki.
- ▶ **Starost:** spolno zlorabo lahko utrpijo otroci vseh starosti, od rojstva do 18. leta. Pogostejša je pri določeni starosti, vendar lahko postane žrtev otrok katerekoli starosti.
- ▶ **Odnos s storilcem:** v večini primerov (70–85 %) otroke zlorablajo ljudje, ki jih otroci poznajo, spoštujejo in jim zaupajo. To pomeni, da otroci postanejo žrtve svojih najbližjih, ki za zlorabo izrabijo svojo moč nad otroki.
- ▶ **Družbeni sloj:** otroci so žrtve spolne zlorabe v vseh družbenih slojih, ne le v nižjih. Pravzaprav je tveganje, da se zlorabe ne odkrije, veliko večje pri otroku iz srednjega ali višjega razreda, saj se nekateri znaki lahko napačno pripišejo otrokovi osebnosti (npr. agresiven, depresiven ali izoliran), namesto da bi jih razumeli kot znake zlorabe.
- ▶ **Socialne spretnosti:** čeprav so lahko žrtve spolne zlorabe otroci z različnimi socialnimi spretnostmi, storilci pogosteje iščejo vase zaprte otroke ali takšne z nižjimi socialnimi sposobnostmi, saj se običajno manj upirajo. Pri tem ponavljamo, da se otrok ni dolžan braniti; vedno je kriv storilec.
- ▶ **Med otroki, ki so bolj izpostavljeni nevarnosti spolne zlorabe, so:**
 - otroci, ki potrebujejo pomoč pri osnovnih funkcijah, saj jih lahko storilci zlorabijo med oskrbo ali pa zaradi njihovih omejitev, zlasti otroke, mlajše od 6 let in otroke z ovirami;
 - otroci, ki pripadajo manjšinam (družbenim, etničnim), saj lahko storilci izrabijo razlike, da upravičijo svojo zlorabo;
 - osamljeni in izolirani otroci, ki so v nekem okolju novi, brez stikov z razširjeno družino ali sramežljivi in vase zaprti. Ti imajo v bližini manj odraslih, ki bi lahko zlorabo preprečili, zaznali in ustavili;
 - otroci, ki so že utrpeli spolno zlorabo, kajti povzročeno škodo zaznajo drugi storilci in jih prepoznajo kot lahke tarče. Če pa zlorabljeni otroci dobijo pomoč, da predelajo posledice, so manj ogroženi kot drugi otroci, ker so razvili sposobnost, da zaznajo okoliščine, ki vodijo v zlorabo, in se ji izognejo.

2.1.4. Kdo lahko zakrivi spolno zlorabo otroka?

■ Ljudje si storilce predstavljajo kot tujce, moške, ki jih otroci ne poznajo, z določenimi telesnimi značilnostmi. Nosili naj bi umazana oblačila in bili pod vplivom mamil ali alkohola. Tudi takšni storilci sicer obstajajo, vendar so v manjšini. Storilci so zelo različni in izhajajo iz vseh družbenih okolij. Otroka lahko zlorabi človek, ki ga otrok spoštuje in ima rad, zato morajo otroci usvojiti preventivna orodja.

KDO JE LAHKO ŽRTEV SPOLNE ZLORABE?

SPOL: Storilci so običajno moški, vendar so med njimi tudi ženske, ki zlorabo prikrijejo kot skrb ali prijaznost. Ko začnejo učinkovati načrti za preprečevanje zlorab, med storilci prepoznamo tudi več žensk in deklet.

STAROST: Zlorabo lahko zakrivijo odrasli vseh starosti. V približno 30 % zlorabo zakrivijo drugi otroci, včasih starejši (pubertetniki), včasih vrstniki in v redkih primerih otroci, ki so mlajši od žrtve.

ODNOS Z ŽRTVIJO: Večina napadalcev skuša doseči položaj zaupanja ali avtoritete v odnosu do otroka, da lahko z njim manipulirajo ali ga prisilijo v zlorabo, pozneje pa utišajo. Večina odraslih storilcev skuša pridobiti družbeni položaj, ki omogoča dostop do otrok; bodisi so učitelji, vzgojitelji, športni trenerji ali vodje prostočasnih dejavnosti, zlorablajo pa lahko tudi otroka iz svoje družine.

DRUŽBENI SLOJ: Storilci lahko izhajajo iz vseh družbenih slojev. Bogati storilci imajo boljše možnosti, da prikrijejo in nadzorujejo zlorabo.

SOCIALNE SPRETNOSTI: Večina storilcev obvlada socialne spretnosti, so inteligentni in v družbi uživajo ugled, zlasti med odraslimi. Lahko so privlačni, imajo veliko prijateljev in na videz »normalno« življenje z zakonsko partnerico ali partnerjem in otroki. Veliko storilcev začne zelo počasi in najprej preizkusijo, kako zaščiteno je otrok. Če otrok zna reči: Ne! in koga prositi za pomoč, se mu bo storilec izognil in poiskal druge žrtve.

Velika večina storilcev se povsem zaveda resnosti zlorabe, zato jo skrivajo. Izjema pa so otroci, ki so sami utrpeli zlorabo in se jim to zdi nekaj normalnega. Toda tudi v takih primerih otroci vedo, da počnejo nekaj, zaradi česar se drugi otroci slabo počutijo.

2.2. VRSTE SPOLNEGA NASILJA NAD OTROKI

Spolno nasilje nad otroki ima različne oblike. Da bi olajšali delo učiteljicam in učiteljem in drugim, ki se poklicno ukvarjajo z vzgojo, v tem priročniku različne oblike spolnega nasilja nad otroki razdelimo v tri glavne kategorije: spolna zloraba otrok, spolno izkoriščanje otrok in spletno spolno nasilje (vključuje spletno spolno zlorabo in spletno spolno izkoriščanje).

2.2.1. Oblike spolnih zlorab otrok

Spolna zloraba otroka je katero koli dejanje, ki otroku povzroči škodo z zlorabo moči v povezavi s spolnostjo. Spolna zloraba otrok ima različne oblike:

- ▶ neprimerne pripombe, povezane s spolnostjo, kot je draženje ali poniževanje otroka v zvezi z njegovim videzom, njegovimi genitalijami ali razvojem, in spolna namigovanja (tudi kadar naj bi bila mišljena kot šala);
- ▶ voajerizem – opazovanje otroka, ko je pomanjkljivo oblečen ali gol, na primer, ko se tušira, oblači ali je v kopalnici;
- ▶ ekshibicionizem – razkazovanje lastnih genitalij otroku;
- ▶ poljubi ali božanje s spolno konotacijo;²²
- ▶ izpostavljanje otroka pornografiji – pornografija lahko zmoti zdrav spolni razvoj, zlasti v zgodnjem otroštvu, ker predstavlja nevarne vzorce in škodljive prakse v medosebnih odnosih;
- ▶ fotografiranje ali snemanje otrok, ko so v spodnjem perilu, goli ali v položajih, ki namigujejo na spolnost (vključno s fotografijami, ki jih posnamejo drugi otroci ali mladostniki);
- ▶ drgnjenje ob otroka (na javnem potniškem prometu, v gneči in tudi na zabavah ali doma), dotikanje njihovih genitalij ali siljenje, da se oni dotikajo tujih genitalij;
- ▶ različne oblike masturbacije – siljenje otroka, da masturbira pred nekom drugim, masturbiranje otroka ali siljenje otroka, da masturbira nekoga drugega;
- ▶ spolni odnos z otrokom (oralen, vaginalen ali analen).

Do spolne zlorabe otroka lahko pride s telesnim stikom ali brez njega. Resnost zlorabe določamo glede na škodo, ki jo povzroči. Majhen otrok, ki je izpostavljen ekstremni pornografiji (brez telesnega stika), lahko utрпи večjo škodo od mladostnika, ki prejme neželen poljub (telesni stik) na zabavi in se lahko nanj odzove s pomočjo svojih prijateljev.

2.2.2. Spolno izkoriščanje otrok²³

Spolna zloraba je pri vrtčevskih otrocih precej pogosta, spolno izkoriščanje pa je v tej skupini redkejše. Ker so posledice spolnega izkoriščanja zelo hude, morajo imeti vrtčevske vzgojiteljice in vzgojitelji vsaj osnovno znanje o tem.

Spolno izkoriščanje otrok je spolna zloraba otroka, ki vključuje ekonomsko ali drugačno dobrobit za drugo osebo (lahko gre tudi za dobrine, preferenčno obravnavo ali odpis dolga). Spolno izkoriščanje otrok zahteva, da je vzpostavljena mreža, to so lahko neformalne mreže ali dobro organizirane zločinske organizacije.

²² Otroci za zdrav razvoj potrebujejo zdrave telesne stike. Če so navajeni zdravih poljubov, objemov in zgečkanja, bodo zlahka zaznali, kdaj ima telesni stik spolno konotacijo in je škodljiv. Če otrok ni vaje nežnosti, pa mu bo prijalo vsakršno ljubkovanje, celo s spolno konotacijo.

²³ Lanzarotska konvencija kriminalizira različne oblike spolnega izkoriščanja otrok. Glej člene 19–23.

■ Pri spolni zlorabi otrok običajno poznamo dve vlogi – storilce in žrtve – pri spolnem izkoriščanju otrok pa tri glavne vloge:

- ▶ **ŽRTVE:** Lahko so otroci vseh starosti. Najstnike lahko v spolno izkoriščanje zapletejo odrasli ali pa vrstniki, ki so že del mrež spolnega izkoriščanja. Žrtve izkoriščanja trpijo vse posledice spolne zlorabe otrok in še mnoge druge, kot je izguba nadzora nad lastnim življenjem, popredmetenje in večje tveganje za zdravstvene težave, ker so izpostavljeni več storilcem.
- ▶ **OMOGOČEVALCI:** To so ljudje, ki omogočajo zlorabo otroka in se s tem okoriščajo. Lahko je le nekaj omogočevalcev (zlasti v neformalnih mrežah) ali pa jih je veliko in imajo različne vloge (tisti, ki najdejo otroke; tisti, ki jih nadzorujejo; tisti, ki stopijo v stik s storilci; tisti, ki prejmejo denar in tisti, ki ustvarijo strukturo organizacije). Ne smemo pozabiti, da številne otroke spolno izkoriščajo lastne družine (npr. starši ali sorodniki), ali pa jih zločinskim mrežam predstavijo ljudje, ki jim otroci zaupajo (npr. fantje, učitelji, vzgojitelji in trenerji). Nekateri omogočevalci otroke tudi zlorablajo, drugi pa ne. Nekateri otrok, ki jih izkoriščajo sploh ne poznajo (zlasti v velikih zločinskih organizacijah). Večina storilcev je moških, omogočevalci pa so lahko moški ali ženske (ženske imajo običajno lažji dostop do otrok v lastnih družinah, ker jim otroci bolj zaupajo).
- ▶ **STORILCI:** To so ljudje (predvsem odrasli moški, a tudi odrasle ženske in mladostniki), ki plačajo za spolno zlorabo otroka. Običajno se zločina zavedajo (nekateri spolno zlorabljeni mladostniki in mladostnice so prisiljeni, da se izdajajo za odrasle, in večina storilcev tega ne preveri), zato ga skrivajo. Če storilci spolne zlorabe ne bi plačevali, se kriminalne združbe ne bi ukvarjale s spolno zlorabo otrok.

NATANČNOST PRI RABI JEZIKA

Jezik vpliva na način razmišljanja o stvareh. Pri spolnem izkoriščanju otrok lahko uporaba izrazov, ki so zavajajoči, razbremenijo storilce. Zato je pomembno, da za različne vidike spolnega izkoriščanja otrok uporabljamo pravilne izraze. Številne izraze je treba skrbno pretehtati (obstaja že nekaj splošnih smernic²⁴), glavne smernice pri tem pa so:

- ▶ »Spolno izkoriščanje otrok« je boljši izraz kot »otročka prostitucija«, saj se samo odrasli lahko prostovoljno prostituirajo. Tudi če bi se otrok ali mladostnik ponujal za zlorabo, nima zakonske možnosti niti ni psihološko dovolj zrel, da bi to počel. Za zlorabo so odgovorni izključno tisti, ki jo spodbujajo.
- ▶ »Fotografije in videoposnetki s spolno zlorabo otrok« je boljši izraz kot »otročka pornografija« ker, enako kot pri spolnem izkoriščanju otrok, otroci ne morejo privoliti, da bodo sodelovali pri ustvarjanju pornografskih vsebin. Prvi izraz tudi poudarja, da je ogledovanje fotografij golih otrok ali otrok, ki so prisiljeni v spolne odnose, sodelovanje pri zlorabi teh otrok.

■ Nekateri primeri spolnega izkoriščanja otrok se dogajajo v njihovem domačem okolju (doma, pri sorodnikih ali v kavarni v njihovem kraju), številne kriminalne združbe pa delujejo v različnih državah.

- ▶ »Spolno izkoriščanje na potovanjih« je primernejši izraz kot »seksualni turizem«. V teh primerih storilec potuje k žrtvi, običajno iz bogate države v manj razvito državo, v kateri so zakoni proti spolnemu izkoriščanju otrok manj strogi.
- ▶ Tihotapljenje ljudi za spolno izkoriščanje: žrtev pripeljejo k storilcu (običajno z lažnimi dokumenti), običajno iz manj razvite regije v bogatejšo državo. Tihotapljenje ljudi lahko poteka tudi znotraj države (npr. otroke s podeželja odpeljejo v mesto). Obstajajo tudi druge oblike tihotapljenja ljudi, ki ne vključujejo spolnega izkoriščanja, temveč prisilno delo, prisilno prosjačenje, nezakonite posvojitve ali krajo organov.
- ▶ Spolno izkoriščanje ob selitvah: ljudje, ki se selijo, pogosto prihajajo iz ranljivih skupin. Lahko so begunci in prosilci za azil. Begunci in prosilci za azil lahko na poti naletijo na zločinske združbe, ki izkoriščajo otroke, in otroci pogosto izginejo. Ko starši migrirajo v drugo regijo ali državo in pustijo otroke pri sorodnikih, lahko sorodniki otroke izkoriščajo kot »kompenzacijo«, ker skrbijo zanje.

²⁴ Interagency Working Group on Sexual Exploitation of Children and ECPAT (2016), Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual Abuse, Bangkok, dostopno na: <http://luxembourgguidelines.org>.

2.2.3. Spletne spolne zlorabe in izkoriščanje otrok

■ Majhni otroci bi morali biti ves čas pod nadzorom staršev, ko dostopajo do spletnih vsebin: vrtčevski otroci ne bi smeli sami deskati po spletu. To bi zmanjšalo njihovo izpostavljenost spolni zlorabi ali izkoriščanju. Otroci, ki uporabljajo pametne telefone, lahko postanejo žrtve spletne spolne zlorabe. Izkoriščajo jih lahko odrasli, mladostniki in celo malo starejši otroci, ki imajo dovolj znanja, da uporabljajo tehnologijo:

■ Spolna zloraba in izkoriščanje otrok sta v dejanskem svetu sorodna, a različna pojava, na spletu pa so meje med njima zabrisane. Spletna spolna zloraba otrok je zloraba z informacijsko in komunikacijsko tehnologijo. V nekaterih primerih storilci s posnetki spolne zlorabe izsiljujejo otroke, da jim priskrbijo še več posnetkov, izsiljevalci pa jih nato prodajo drugim storilcem.

■ Spletna spolna zloraba in izkoriščanje otrok imata specifične značilnosti, ki jih morajo odrasli poznati, da lahko otroke učinkovito zaščitijo:

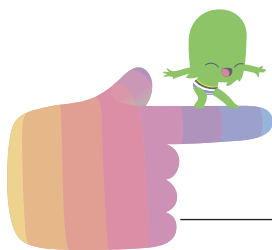
- ▶ **ANONIMNOST:** Večino storilcev v dejanskem svetu žrtve dobro poznajo (storilci so starši, sorodniki, sosedje ali vzgojitelji). Ti storilci izrabljajo moč, ki jo imajo nad otrokom. V spletnem okolju pa so otroci izpostavljeni številnim neznanecem, ki se skrivajo za vzdevki in ne razkrijejo svoje resnične identitete. To pomeni, da lahko ljudje iz otrokovega okolja (odrasli ali vrstniki) izrabijo vedenje o otroku iz fizičnega sveta, da jih zlorabljajo in izkoriščajo v spletnem svetu, v katerem je storilce težko identificirati, še težje pa je doseči, da odgovarjajo za svoja dejanja.
- ▶ **ODDALJENOST:** Pri spolni zlorabi in izkoriščanju otrok v fizičnem svetu morata biti žrtev in storilec v istem prostoru, spletne spolne zlorabe in izkoriščanje pa se lahko dogajajo na velikih razdaljah (tudi na različnih celinah) in v različnem času.
- ▶ **TRAJNOST ZLORABE:** Spletna zloraba je običajno posneta, shranjena in deljena, kar povečuje psihološko škodo za otroka, ki ve, da lahko vsebina kroži po spletu še veliko let po tem, ko je posnetek nastal.
- ▶ **IZSILJEVANJE:** Ko storilec od otroka pridobi prvi posnetek, ga lahko začne izsiljevati za nove posnetke v zameno za obljubo, da posnetkov, ki jih že ima, ne bo posredoval otrokovi družini, šoli, športnemu moštvu in drugim. Otroku stvari hitro uidejo izpod nadzora. Zloraba ostane prikrita zaradi storilčevih groženj in otrokovega občutka krivde.
- ▶ **PREPLET SPLETNE IN FIZIČNE SPOLNE ZLORABE IN IZKORIŠČANJA OTROK:** Nekateri storilci z manipulacijo ali silo otroke prisilijo v fizično spolno zlorabo in omogočajo srečanja v fizičnem svetu, ki se za žrtve slabo končajo. Zaradi široke uporabe pametnih telefonov in računalnikov, storilci z lahkoto snemajo, razpošiljajo in objavljajo posnetke zlorabe (potem ko izločijo vse, kar bi jih lahko razkrilo).

■ Obstajajo različne vrste spletnega spolnega izkoriščanja in zlorab otrok in mladostnikov²⁵. Najpogostejše so:

- ▶ Zapeljevanje otrok za spolne namene: odrasli ali mladostniki lahko vzpostavijo navidezne »ljubezenske odnose« z otroki in mladostniki. Običajno jih z manipulacijo pripravijo do osebnih stikov, pri katerih jih spolno zlorabijo.
- ▶ Seksualni klepet: predvsem odrasli, a tudi mladostniki in starejši otroci lahko na spletu sistematično iščejo otroke (v igrah za več igralcev ali na družbenih omrežjih), s katerimi navežejo pogovore. Gre za neprimerne pogovore o spolnosti (npr. predlogi in spolne prakse) in slike z eksplicitno vsebino, ki lahko otroka zelo pretresejo.
- ▶ Seksting je uporaba zasebnih posnetkov (fotografij in videoposnetkov) za izsiljevanje ali maščevanje: izmenjava fotografij, na katerih so pomanjkljivo oblečene ali gole osebe, osebe v seksualiziranih položajih, običajno med vrstniki, ki se za to odločijo prostovoljno. Nekateri mladostniki lahko take vsebine izrabijo za izkoriščanje otrok in svojih vrstnikov. V zameno za to, da vsebin ne objavijo, zahtevajo denar ali spolne odnose. Take vsebine lahko uporabijo tudi za maščevanje.

²⁵ Milovidov, E. (2016), Parenting in the digital age: parental guidance for the online protection of children from sexual exploitation and sexual abuse, Strasbourg: Svet Evrope, dostopno na: <https://rm.coe.int/digital-parenting-/16807670e8>.

- ▶ Spletna spolna zloraba in izkoriščanje otrok v živo: razvoj spleta je spletnim storilcem omogočil, da v živo gledajo spolne zlorabe in izkoriščanje otrok. Odrasla oseba, ki predvaja zlorabo, lahko otroka prisili, da uboga zahteve storilcev; na primer, da sleče kos oblačila ali se dotika nekega dela telesa.
- Starši, vzgojiteljice in vzgojitelji, učiteljice in učitelji in vsi drugi, ki se poklicno ukvarjajo z otroki, morajo dobro poznati tveganja in preventivno ravnanje na spletu:
 - ▶ Otroci so lahko žrtve spolne zlorabe pri katerikoli starosti. Pri spletni spolni zlorabi mora biti otrok dovolj star, da uporablja tehnologijo, razen če pri zlorabi ne sodeluje in je ne dokumentira odrasel storilec, mladostnik ali starejši otrok.
 - ▶ S preventivo bi se morali začeti ukvarjati čim prej, še preden so otroci dovolj stari za samostojno uporabo pametnih telefonov in tablic, da bodo imeli takrat, ko bodo sami deskali po spletu, dovolj znanja, da bodo prepoznali škodljive stvari in bodo poiskali pomoč.

3. Nevidni znaki: posledice spolne zlorabe otrok in kako jih preprečimo?

3.1. KLJUČNI ZNAKI SPOLNE ZLORABE OTROK

3.1.1. Prvi pogoj za zaznavo zlorabe je, da odrasli razume svoja občutja

■ Včasih odrasli vemo, da se z otrokom nekaj dogaja, a ne vemo, kaj. Prav zato morajo imeti strokovne delavke in delavci ustrezne spretnosti: brez znanja ne bodo zaznali, da otroci in mladi za katere so odgovorni, doživljajo spolno zlorabo.

■ Spolno zlorabo otroka lahko prepoznamo po povzročeni škodi. Včasih strokovne delavke in delavci opazijo nenavadno vedenje otroka, a ne vedo, kaj je vzrok. Prvi korak je iskanje posebnih znakov. Odrasli morajo razumeti, da jim bo zaradi posledic zlorabe neprijetno in hudo. Šele ko bodo sprejeli svoja neprijetna občutja in se lotili iskanja vzrokov, bodo lahko pomagali otroku in mu bili v oporo. Pogoj za uspešno zaznavo in zaščito otroka ob spolni zlorabi je, da odrasli pomočnik razume svoja občutja. Odrasli, ki obvladuje svoj notranji svet, bo postal otrokov vzornik. Bolj ko ste povezani sami s seboj, uspešneje boste lahko posredovali in pomagali.

■ Odrasli morajo najprej prepoznati in preučiti lastne stereotipe o nasilju na splošno in še prav posebno o spolni zlorabi otrok. To bomo obravnavali pri vajah 2 in 3. Strokovne delavke in delavci morajo imeti ustrezen pogled na nasilje in spolno zlorabo, prav tako pa morajo znati prepoznati splošne družbene stereotipe. Samo tisti, ki odlično poznajo to področje, lahko prepoznajo znake zlorab.

3.1.2. Osnove za zaznavo spolne zlorabe otrok

■ Spolna zloraba otroka se navadno dogaja skrivaj. Storilci (odrasli, odraščajoči ali otroci) se skoraj vedno povsem zavedajo neprimernosti svojega vedenja, žrtve pa so ponavadi presenečene nad storilčevo manipulacijo, občutijo krivdo in nemoč. Vsaka spolna zloraba otroka ima svoje posebnosti.

- ▶ **RAZKRITJE:** Otroci ponavadi ne vedo, kako govoriti o spolni zlorabi. Večinoma vedo, da je nekaj narobe, ne vedo pa, zakaj. Včasih celo spregovorijo tem, ne da bi se zavedali, kako hudo je to, kar pripovedujejo. Pri pomoči in zaščiti otroka je ključen primeren odziv. V poglavju 3.1.3. »Razkritje: primerni in neprimerni odzivi« najdemo nekaj osnovnih napotkov.
- ▶ **PRIČE:** Spolna zloraba otrok je navadno zelo dobro skrita, zgodi pa se lahko, da nekdo drug (npr. drug otrok ali odrasli, ki nepričakovano pride), vidi ali sliši nekaj, kar sproži alarm. S pričami je treba ravnati spoštljivo, primer pa predati strokovni službi.
- ▶ **ZNAKI:** Otroci bodo o spolni zlorabi večinoma molčali, toda o njej vedno tako ali drugače pričajo otrokovo telo, vedenje in odnosi z drugimi. V poglavju 3. 2. »Znaki spolne zlorabe otroka: razvojne posledice nasilja« bomo preučili nekaj glavnih znakov spolne zlorabe otrok.

ODZIV OB SUMU SPOLNE ZLORABE OTROK V SLOVENIJI

Od leta 2015 se vsa nasilna kazniva dejanja v škodo otrok preganjajo po uradni dolžnosti, tudi tista, za katera Kazenski zakonik določa pregon na predlog ali na zasebno tožbo. Zakon o preprečevanju nasilja v družini v 6. členu določa, da so v primeru nasilja nad otrokom v družini, vsi ljudje dolžni prijaviti nasilje, ne le institucije in državni organi. Od uveljavitve Družinskega zakonika ta dolžnost velja za vse primere ogroženosti otroka v družini, ne le za nasilje (180. člen).

Posamezniki, posameznice, vzgojno izobraževalne ustanove (vrtci, šole, zavodi) in zdravstvene ustanove, so sum spolne zlorabe dolžne prijaviti na center za socialno delo ali na policijo. Če se sum spolne zlorabe prijavi na center za socialno delo, je ta dolžan sum spolne zlorabe sporočiti policiji. Center za socialno delo je bil z Zakonom o preprečevanju nasilja v družini določen kot osrednji organ pri obravnavi nasilja v družini, saj mora v okviru medinstitucionalnega pristopa koordinirati delo različnih organov in institucij.

Če oseba poda prijavo na center za socialno delo, postopajo tam po Pravilniku o sodelovanju (2017). Izvedejo zaščito žrtve, zbirajo informacije o ogroženosti žrtve s strani različnih organov in pri delu z žrtvijo delujejo skladno s strokovnimi smernicami za delo z žrtvami nasilja. Center za socialno delo obvesti starše v primeru, če je to v korist otroka. Policija registrira sum spolne zlorabe, zbira dokaze in se pogovarja z otrokom. Če zazna nasilje učiteljica ali ji otrok sam pove za zlorabo, ta obvesti svetovalno službo v vrtcu, šoli ali zavodu in nato center za socialno delo (Pravilnik izobraževanja 2009).

Center za socialno delo naj bi po sumu spolne zlorabe organiziral interdisciplinarni tim, kot določa Zakon o preprečevanju nasilja v družini, 5. odstavek 14. člena. Center za socialno delo izdelava tudi načrt pomoči družini in otroku ter enkrat na leto poroča sodišču o izvajanju načrta pomoči. Center za socialno delo, se v primeru, ko o sumu spolne zlorabe sporoči mati otroka, pogovarja z njo, otroka pa napoti v Svetovalni center, v psihološko službo ali na nevladno organizacijo.

Socialna delavka naredi oceno ogroženosti otroka. Obstajajo tri vrste ocene ogroženosti, takojšnja (ko strokovna delavka ukrepa takoj), začetna (ko socialna delavka skliče notranji sestanek), celostna, ko je za otroka že narejen načrt varnosti, načrt dela z družino, ki se lahko delno prekriva z načrtom varnosti. Socialne delavke še niso posebej usposobljene za opravljanje pogovorov z otrokom, ki je žrtev spolne zlorabe. Za ocenjevanje ogroženosti in tveganja strokovne delavke lahko uporabijo model analize tveganja. Imajo možnost, da pogovor opravijo brez privolitve staršev in brez njihove prisotnosti. Center za socialno delo odloči, ali bo otrok ostal doma ali bo nameščen v institucijo za otroke vključno z rejniško družino.¹

¹ Več o tem glej: Filipčič, K. (2019), Ogrožen otrok v labirintu pravnih pravil. V: Leskošek, V., Kodele, T., Mešl, N., Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji. FSD, Ljubljana, str. 37- 59.

3.1.3. Razkritje: primerni in neprimerni odzivi

Otroku je zelo težko spregovoriti o zlorabi. Storilec mu je večkrat rekel, da mora to ostati skrivnost in da bo sledilo nekaj hudega, če bo o tem komu povedal. Zelo pogosto otroci niti ne vedo, kako govoriti o spolni zlorabi. Vaje za otroke v poglavju 6. »Kiko in Roka v učilnici« so izhodišča za to, da bi otroci spregovorili o spolni zlorabi in prosili za pomoč. Odrasli se morajo zavedati pomena primernih in neprimernih odzivov, saj so otroci, ki spregovorijo, nadvse pogumni. Zaslužijo si pozornost in pomoč. Glavni odzivi so v razpredelnici:²⁶

 PRIMERNEN ODZIV	NEPRIMERNEN ODZIV
<p>1. Verjamete otroku ali mladostniku in poskrbite, da bo vedel, da mu zaupate</p> <p>Storilci manipulirajo z žrtvami, prepričajo jih, da jim ne bo nihče verjel, če bodo povedali o zlorabi. Zato jim morate vi pokazati, da verjamete, kar vam govorijo.</p> <p>Na primer: »Verjamem ti. Hvala, ker si mi zaupal-a in mi povedal-a resnico. Zelo si pogumen-a in pravilno si se odločil-a. Žal mi je, da se ti je to zgodilo.«</p>	<p>Dvomite ali zanikate zlorabo</p> <p>Izogibajte se vprašanju: »Si prepričan-a, da je bilo tako? Mogoče ni bilo zares tako.« Ali: »Tega pa ne morem verjeti. To si si izmislil-a.«</p>
<p>2. Vztrajate pri krivdi storilca</p> <p>Žrtve spolnih zlorab imajo zelo slabo vest in občutek sramu. Zato jim moramo jasno povedati, da niso krivi za zlorabo.</p> <p>Na primer: »Ti nisi kriv-a. Ko ti nekdo stori nekaj, kar ti ni všeč, nisi kriv-a ti. Nihče ne bi smel grdo ravnati z drugim ali mu prizadejati bolečine. Človek, ki to počne, ve, da je to narobe. Naj te ne bo sram.«</p>	<p>Krivdo za zlorabo pripišete otroku ali mladostniku</p> <p>Izogibajte se vprašanjem: »Zakaj si mu/ji to dovolil-a? Zakaj nisi odšel-la? Zakaj nisi rekel-la ne? Zakaj nisi povedal-a že prej?«</p>
<p>3. Ostanite mirni</p> <p>Ko otrok ali mladostnik spregovori o zlorabi, se lahko čustveno zlomi. Takrat potrebuje ob sebi odraslega, ki je miren in ga lahko pomiri.</p> <p>Na primer: »Vem, to je zelo hudo. Tukaj sem, poslušam te in ti stojim ob strani. Lahko se pogovarjava, če želiš. Bi mi rad-a povedal-a še kaj?«</p>	<p>Kričanje in panika odraslega</p> <p>Razkritje je za otroka ali mladostnika zelo težko, zato ni primerno, če odrasli, ki naj bi mu otrok zaupal, izgubi nadzor nad svojimi čustvi in mora otrok miriti še njega. Odrasli naj se umaknejo in naj svoja občutja zaupajo drugim odraslim, nikakor pa ne otroku ali mladostniku.</p>

²⁶ Razpredelnica je povzeta po: Romeo, F. J., & Horno, P. (2018), Materials for the campaign "El abuso sexual infantil queda fuera de juego" ("Child Sexual Abuse Stays Offside") for the prevention and detection of child sexual abuse in sports, Madrid: Consejo Superior de Deportes, angleška različica: V. Kennedy & F. J. Romeo, dostopno na: www.espiralesci.es/materials-for-the-campaign-child-sexualabuse-stays-offside-prevention-and-detection-of-child-sexual-abuse-in-sports.

<p>4. Takojšnje iskanje rešitve, reševanje težave</p> <p>Otroka ali mladostnika, ki razkrije zlorabo, je treba najprej pomiriti, hkrati pa mu odgovoriti pozitivno in stvarno. Kako pomagamo, je odvisno od primera, a otroku ali mladostniku je treba vedno povedati, kaj sledi in kako ga bo odrasli, ki mu je otrok zaupal, lahko zaščitil.</p> <p>Na primer: »Zelo si pogumen-na, da si mi to povedala. Poskrbeli bomo, da se to ne bo ponovilo. Pogovoril-a se bom z A in B (s članoma družine ali skrbnikoma). Odpočij se, potem pa bomo naredili X ali Z (te zaščitili, poskrbeli, da se zloraba zaustavi). Kaj praviš?«</p>	<p>Otrok ali mladostnik za vas postane žrtev</p> <p>Otrok ali mladostnik je človek, ki se mu je zgodilo nekaj groznega, a v življenju ima še veliko stvari, ob katerih lahko pozabi na zlorabo. Šport, na primer. Čeprav je bila spolna zloraba nadvse neprijetna telesna izkušnja, ne pomeni, da se je treba telesnim stikom z žrtvijo izogibati. Zdaj še posebej potrebuje ljubezen, objeme in poljube.</p>
	<p>Pretirana zaščita otroka ali mladostnika, omejevanje njegovih običajnih dejavnosti</p> <p>Normalno je, da smo na začetku previdni, toda otrok ali mladostnik ima svoje otroške ali mladostniške potrebe, spet mora dobiti zaupanje vase in v druge. Res jih ne smemo izpostavljati nevarnostim, ne smemo pa tudi omejevati njihovega običajnega življenja.</p> <p>Obljubljanje nemogočega</p> <p>Pred razkritjem se pripravite, da ne boste obljubljali nemogočega. Otrok ali mladostnik je ob zlorabi izgubil zaupanje v druge, zato mu ne smete še vi dati lažnega upanja. Izogibajte se stavkom, kot so: »To bomo uredili.« ali »Vse bo še v redu.«, ker na to ne moremo vplivati (včasih se zadeve ne uredijo in na koncu ni vse v redu). Bodite jasni in stvarni. Na primer: »Ob tebi bom, dokler ne pridejo tvoji« ali »A, B in jaz ti bomo vedno na voljo, če se boš hotel-a pogovarjati, prav?«</p>

3.2. RAZVOJNE POSLEDICE NASILJA: ZNAKI SPOLNE ZLORABE

Spolna zloraba otrok ima najrazličnejše oblike in tudi zelo različno vpliva na otroke. To je odvisno od številnih dejavnikov: od starosti otroka, načina zlorabe, trajanja zlorabe, razmerja s storilcem, okolja itd. Otroci lahko govorijo, da trpijo, a imajo za to lahko tudi druge vzroke. Žalost je lahko posledica babičine smrti, jeza posledica napetosti, ker se starši ločujejo. Nasilje je lahko povezano z dogajanjem v soseski. Če otrok izraža vsa ta čustva, je treba preveriti, ali ne gre za spolno zlorabo. Posledice spolne zlorabe pri majhnih otrocih lahko ostanejo skrite vse do pubertete. Šele tedaj razumejo, kaj se jim je zgodilo in lahko govorijo o spolnosti.

Ob vsakem utemeljenem sumu smo odrasli odgovorni, da obvestimo pristojno službo, ki bo ukrepala in primer raziskala. Nismo pa odrasli dolžni sami raziskovati in dokazovati, da je bil otrok spolno zlorabljen. Manj ko odrasli (npr. učiteljica, učitelj, vzgojiteljica, vzgojitelj, strokovna delavka in delavec) sprašuje, bolje bo za otroka in za postopek službe za zaščito otrok. Odrasli lahko prisluhnejo otroku, ko govori o zlorabi, ne smejo pa ga podrobno spraševati o njej. Lahko ga na primer samo vprašajo: »Kako se danes počutiš?« in »Ali lahko kaj naredim zate?«

3.2.1. Telesni znaki

Spolna zloraba otroka po navadi ne pusti vidnih posledic na telesu, ki bi bile lahko dokaz zlorabe. Spolna zloraba je tudi neprimerno ali škodljivo dotikanje (napadalec se dotika otroka ali pa se mora otrok dotikati napadalca), kar ne pušča sledi na telesu. Obstajajo tudi zlorabe, pri katerih ne pride do telesnih stikov. A tudi te pustijo različne posledice. Učiteljice in vzgojitelji po zakonu otrokom ne smejo pregledovati teles, kljub temu pa lahko na vidnih mestih ali pa pri gibanju in po vedenju otrok, prepoznajo naslednje znake spolne zlorabe:

- ▶ Brazgotine in poškodbe: pri spolnem nasilju lahko pride do telesnega nasilja, posledica so modrice, krvavitve ali drugi vidni znaki na koži.
- ▶ Težave pri hoji in sedenju: ob penetraciji se lahko poškodujejo genitalije ali anus, tudi vnetja okoli spolnih organov so boleča.

Nekatere znake pa lahko prepozna samo medicinsko osebje. Če v vrtcu ali šoli zaznajo sum na spolno zlorabo, naj to prijavijo in obvestijo za to pristojne službe.

- ▶ Draženje ali notranje lezije v spolnih organih oziroma okoli njih: pred puberteto spolni organi niso pripravljene na spolne odnose, zato lahko ob spolni zlorabi otrok utрпи draženje ali notranje poškodbe spolnih organov oziroma okoli njih. Posilstvo povzroča poškodbe v kateri koli starosti.
- ▶ Okužbe spolnih organov in okoli njih: za okužbe in druge bolezni je lahko več razlogov (od slabe higiene do okužbe na javnem stranišču), vedno pa moramo imeti v mislih tudi spolne zlorabe. Zlasti če se po zdravljenju ponovijo.
- ▶ Spolno prenosljive bolezni: otrok jih lahko dobi tudi drugače (med mamino nosečnostjo, ob rojstvu, zaradi slabe higiene ali menjave oblačil), vendar so spolno prenosljive bolezni pri otroku pogosto znak spolne zlorabe.
- ▶ Nosečnost v adolescenci: dekleta v adolescenci lahko zanosi, tudi če še ni povsem razvita. To lahko pomeni resno tveganje tako zanjo kot za njene otroke. Ob nosečnosti v adolescenci bi morali odrasli, ki skrbijo za dekleta, pomisliti na možnost spolne zlorabe, tudi če dekleta vztraja, da bi rada postala mati »fantovemu« otroku. Tako se lahko odzove zaradi njegove manipulacije oziroma pritiskov iz njenega okolja.

3.2.2. Psihosomatski znaki

Psihosomatski znaki se kažejo na telesu, tudi če ni telesnega vzroka zanje (ko ni kriva bolezen ali poškodba). Bolečina in posledice so resnične, zato otroku ne smemo očitati laganja ali pretvarjanja, saj gre za izražanje psihološke bolečine (ponavadi ekstremne bolečine) prek telesa.

- ▶ Kronične bolečine ali druge psihosomatske motnje: čeprav se otroci občasno radi čemu izognejo s sklicevanjem na bolečino, je treba omembo bolečine vedno vzeti resno. Če si bolečino izmisli, ga moramo naučiti, da se o tem ne sme lagati. Ko medicinsko osebje ne najde konkretnega vzroka bolečine, je smiselno pomisliti na psihosomatske znake. Tipični pokazatelji spolne zlorabe so bolečina v trebuhu in slabost (otrok izraža gnus zaradi izkušnje) ter nepojasneni glavoboli (bolečina zaradi mentalne bolečine ob zlorabi).

- ▶ Težave s spanjem: spanje je v otroštvu in adolescenci nujno. V spanju potekajo pomembni možganski in čustveni procesi, otroci takrat rastejo. Dober spanec je ključen za zdrav razvoj, spolna zloraba pa ga na različne načine oslabi. Z nočnimi morami, v katerih otroci podoživljajo zlorabo, izgubljajo občutek varnosti. Še en ključni znak je pomanjkanje spanca, ko otroci težko zaspijo (nespečnost). Nespečnost je lahko povezana s strahom pred nočnimi morami ali celo strahom pred zlorabo (doma se zlorabe pogosto dogajajo ponoči). Druga skrajnost je predolgo spanje, saj se možgani s tem zavarujejo; biti buden je prenevarno.
- ▶ Motnje hranjenja: tudi zdrava prehrana je za razvoj otroka in mladostnika nepogrešljiva. Ko pride do motenj hranjenja, je to lahko znak resne čustvene težave. Pri anoreksiji otrok ali mladostnik ne jè dovolj, pri bulimiji in debelosti pa jè preveč. Čeprav je za motnje hranjenja lahko krivo marsikaj, se pri spolno zlorabljenih otrocih in zlasti mladostnicah in mladostnikih pogosto sproži nezavedni mehanizem, ko poskušajo prekiniti zlorabo z »neprivlačnim« otroškim telesom – telo postane presuho (to velja zlasti za deklice) ali predebelo za napadalca.
- ▶ Težave z izločanjem: v zgodnjem otroštvu se otrok nauči zadrževati urin in blato. Ko je ogrožena osebna varnost, lahko otrok (pri katerikoli starosti) to izgubi. Zato je pri nehotenem uhajanju urina (enureza) in nehotenem uhajanju blata (enkopreza) treba posredovati, da se izloči druge vzroke, zlasti če so otroci prej že znali zadrževati urin in blato (v nekaterih primerih gre lahko tudi za regresivno vedenje, glej poglavje 3.2.5. »Vedenjski pokazatelji«). Tudi driska in zadrževanje blata sta lahko povezana s tesnobo zaradi spolnega zlorabljanja. V takšnih primerih vedno najprej izključimo telesne razloge.

3.2.3. Čustveni znaki

■ Spolna zloraba je za otroka zelo boleča izkušnja, manipulacija storilca pa lahko povzroči najrazličnejša občutja.

- ▶ Sram in slaba vest: v večini primerov oseba, ki zlorablja otroka, poskrbi, da otrok o zlorabi molči in nosi krivdo za zlorabo. V resnici je za zlorabo kriv samo napadalec, ki ve, da počne nekaj narobe in skuša to prikriti. Možne so tudi druge oblike manipulacije (otrok ima npr. občutek, da z njim ravnajo zelo posebno, v zameno pa mora početi stvari, ki jih ne razume). Otroci, ki krivijo sebe, pogosto tudi pokažejo krivdo ali sram.
- ▶ Tesnoba, strah, pretirana zaskrbljenost: otroka lahko skrbi zaradi novih, prihodnjih zlorab ali da bo spet videl storilca; lahko ga skrbijo posledice molka (ponovno bo zlorabljen) ali ga je strah, da mu v primeru, da bi spregovoril, nihče ne bo verjel. Vse to lahko vpliva na druga področja njegovega življenja (npr. na preverjanje znanja v šoli, druženje, šport).
- ▶ Izogibanje nekaterim krajem, ljudem ali situacijam: po spolni zlorabi lahko otrok razvije strah pred vsem, kar ga spominja na zlorabo. Ti dražljaji so lahko povezani s kraji (podobnost s krajem, kjer se je zgodila zloraba, npr. zaklenjena soba), ljudmi (otroka nekdo spominja na napadalca ali se mu zaradi podobnosti zdi nevarna kakšna značilnost tega človeka) ali situacijami (zlasti to, da je nekje sam). V nekaterih primerih se takšno izogibanje lahko razvije v fobije (npr. pred situacijami, ki same po sebi niso nevarne).
- ▶ Depresija in slaba samopodoba: otroci imajo po spolni zlorabi slabo samopodobo, ne pričakujejo veliko od sebe ali življenja. Razlikovati moramo med depresijo in žalostjo. Žalost je zdravo, čeprav neprijetno čustvo, ki pomaga predelati izgubo ali neuspeh. Upočasni življenje, da lahko posameznik predela nov in neželen položaj. Za depresijo, zlasti pri otrocih, pa je značilna izguba zanimanja za prijetne dejavnosti, kot sta npr. igra ali druženje z vrstniki.
- ▶ Jeza, bes, agresija: otroci lahko svojo frustracijo kažejo tudi z jezo in izbruhi besa, s pretiranimi odzivi (kar lahko razumemo tako, da jeze niso mogli izraziti med zlorabo). Pri otrocih in mladostnikih je povečana razdražljivost znak depresije (glej prejšnjo točko).
- ▶ Podrejanje: posledica manipulacije in depresije je lahko podrejenost otroka, ko se ne zmore braniti ali prositi za pomoč. Zaradi tega nikoli ne bi smeli kriviti otroka, saj je vzrok zloraba. Pasivnost je rana, ki jo je treba zdraviti in popraviti, ne pomanjkljivost, ki bi jo morali kritizirati.
- ▶ Težave z nadzorom čustev: spolna zloraba povzroči, da otrok izgubi nadzor nad telesom zaradi nasilja, ki mu ga je povzročil storilec. Posledica tega so lahko težave z nadzorom čustev. Ena skrajnost je pretiran nadzor. Otroci morajo biti prepričani prav o vsem, kar jih obdaja, da se počutijo varne. Ker jim to seveda ne uspe, živijo v stalnem strahu (in se še naprej ves čas trudijo dobiti nadzor nad stvarmi). Druga skrajnost je premalo nadzora (otroci, ki se ne znajo umiriti ali ne morejo nadzirati svojih čustev).

3.2.4. Kognitivni znaki

■ Ko skušajo možgani predelati čustva, ki so posledica spolne zlorabe, lahko pri otroku pride do resnih težav s kognitivnimi funkcijami. Čeprav je za kognitivne težave pri otroku lahko več razlogov, so tudi te lahko znak spolne zlorabe.

- ▶ Počasnejši kognitivni razvoj: vsak človek ima svoje zmožnosti in prav vsak ima pravico, da se kar najbolje razvije. Toda če se možgani ukvarjajo s čustvenimi težavami zaradi spolne zlorabe, bodo manj energije usmerjali v kognitivni razvoj. Žrtve spolnega nasilja so pogosto kognitivno zaostale, in to lahko ostane za vedno. To ne pomeni, da je bil vsak otrok, ki ima kognitivne težave, spolno zlorabljen, niti nima vsak zlorabljeni otrok kognitivnih težav. Vendar zlorabljeni otroci pogosto zaostajajo v razvoju.
- ▶ Pomanjkanje pozornosti: zlorabljeni otroci imajo lahko težave pri koncentraciji. Včasih skušajo možgani zgolj pobegniti pred resničnostjo, ki je prehuda in prenaporna, drugič pa so pozorni na preveč različnih dogodkov hkrati, ki se jim zdijo pomembni za preživetje: na primer na izraz učiteljice (Je jezna? Me bo lahko zavarovala?), na gibanje sošolca (Me bo napadel? Zakaj me tako gleda? Bodo razkrili mojo skrivnost?) in celo na zunanje zvoke (Je avto peljal preblizu šoli? Je ta zvok sumljiv?). Učinek je pri obeh oblikah enak, otrok ni pozoren na tisto, kar se zdi pomembno odraslim (na dejavnost, navodila, vaje), kar vpliva na otrokov uspeh v šoli, na igrišču in drugje.
- ▶ Slab šolski uspeh: spolno zlorabljeni otroci imajo po navadi hujše težave v šoli, kar je posledica kognitivnih težav, težav s pozornostjo, čustvenih težav, depresije, tesnobe in izbruhov jeze. Če se je spolna zloraba dogajala v vrtcu, v zgodnjem otroštvu, bo imel otrok težave v šoli, ogroženo pa bo tudi njegovo nadaljnje šolanje.
- ▶ Pomanjkanje radovednosti: zdravi otroci so po naravi radovedni. Lahko jih zanima karkoli, ni nujno, da ravno šola, lahko imajo radi npr. šport, igre ali živali. Ko otrok ne kaže zanimanja za nič, so lahko krivi tesnoba, razdražljivost ali obup.

3.2.5. Vedenjski znaki

■ Spolna zloraba pusti veliko najrazličnejših posledic, lahko prizadene tudi otrokovo vedenje. Otroci izražajo bolečino večinoma z negativnim, destruktivnim vedenjem. Takšno vedenje za odrasle ni zgolj nekaj, kar je treba odpraviti, ampak tudi klic na pomoč; zlasti ko gre za otroke, ki se ne zavedajo stopnje svojega trpljenja. Takšno vedenje moramo razumeti kot znak težav, ne kot osebni izziv.

- ▶ Regresivno vedenje: zlasti na začetku zlorab se otrok zateka v lepe, srečne trenutke pred zlorabami, kar lahko vodi do regresivnega vedenja: začne govoriti kot dojenček, ne zna več delati nečesa, kar je prej že obvladal.
- ▶ Težave s samonadzorom in umirjanjem: otroci v vrtcu imajo težave s samonadzorom; potrebujejo močnega in sočutnega odraslega, da jim postavi meje in jih pomiri s toplino. Zaradi spolne zlorabe ima otrok lahko veliko težav s samonadzorom.
- ▶ Težave z nadzorovanjem čustev in spoštovanjem norm: pomanjkanje samonadzora lahko spremljajo še težave z nadzorom čustev. Zlorabljeni otroci težje spoštujejo pravila in norme, kar jim povzroča nove težave. Hud konflikt z normami kaže na to, da otrok močno trpi. Tega se je treba lotiti temeljito, treba je zmanjšati otrokovo trpljenje, ne zgolj poskušati in spreminjati njegovo obnašanje.
- ▶ Agresivno vedenje: jeza ali bes lahko vodita v agresivnost do drugih. Včasih se to kaže kot splošna agresivnost do vseh, otrok ali odraslih. Spolno zlorabljeni otrok lahko to agresijo nezavedno usmeri tudi v »varnega odraslega«, saj ima občutek, da njemu lahko pokaže, kar čuti, ne da bi ta odgovoril z nasiljem. Agresija do napadalca pa je lahko bolj problematična.
- ▶ Uživanje alkohola in mamil: pri vrtčevskih otrocih tega skoraj ni, pri mladostnikih pa je uživanje mamil in alkohola pogosto način spopadanja z bolečimi čustvi. Uživanje substanc je treba razumeti kot samozdravljenje, »utapljanje bolečine« in kot vsako drugo odvisnost.
- ▶ Samopoškodbe in samomorilska nagnjenja: od vseh agresivnih vedenj so najbolj skrb vzbujajoče samopoškodbe. Čeprav je agresija proti drugim ljudem razlog za skrb, otrok tako pokaže, svojo bolečino. Ko je agresija usmerjena navznoter, proti njemu samemu, je otrok izgubil vsakršno upanje za pomoč od zunaj. Otrok skuša sam premagati bolečino tako, da prevzame nadzor nad njo in nad čustvi.

- ▶ Otrok, ki ne povzroča težav – »nevidni« otrok ali mladostnik: otroci delajo in morajo delati napake, da lahko postanejo odgovorni odrasli. Običajno je, da otroci povzročajo težave, primerne njihovim letom. Za otroka ali mladostnika, ki nikoli ne povzroča težav, ki ne privablja pozornosti in ostaja za odrasle »neviden«, pa nas lahko skrbi. Otroci, ki so bili žrtve zlorabe, pogosto skušajo odvrniti pozornost od sebe, saj so zanje lahko odrasli (napadalec) vir nasilja ali nevarnost za neprijetne izkušnje (če razkrijejo zlorabo, bi lahko napadalec uresničil vse svoje grožnje). Zato morajo učiteljice in učitelji dovolj poznati svoje učence in učence, da lahko prepoznajo otroka s težavami in mu pomagajo, in tudi tiste, ki težave skrivajo.

3.2.6. Spolni znaki

■ V vrtcu otroci preizkušajo različne vidike spolnosti, ki so primerni njihovim letom. Ponavadi je to način igre: »poljubljanje na ustnice«, iskanje »fanta« ali »punce« in celo »poroke« na otroških igriščih. Otroci imajo pri teh letih vprašanja o tem, kako nastajajo otroci in o spolnih organih. Odgovoriti jim moramo preprosto, a iskreno. Če je otrok spolno zlorabljen, lahko to prekine njegov običajen razvoj izražanja naklonjenosti in spolni razvoj ter razkrije znake, ki so lahko ključni za tiste, ki jih znajo prepoznati. Pomembno je, da te znake prepoznamo in otroku namenimo vso potrebno pozornost, hkrati pa zaščitimo druge otroke.

- ▶ Neprimerno spolno vedenje: spolno zlorabljeni otroci so zmedeni zaradi boleče izkušnje in pogosto ne vedo, kaj je zdravo spolno vedenje. Njihovo obnašanje je neobičajno in odraslim vzbuja skrb. Kompulzivna in javna masturbacija, oralno-genitalno ljubkovanje, odnos do drugih otrok in odraslih kot do spolnih objektov. Teh oblik vedenja niso mogli iznajti sami, kar pomeni, da so se jih naučili od starejšega otroka ali odraslega.

OBIČAJNO SPOLNO OBNAŠANJE OTROK V STAROSTI OD TRI DO ŠEST LET	NEPRIMERNO SPOLNO OBNAŠANJE OTROK V STAROSTI OD TRI DO ŠEST LET
<p>Otroci so celovita človeška bitja, ki morajo še zrasti in se razviti. Tudi spolnost morajo še raziskati, in to na zdrav in varen način.</p> <p>K običajnemu spolnemu vedenju spadajo:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ vprašanja o imenih spolnih organov; ▶ vprašanja o razlikah med deklicami in dečki, moškimi in ženskami; ▶ zanimanje za to, od kod prihajajo otroci (nosečnost, rojstvo); ▶ igranje fantov in punc z vrstniki, poljubljanje; ▶ raziskovanje genitalij – sam ali z vrstniki (npr. igranje zdravnikov in medicinskih sester), če pri tem uživajo vsi otroci; ▶ masturbiranje kot telesni užitek, kadar to počne na samem in si ne povzroča bolečin. 	<p>Spolno zlorabljeni otroci se lahko vedejo problematično. Na neprimerno spolno vedenje otroka se mora odrasli odzvati spoštljivo. Poskusi naj ga poučiti o osnovah spolnosti, in če je treba, naj ga napoti k specialistu.</p> <p>Problematicni znaki:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ uporaba neprimernih besed za spolne organe ali spolnost; ▶ razkazovanje neprimernega poznavanja spolnosti (pri teh letih otrok običajno ne ve, kako je videti spolni odnos, prav tako ne bi smeli poznati pornografije); ▶ govor o starejšem ali celo odraslem »fantu« ali »punci«, poljubljanje z odprtimi usti; ▶ siljenje drugih otrok v razkazovanje genitalij, čeprav jim je to neprijetno; ▶ kompulzivna masturbacija, brez nadzora in v javnosti; povzročanje modric ali poškodb.

■ Spolna agresija do drugih otrok ali mladostnikov: spolno zlorabljeni otroci lahko poskusijo zlorabljeti druge otroke, včasih iz jeze, ker so morali to sami trpeti, včasih pa zato, ker zaradi zlorab nimajo več meja. To je zelo resen položaj, ki ga morajo preučiti usposobljene strokovnjakinje in strokovnjaki za spolne zlorabe, ki morajo tudi poskrbeti za varnost vseh drugih vpletenih otrok. Nekateri znaki se lahko pokažejo veliko pozneje, v času adolescence, ko postane npr. mladostnik nasilen do mlajših otrok ali vrstnikov.

- ▶ Letom neprimerno poznavanje spolnosti: spolno zlorabljeni otroci vedo marsikaj o človeškem telesu in spolnosti, česar sicer ne bi mogli vedeti. Zato je pomembno z otroki govoriti o pravilnem poimenovanju genitalij in o vseh delih človeškega telesa, ker lahko tudi tako ugotovimo, ali otrok ve nekaj, česar ne bi smel, in to bolje raziščemo.
- ▶ Nevarno spolno vedenje: ko otroci nimajo zadržkov glede spolnosti, se lahko začnejo obnašati nevarno in se ponujati kot žrtve ali ne pazijo na svojo varnost ali dobrobit. Tega ne smemo nikoli izkoristiti oziroma ne smemo misliti, da zares hočejo spolni odnos. Nasprotno, takšno vedenje je treba vzeti zelo resno in otroka zaščititi.

3.2.7. Družbeni in odnosni znaki

Po spolni zlorabi so možnosti otroka za zdrave odnose z drugimi ljudmi močno zmanjšane, saj so bile otrokove osebne meje nasilno prekoračene. Otroka najpogosteje spolno zlorabi nekdo, ki mu otrok zaupa, kar zamaja njegovo zaupanje tudi do vseh drugih odraslih. To lahko pripelje do ekstremnega vedenja, kot je nezaupanje do vseh ljudi ali pa pretirano zaupanje tujcem. Vse to zlahka spregledamo ali pa označimo otroka za »čudaka«, čeprav je to pogosto nevaren znak.

- ▶ Težave z osebnimi mejami: ljudje imamo različne stopnje stikov z drugimi, odvisno od stopnje zaupanja med sabo. Z neznancem na cesti imamo malo telesnih stikov in čustvene povezave. S sodelavcem se rokujemo in ga prijazno povprašamo po družinskih članih. S prijateljem se objamemo in pogovarjamo o zasebnih stvareh, partnerja pa poljublamo in si zaupamo najbolj intimne misli. Spolno zlorabljeni otroci izgubijo zmožnost upravljanja teh osebnih meja. Lahko so preveč odprti in intimni z neznanci, ali zadržani do tistih, ki bi lahko bili prijatelji, ali pa nasilno vstopajo v osebne svetove drugih (zato veljajo za nasilne in nespoštljive). Vse to slabo vpliva na njihovo družabno življenje.
- ▶ Težave z varno navezanostjo in intimnimi odnosi: spolno zlorabljeni otroci imajo zaradi pomanjkanja socialnih spretnosti hude težave z vzpostavljanjem zdravih intimnih odnosov, tudi odnosov z najbližjimi (ker so sodelovali pri zlorabi ali pa zato, ker je niso prepoznali).
- ▶ Socialna osamitev: je logična posledica pomanjkanja zaupanja v ljudi in neprimernih odnosov. Obstaja še en vidik: napadalcu skušajo osamiti svoje žrtve, da jim ne bi nihče verjel in bi jih lahko še naprej zlorabljali. V mnogih primerih se napadalec predstavi kot edini, ki zares skrbi za otroka, kar pri otroku povzroči hudo zmedo pri dojetanju tega, kaj je skrb in kaj zloraba. Vzgojiteljice in vzgojitelji v vrtcu morajo biti posebej pozorni na izolirane ali osamljene otroke (npr. nove otroke v vrtcu, ne preveč družabne otroke, nesamozavestne otroke), saj ti otroci lažje postanejo žrtve zlorab (tudi spolne), če že niso.
- ▶ Ponavljanje vzorcev nasilja, vključno s ponovno viktimizacijo: otroci, ki odraščajo v zlorabi, lahko ponotranjijo vzorce nasilja in sklepajo, da je to običajni način ravnanja z drugimi, saj drugačnega ne poznajo. Lahko se zgodi, da spolno zlorabljeni otroci (zlasti fantje) začnejo tudi sami zlorabljati druge, vendar to se zgodi v zelo majhnem odstotku primerov. Mnogi otroci se pozneje ponovno znajdejo v vlogi žrtve, le v drugačnih okoliščinah. Spolno zlorabljeni otroci, ki o zlorabi spregovorijo, se lahko osvobodijo posledic in postanejo do otrok odgovorni odrasli. Ko otroci ne morejo spregovoriti o zlorabi, pa so v nevarnosti, da bodo še naprej nosili posledice. Zato se je nujno osredotočiti na preventivo in učinkovito izobraževanje o spolnosti. Otrokom je treba pomagati najti prave besede, da bodo lahko spregovorili o zlorabi, in jim zagotoviti pomoč.
- ▶ Odklonsko obnašanje: čustveno nelagodje in pomanjkanje pozitivnih družbenih odnosov pri spolno zlorabljenih otrocih lahko povzroči kršenje družbenih norm in konflikte. Zatečejo se lahko k odklonskemu obnašanju, kot sta uničevanje javne lastnine in izzivanje pretepa. To so znaki izjemne bolečine, zato jih je treba tako tudi obravnavati.

3.3. POZABLJAJO, DA BI PREŽIVELI: DISOCIACIJA PRI SPOLNI ZLORABI OTROK

Človeški možgani se na različne načine spopadajo s stresnimi situacijami. Spolna zloraba lahko sproži nekatere najintenzivnejše odzive. Prvi fiziološki odziv na vdor v zasebnost je obramba. Ampak otroci običajno zlorabe ne razumejo. Zaradi zmedenosti, storilčeve manipulacije in strahu, se zlorabi ne uprejo. Drugi odziv je beg, ampak storilec pogosto ustvari okoliščine, iz katerih otrok ne more pobegniti. Tretji, najbolj prvinski odziv je, da človek »zamrzne«, izklopi živčni sistem in tako zaščiti zavest pred zlorabo, telo pa jo kljub temu občuti in potlači v podzavest. Disociacija je mehanizem za upravljanje čustev, ki so tako boleča, da jih živčni sistem ne prenese, zato se zavest razdrobi. Del zavesti še naprej deluje in skrbi za »normalno« življenje, drugi deli pa skrivaj prenašajo bolečino, kar povzroča znake, ki jih otroci ne morejo razumeti. Disociacijo bomo bolje razumeli s pomočjo primerov.

Deklica mora zaupati očetu, ki jo vsako jutro pelje v šolo in se popoldne z njo igra. Ampak oče jo ponoči zlorablja, zato se njen živčni sistem razdeli na dva dela: en del hodi z očetom v šolo, drugi, skriti in nezavedni del pa se boji očeta in skrivnosti, ki jo mora skrivati. Zavedni del se ne zaveda zlorabe; ne »spomni« se je. Disociirani del pa se kaže skozi agresijo in upiranje šolskim normam. Deklica postaja zaradi zlorabe vse bolj izolirana.

Mama, ki kuha za družino, je ista mama, ki se napije, ko je oče na službenem potovanju. Takrat odpelje dečka v svojo posteljo in ga zlorablja. Dečkovi možgani tega ne prenesejo, zato izkušnjo disociirajo. To pomeni, da deček zlorabo na videz »pozabi«, a je ves čas žalosten, v šoli ni zbran in razvije strah pred nočjo.

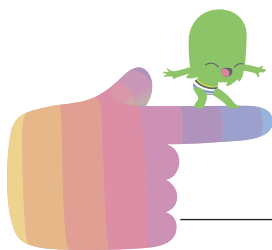
Disociacija se ne zgodi vedno; to je zadnje zatočišče preobremenjenega živčnega sistema. Če otrok lahko prepozna situacije, v katerih se počuti slabo in lahko prosi za pomoč, disociacija ni potrebna. Če je otrok večkrat spolno zlorabljen in ne ve, kako se odzvati ali poiskati pomoč, pa lahko pride do disociacije. Zato so preventivne dejavnosti tako pomembne. Otrokom moramo omogočiti, da čim prej prosijo za pomoč, in jih obvarovati pred hudimi posledicami.

Poznamo tri glavne vrste disociativnih znakov:

- ▶ Amnezija: zavedni del možganov se ne spomni stresnih dogodkov, zlorabe ali drugih nepovezanih dogodkov.
- ▶ Depersonalizacija/derealizacija: osebi se zdi, da to ni ona, zdi se ji, kot da bi lebdela ali bi bila zunaj resničnosti. Med znaki je tudi občutek, da svet postaja neresničen ali nejasen.
- ▶ Fragmentacija zavesti: zavest se razdrobi, razpade na nepovezane dele. Običajno eden izmed delov otroku pomaga delovati v vsakdanjem življenju, drugi pa ostanejo nezavedni in vplivajo na običajno funkcioniranje, kar se odraža v nepričakovanem vedenju.

Disociacija je pogosta pri otrocih, ki so bili spolno zlorabljeni, a je zlorabo težko prepoznati. Diagnozo lahko postavijo le posebej izučene strokovnjakinje in strokovnjaki. Nekateri znaki disociacije pa bi morali zbuditi sum.

- ▶ Prazen pogled: številni otroci odsotno sanjarijo o stvareh, ki so jim všeč, običajno z nasmehom na ustnicah, in to je povsem zdravo. Prazen pogled pa ne razkriva miselne aktivnosti. Videti je, kot bi se otrok odklopil, ne le od zunanjega, temveč tudi od notranjega sveta. To je lahko znak disociacije.
- ▶ Pozabljanje, da so nekaj storili: učitelji in starši hitro ugotovijo, kdaj otroci lažejo, če je tisto, kar govorijo, očitno v nasprotju z resničnostjo. Kadar pa se otroci iskreno ne spomnijo, da bi naredili stvari, zlasti tiste, ki nimajo neželenih posledic, pa gre morda za disociacijo. Na primer, laganje o tem, da sorojencu niso polomili igrače je delno logično. Če pa se ne spomnijo, kdo je narisal risbico, čeprav so jo narisali sami in bi si za to zaslužili pohvalo, je to lahko znak disociacije.
- ▶ Skrajne spremembe v razpoloženju, vedenju ali okusu: otroci lahko hitro spremenijo razpoloženje, razvijejo novo vedenje ali okus. Kadar se teh sprememb ne spomnijo – kadar tajijo, da so bili pravkar žalostni, čeprav se jim solze na licih še niso posušile, ali ko neko igračo v nekem trenutku obožujejo, v drugem pa zavračajo, je to lahko znak disociacije.
- ▶ Nezdosten napredek, tudi v varnih okoliščinah: kadar so otroci v varnem okolju, zlasti po težkih preizkušnjah, se po določenem času običajno razživijo. Če ne pokažejo napredka, pa to lahko pomeni, da je skrbi deležen samo njihov zavedni del, disociirani deli pa niso deležni pozornosti, ki bi jo potrebovali, zato ovirajo splošni napredek.
- ▶ Številne diagnoze, ki se kljub zdravljenju ne izboljšajo: če je diagnoze in zdravljenja deležen samo zavedni del, to lahko pomeni, da za disociirane dele ni poskrbljeno in zato ti lahko spodkopljejo poskuse zdravljenja, saj izvorna težava ni rešena.

4. *Kiko in Roka* v akciji: Izobraževanje za vzgojiteljice in vzgojitelje predšolskih otrok

4.1. BISTVENI Poudarki izobraževanja za vzgojiteljice in vzgojitelje predšolskih otrok

4.1.1. Cilji izobraževanja

Organizatorji morajo imeti jasne cilje in poznati obseg izobraževanja. Glede na trajanje in zasnovo se lahko izobraževanja zelo razlikujejo. Toda osnovno izobraževanje za vzgojiteljice in vzgojitelje bi moralo vsebovati vsaj naslednje cilje:

- ▶ Povsem jasno razumevanje, da je spolna zloraba otroka oblika nasilja (in kaznivo dejanje). To vključuje razumevanje, da je ključ spolne zlorabe otrok zloraba moči (ne le spolni odnos). Ponoven razmislek o nasilju, ki bo učinkovit.
- ▶ Razvijanje ustreznega zavedanja in čustvenih odzivov na to problematiko. Spolna zloraba otrok je tabu v večini socialnih in poklicnih skupin. Zato so se udeleženske in udeleženci morda naučili družbenih odzivov, ki so neučinkoviti in celo nevarni za otroke, s katerimi delajo. Sem spadajo zanikanje, ohromelost in izogibanje. Izobraževanje naj bi pomagalo izzvati čustvene odzive, ki so varnejši za udeleženske, udeležence in otroke, s katerimi so v stiku.
- ▶ Prepoznavanje ključnih kazalnikov zlorabe. Spolno zlorabo otrok običajno prikrivajo tako storilci kot žrtve, zato jo je zelo težko prepoznati. Vseeno obstaja nekaj osnovnih kazalnikov, ki bi jih moral poznati vsak, ki poklicno dela z otroki. Ti kazalniki lahko pripeljejo do odkritja primerov spolne zlorabe in do potrebnih ukrepov za zaščito žrtev.
- ▶ Vključevanje osnovnih odzivov, ko pride do odkritja ali razkritja primerov. Udeleženske in udeleženci morajo zapustiti usposabljanje z jasnimi osnovnimi smernicami za posredovanje v vrtcih; od odziva vzgojiteljice in vzgojitelja, ko mu otrok razkrije zlorabo, do obveščanja pristojnih služb, če vzgojitelji prepoznajo znake spolne zlorabe.
- ▶ Raziskovanje učinkovitih načinov preventivnih dejavnosti na vseh ravneh. Udeleženske in udeležence bodo zanimale dejavnosti, ki jih lahko uporabijo pri delu z otroki v njihovih skupinah in programih. Naučiti se morajo dejavnosti z jasnimi zaščitnimi sporočili. Potrebno bo ozaveščanje drugih odraslih, da se poveča preventivno delo različnih strokovnjakinj in strokovnjakov (vzgojiteljic, ravnateljev in ravnateljic šol, socialnih služb, nevladnih organizacij) in staršev, zato morajo te pogovore vaditi vnaprej.
- ▶ Spodbujanje mreženja med udeleženkami in udeleženci. Spolna zloraba otrok je zahtevna tema o kateri ljudje težko govorijo. Ustvarjanje mreže strokovnjakinj in strokovnjakov, ki se bodo o tem pogovarjali, si izmenjevali gradivo in zamisli ter drug drugemu nudili tehnično podporo in čustveno oporo, je eden glavnih elementov zagotavljanja trajnosti zaščitnega sistema.

Prizadevanje za te cilje bo v pomoč pri organizaciji izobraževanj. Vsaka dejavnost prispeva k skupnemu cilju. Če posamezne dejavnosti izločimo, zamenjamo ali dodamo, moramo natančno oceniti, kako bo to vplivalo na skupni cilj.

4.1.2. Metodološko ogrodje: izkustveni pristop

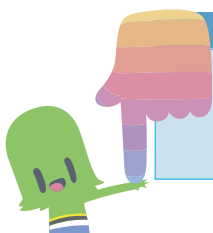
■ Da bi izobraževanje doseglo svoj namen, mora potekati po naslednjih metodoloških načelih.

- ▶ Tisti, ki izobražuje, mora imeti znanje in izkušnje s področja izobraževanja odraslih. Spolna zloraba otrok je kompleksna tema in pri udeležencih lahko izzove nepričakovane odzive, zato se mora moderator dobro znajti v skupinah odraslih. Poznati mora skupinsko dinamiko in po potrebi izobraževanje prilagoditi. Ta vidik izobraževanja ni zajet v tem priročniku.
- ▶ Udeleženke in udeleženci izobraževanja se morajo dobro spoznati na delo, ki ga opravljajo, zlasti na delo z otroki. Izobraževanje se lahko prilagodi različnim profilom udeležencev, vsekakor pa to ni uvodno izobraževanje za delo z otroki v izobraževalnih ustanovah. Udeleženci morajo znati samozavestno razreševati pogoste težave, ki se pojavljajo pri posamičnih otrocih ali v skupinah otrok, saj dejavnosti za preprečevanje spolnih zlorab lahko sprožijo nepredvidene odzive.
- ▶ Tisti, ki izobražuje in okolje, v katerem izobraževanje poteka, naj bosta primera dobre prakse, po katerih se bodo udeleženke in udeleženci zgledovali pri delu z otroki in mladostniki. Otroci običajno težko govorijo o zlorabah in pogosto za pogovor o tem izberejo napačen trenutek. Če odrasla oseba ni dovolj odzivna, se otrok lahko odloči, da o tem ne bo več govoril. Zato je bistveno, da se pravilno odzovemo, ko se nam otrok prvič odpre. Med izobraževanjem naj tisti, ki izobražuje, prikaže odzive, ki bi jih udeleženke in udeleženci morali uporabiti v vlogi učiteljev ali vzgojiteljev. Nekatere kompetence, ki jih morajo imeti osebe, ki izobražujejo so: lažšanje sodelovanja, odzivnost (zmožnost, da se odzovete na posameznikove potrebe v danem trenutku, ki se lahko razlikujejo od njegovih zahtev), empatija (sposobnost razumeti čustva drugega človeka, ne da bi izgubili strokovno perspektivo) in zagotavljanje čustvene varnosti (vključuje varne meje). Prostor, v katerem poteka izobraževanje bi moral dajati občutek varnosti, ker je izobraževanje intenzivno. Poskrbljeno naj bo za udobne stole, primerno razporeditev stolov, primerno temperaturo in svetlobo ter čiste sanitarije. Oseba, ki izobražuje bo tako udeleženkam in udeležencem pokazala, kako ustvariti varno in primerno okolje za otroke in mladostnike, preden se lotijo dela.
- ▶ Izobraževanje naj bo izkustveno. Samo tehnična predstavitev vsebine ne bo dovolj za razvoj znanj, ki so potrebna za preprečevanje, prepoznavanje in poseganje v primerih spolnih zlorab otrok. Nasilje je tako splošno razširjeno, da lahko postane normalizirano, zato morajo udeleženke in udeleženci ozavestiti lastne izkušnje z nasiljem, da bodo lahko razumeli dinamiko moči in zlorabe in ju zaznali pri otrocih in mladostnikih.
- ▶ Izobraževanje naj se ne spremeni v terapevtsko delavnico. Zavedanje nasilja, še zlasti spolne zlorabe otroka, je lahko zelo obremenjujoče, zato mora tisti, ki izobražuje, skrbeti, da izobraževanje ves čas poteka v varnem okolju. Po potrebi mora uravnavati čustvene odzive. A kot piše v poglavju 1.4, »Izkustveno izobraževanje: za temeljito ozaveščenost«, čeprav izkustveno izobraževanje vključuje globlje zavedanje, ne sme postati terapevtska delavnica. Če udeleženke in udeležence primeri, ki jih poznajo, preveč prizadenejo, ali se zavejo lastne zlorabe, jih je treba pomiriti in jim omogočiti dovolj časa, da se zberejo, po možnosti s podporo zaupanja vredne osebe (npr. prijateljice na izobraževanju ali predstavnika organizatorjev).
- ▶ Udeleženke in udeleženci morajo na izobraževanju spoznati jasne koncepte in varne pristope, ki jih bodo lahko vključili v svoje poklicne prakse. Tista, ki izobražuje, mora preveriti, ali udeleženci vse koncepte dobro razumejo. Naj zastavlja vprašanja in na primerih preveri, kaj so se naučili. Povratne informacije lahko dobijo tudi ob praktičnih vajah (zlasti med razkritjem, ki je najtežji del).
- ▶ Tehnične zahteve so minimalne. Celotno izobraževanje lahko poteka v primerni sobi, potrebni so le pripomočki za pisanje (npr. flomastri različnih barv in bela tabla ali stojalo z listi) in izročki. Tako naj izobraževanje poteka v šolah in drugih izobraževalnih ustanovah. V nekaterih primerih lahko pride prav predstavitev z računalnikom in projektorjem, kadar je treba kaj podrobneje razložiti.

4.2. DVODNEVNO IZOBRAŽEVANJE

Izobraževanje lahko poteka v različnih oblikah. Zaradi izkustvenega pristopa priporočamo, da poteka v sklopih, ki trajajo vsaj 3 ali 4 ure. V tem času lahko udeleženke in udeleženci razvijejo poglobljeni uvid, ki ga potrebujejo, da predelajo pomembne vidike posameznega sklopa. Vsak sklop gradi na prejšnjih. Najbolje je, da izobraževanje poteka po ustaljenem vrstnem redu. Kljub temu lahko program prilagodimo različnim situacijam. Za učiteljice in učitelje, ki izobraževanje obiskujejo po delovnem času, so bolj uporabna krajša srečanja (npr. od štiri do šest srečanj na teden); za tiste, ki imajo za izobraževanje namenjene proste dneve, so bolj primerna izobraževanja, ki so celodnevna in trajajo dva ali tri dni. Ogrodje dvodnevnega izobraževanja je prikazano spodaj²⁷, vsakdo, ki izobražuje pa spodnje ogrodje prilagodi svojemu slogu poučevanja in kontekstu izobraževanja. Ob vsakem sklopu so podani pedagoški cilji, ki pomagajo razumeti tok izobraževanja (podrobnosti so navedene v 5. poglavju). Nekatere osnovne dejavnosti, ki so skupne vsem izobraževanjem (institucionalne predstavitve, predstavitev praktičnih vidikov delavnice itd.) so opisane tudi tukaj, saj so bistvene za potek izobraževanja.

1. dan	
09.00–09.15	Prihod udeleženk in udeležencev
09.15–09.30	Pozdravni nagovor (vključuje podatke o udeleženi organizaciji in drugih službah) in uradna predstavitve osebe, ki izobražuje (izobrazba, delovna mesta in izkušnje)
09.30–10.10	Sklop 1: Spoznavni uvod Cilji: <ul style="list-style-type: none">▶ Udeleženke in udeleženci se spoznajo.▶ Ustvari se vzdušje, ki spodbuja sodelovanje.▶ Udeleženke in udeleženci se pripravijo na osebno refleksijo, ki je potrebna za izkustvene vaje.
10.10–10.15	Predstavitve praktičnih vidikov izobraževanja Cilji: <ul style="list-style-type: none">▶ Jasna predstavitve ciljev in metodologija delavnice.▶ Predstavitve praktičnih vidikov in logistike delavnice. Udeleženke in udeleženci se pripravijo na osebno refleksijo, ki je potrebna za izkustvene vaje.▶ Oseba, ki izobražuje in organizacija, ki je organizirala usposabljanje pojasnita praktične vidike delavnice: časovni raspored, odmori, prostori (stranišča), vsebina in podoba.▶ Tisti, ki izobražuje, pojasni praktične vidike sodelovanja, kot so zastavljanje vprašanj, zahteva po dodatnih pojasnilih in pomembnost sodelovanja pri dejavnostih.

METODOLOŠKI NASVETI

Treba je poudariti, da se izobraževanje ukvarja z zahtevno tematiko, ki lahko nekaterim udeleženkam in udeležencem povzroči težave. Na voljo jim mora biti čustvena opora tistega, ki izobražuje ali drugih članic in članov osebja.

²⁷ To je okvirno ogrodje poskusnega izobraževanja, ki ga je organiziral Svet Evrope v Kišinjevu 10. in 11. oktobra 2019 ter 23. in 24. januarja 2020.

10.15–11.45	<p>Sklop 2: Kaj nam naše zavedanje pove o naši preteklosti: zaznavna dinamika o konceptih nasilja, trpinčenja in spolne zlorabe</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Priti do funkcionalne definicije nasilja. ▶ Prepoznati povezavo med nasiljem, močjo in izkazovanjem naklonjenosti. ▶ Razumeti, da je spolna zloraba oblika nasilja.
11.45–12.00	Odmor
12.00–13.00	<p>Sklop 3: Miti in dejstva o spolni zlorabi otrok</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Udeleženke in udeleženci se naučijo, kaj so dejstva o spolni zlorabi otrok. ▶ Udeleženke in udeleženci se naučijo prepoznavati in ovreči mite o spolni zlorabi otrok.
13.00–14.00	Kosilo
14.00–15.00	<p>Sklop 4: Zaznavanje (I): posledice in znaki spolne zlorabe otrok</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Udeleženke in udeleženci razumejo in prepoznajo posledice in znake spolne zlorabe otrok.
15.00–15.30	<p>Sklop 5: Zaznavanje (II): spoznavanje znakov spolne zlorabe</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Razlaga korakov, ki so povezani z indikatorji spolne zlorabe otrok v Republiki Sloveniji.
15.30–15.45	Odmor
15.45–16.45	<p>Sklop 6: Zaznavanje (III): primerni in neprimerni odzivi</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Učenje primernih odzivov ob razkritju.
16.45–17.00	<p>Zaključek dneva</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Povratne informacije udeleženk in udeležencev izobraževanja. ▶ Pojasnjevanje ciljev naslednjega dne. ▶ Udeleženke in udeležence prosimo, naj nam povedo, kaj se jim je zdelo najbolj uporabno in kaj bi naredili drugače. Tisti, ki izobražuje, odgovori vsakemu izmed njih in pojasni vse morebitne nejasnosti.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Praviloma je dobro, če je ta del kratek. Omejimo ga na pojasnjevanje ob morebitnih večjih dvomih.
- ▶ Udeleženke in udeležence je dobro opomniti, da je izobraževanje intenzivno, zato naj pazijo nase in zvečer predvsem počivajo.
- ▶ Udeleženke in udeležence je treba obvestiti, da bo v primeru osebnih težav (v zvezi s spolno zlorabo ali drugimi oblikami trpinčenja, ki so jih doživeli sami ali njihovi bližnji), tisti, ki izobražuje, po zaključku izobraževanja na voljo za pogovor.

17.00	Konec 1. dneva
-------	-----------------------

2. dan	
09.00–09.30	Prihod udeleženk in udeležencev
09.30–09.50	Vprašanja v zvezi s koncepti in izkušnjami prvega dne Cilji: <ul style="list-style-type: none"> ▶ Udeleženke in udeleženci se spoznajo. ▶ Ustvari se vzdušje, ki spodbuja sodelovanje. ▶ Udeleženke in udeleženci se pripravijo na osebno refleksijo, ki je potrebna za izkustvene vaje.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Udeleženke in udeleženci so imeli čas, da so o temi razmišljali sami ali se pogovorili s partnerji in prijatelji, zato nekatere lahko začne skrbeti za svoje otroke in mlade v skupinah, kjer delajo. Zato mora tisti, ki vodi izobraževanje, upoštevati čustva udeležencev in se nanje odzvati podobno, kot bi se morali oni, če bi k njim pristopil otrok, ki bi hotel razkriti zlorabo. Če se vodja izobraževanja odzove mirno in empatično, upošteva čustva udeležencev in jim svetuje, kako naj jih predelajo, se ti lahko naučijo, kako se odzvati, ko se nanje obrnejo otroci z resnimi temami, kakršna je zloraba.

09.50–10.45	Sklop 7 (A): Kako voditi delo z otroki (I): Dejavnost 1 – Predstavitev Kika in pravila o nedovoljenih dotikih; Dejavnost 2 – »Dobra ljubezen« in »slaba ljubezen« Cilji: <ul style="list-style-type: none"> ▶ Jasno opredeliti cilje in metodologijo dela z otroki. ▶ Udeleženke in udeleženci so sposobni izvesti različne dejavnosti v zvezi s Kikom in z načeli »Perilo pravilo«. Razumeti, da je spolna zloraba oblika nasilja. ▶ Udeleženke in udeleženci so sposobni izvesti različne dejavnosti v zvezi z »dobro ljubeznijo/naklonjenostjo« in »slabo ljubeznijo/nenaklonjenostjo«. ▶ Metodologija – Dejavnost 1: predstavitev Kika in Roke. ▶ Metodologija – Dejavnost 2: »Dobra ljubezen« in »slaba ljubezen«.
10.45–11.30	Sklop 7 (B): Kako voditi delo z otroki (II): Dejavnost 3 – Zaupanje in skrivnosti Cilji: <ul style="list-style-type: none"> ▶ Udeleženke in udeleženci so sposobni izvesti različne dejavnosti v zvezi z zaupanjem, intimnostjo in skrivnostmi. ▶ Metodologija – Dejavnost 3: Zaupanje in skrivnosti.

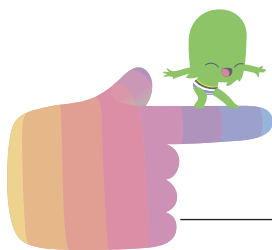
11.30–11.45	Odmor
11.45–13.00	<p>Sklop 7 (C): Kako voditi delo z otroki (III): Dejavnosti 4 in 5 – Zaprošiti za pomoč in delo s starši</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Udeleženke in udeleženci so sposobni izvesti različne dejavnosti v zvezi s prošnjo za pomoč. ▶ Udeleženke in udeleženci so sposobni izvajati delo s starši in jih vključevati v varne pogovore z njihovimi otroki. ▶ Metodologija – Dejavnost 4: Prošnja za pomoč. ▶ Metodologija – Dejavnost 5: »To smo se naučili od Kika in Roke« – Skupno delo s starši.
13.00–14.00	Kosilo
14.00–15.15	<p>Sklop 8: Šole kot zaveznice – Priprava na uvajanje dejavnosti v šole</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Prepoznavanje morebitnih pomislekov, ki bi jih lahko imele šole, ravnatelji in osebje, ko bi se tematika vključila v dejavnosti šole in iskanje rešitev.
15.15–15.30	Odmor
15.30–16.30	<p>Sklop 9: Starši in družine kot zavezniki – Priprava na uvajanje dejavnosti</p> <p>Cilji:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Prepoznavanje morebitnih pomislekov, ki bi jih v šolah lahko imeli starši in družine, ko bi se tematika vključila v dejavnosti šole in iskanje rešitev.
16.30–16.45	<p>Udeleženke in udeleženci ocenijo izobraževanje</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ Tisti, ki izobražuje, pozove udeleženke in udeležence, naj ocenijo izobraževanje.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Glede na obliko izobraževanja so možne različne oblike ocenjevanja. Tisti, ki izobražuje, naj izbere tisto, ki je primerna glede na kontekst. Ocenjevanje je lahko v obliki vprašalnika, lahko vključuje tudi bolj sodelovalne pristope.
- ▶ Če je ocenjevanje pisno, je lahko dober način za zaključek izobraževanja, da prosimo od pet do osem udeležencev, naj v nekaj besedah povedo, kaj od tega, kar so izvedeli na tem izobraževanju, bodo uporabili pri svojem delu. Tisti, ki izobražuje, se vsakemu udeležencu zahvali za mnenje (pripombe pa si zapomni za naslednja izobraževanja).

16.45–17.00	Zaključek izobraževanja (s predstavniki sodelujočih organizacij in služb)
17.00	Konec 2. dneva

5. Ozaveščanje strokovnih delavk in delavcev: vaje z učiteljicami in učitelji

■ V tem poglavju bomo spoznali vse podrobnosti dejavnosti, ki naj bi jih izvajali z udeleženkami in udeleženci izobraževanja, da bodo dosegli zastavljene cilje. Vsak sklop opisujejo štiri glavne točke:

- ▶ **CILJI:** Tu so opisani določeni cilji vsake dejavnosti – glavni cilj.
- ▶ **METODOLOGIJA:** Ta nam daje splošno strukturo dejavnosti, s podrobnimi navodili glede postopka, vključuje tudi metodološke nasvete.
- ▶ **GLAVNI KONCEPTI:** Po koncu dejavnosti morajo vse udeleženke in udeleženci razumeti ključne pojme, ki so naštet. Večina se jih nanaša na 2. in 3. poglavje, zato mora tisti, ki izobražuje, zagotoviti, da pred vajami razloži vse ključne pojme, in preveri, da jih vsi razumejo.
- ▶ **PRIPOMOČKI:** To je seznam stvari, ki jih mora tisti, ki izobražuje in organizatorji pripraviti, preden nadaljujejo dejavnost.

5.1. SKLOP 1: IZKUSTVENI UVOD

5.1.1. Cilji

- ▶ Udeleženke in udeleženci se spoznajo.
- ▶ Na delavnici se ustvari vzdušje, ki omogoča sodelovanje.
- ▶ Udeleženke in udeleženci se pripravijo na notranjo refleksijo, potrebno za izkustvene vaje.

5.1.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 30–50 minut, odvisno od števila (10–15 minut za delo v parih, preostali čas pa za predstavljanje).
- ▶ Tisti, ki izobražuje, prosi udeleženke, naj se razdelijo v pare z osebami, ki jih ne poznajo ali vsaj ne dobro. Nato jim da naslednja navodila: »Zdaj se boste predstavili drugi osebi, povedali boste svoje ime, kdo vam ga je dal in zakaj. Zapomnite si ime in zgodbo druge osebe, saj jo boste morali morda pozneje predstaviti.« Udeleženci imajo za to izmenjavo 2–3 minute časa.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, prosi udeleženke, naj najdejo drugo osebo, ki bo njihov par. Nato jim da naslednja navodila: »Zdaj se boste predstavili drugi osebi. Povejte ji svoje ime in kdaj ste se zadnjič na koga razvezili na koga in zakaj. Zapomnite si ime in zgodbo druge osebe, saj jo boste morda morali pozneje predstaviti.« Udeleženci imajo za to izmenjavo 2–3 minute časa.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, prosi udeleženke, naj poiščejo tretjo in zadnjo osebo, ki bo njihov par. Nato jim da naslednja navodila: »Zdaj se boste drugi osebi predstavili, povedali ji boste svoje ime in kdaj vas je kdo nazadnje razvedril, kdo je bil to in kako. Zapomnite si ime in zgodbo druge osebe, saj jo boste morda morali pozneje predstaviti.« Udeleženci imajo za to izmenjavo 2–3 minute časa.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, prosi udeleženke, naj se vrnejo na svoje sedeže, sam pa vsakega vpraša, kdo naj ga predstavi skupini, prvi, drugi ali tretji partner. Izbrani partner nato skupini pove ime tega udeleženca in zgodbo, ki mu jo je zaupal. Ta dejavnost poteka v krogu, dokler krog ni sklenjen.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, s skupino razpravlja, kako najpomembnejše stvari v življenju (kdo smo, kaj nas jezi ali osrečuje) običajno izhajajo od ljudi, ki so za nas najpomembnejši (naša vzgoja za izkazovanje afektov).

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Da bi ustvaril toplo in prijetno vzdušje, lahko tisti, ki izobražuje pove svojo zgodbo, zlasti o izvoru svojega imena. To ni čas za uradno predstavitev, z nazivi in izkušnjami, kar je bilo treba opraviti prej, med uradnim pozdravom.
- ▶ Nekateri ljudi bodo morda izbrali večkrat (da predstavijo več kot eno zgodbo), zato morda ne bodo sodelovale vse udeleženke in udeleženci, kar je v redu.
- ▶ Če udeleženka ali udeleženec želi, da ga/jo kličejo z določenim imenom ali vzdevkom, mora tisti, ki izobražuje poskusiti, da se za to osebo uporablja želeno ime ali vzdevek.

5.1.3. Glavni koncepti

- ▶ Izobraževanje je izkustveno, kar pomeni, da je pri razvijanju potrebne ozaveščenosti za premagovanje težavne tematike, kot je spolna zloraba otroka, nujno aktivno sodelovanje.
- ▶ Najpomembnejše stvari v življenju (kdo smo, kaj nas jezi ali osrečuje) običajno izvirajo od ljudi, ki so za nas najpomembnejši (naše afektivne reference – partner, družina, prijatelji).

5.1.4. Pripomočki

- ▶ Dovolj velika soba, da se udeleženke in udeleženci v njej sprehajajo in pogovarjajo v parih, nato pa se vrnejo na sedeže in lahko sedijo v krogu, tako da vidijo drug drugega.

5.2. SKLOP 2: KAJ NAM NAŠE ZAVEDANJE POVE O NAŠI PRETEKLOSTI

5.2.1. Cilji

- ▶ Dobiti funkcionalno opredelitev nasilja.
- ▶ Prepoznati povezavo med nasiljem, močjo in afektom (izkazovanje čustev).
- ▶ Razumeti spolno zlorabo kot obliko nasilja.

5.2.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 75–90 minut
- ▶ Tisti, ki izobražuje, sodelujočim zastavi naslednje vprašanje: »Kako se je odzvala tvoja družina, ko si kot otrok naredil nekaj, kar jim ni bilo všeč?« Nato na tablo napiše, kar vsaka udeleženka in udeleženec pove, tako da vsak odgovor umesti v enega od dveh stolpcev.

Stolpec 1	Stolpec 2
<ul style="list-style-type: none">▶ tepež▶ vpitje▶ pošiljanje v sobo▶ poniževanje▶ žaljenje▶ primerjava z drugimi▶ hladen pogled▶ tišina▶ prepoved igre s prijatelji▶ brez kosila, večerje ali sladice	<ul style="list-style-type: none">▶ razumevanje in priznavanje povzročene škode▶ popravilo škode (npr. čiščenje, kar se je umazalo; dati denar za nakup nadomestka za pokvarjeno stvar)▶ obnovitev odnosov (npr. opravičiti se; nekaj narediti za drugo osebo)

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Pomembno je spoštovati formulacijo »Kako se je odzvala tvoja družina, ko si kot otrok naredil nekaj, kar jim ni bilo všeč?«, saj je cilj tega vprašanja, da se udeleženci zavejo določenih dejanj svojih družin. V veliko primerih se bodo spomnili kazni, tisti, ki izobražuje, pa bo moral vprašati po drugih odzivih, ki niso kazni, temveč blažilne prakse iz drugega stolpca. Naleteli bomo na neprimerne odzive za zdravo delovanje otroka, kot na primer, da se dekleta ne sme igrati z avtomobilčki ali da je kdo kaznovan, ker poje in pleše.
- ▶ Poudarek bi moral biti na kratkih stavkih in moderator mora poseči vmes, če začne udeleženka ali udeleženec pripovedovati dolgo zgodbo, saj to ni cilj te vaje. Dobro je, da se pri vsaki osebi, ki govori, preveri, ali je bila njihova zamisel pravilno sprejeta, da se vsi počutijo razumljene.

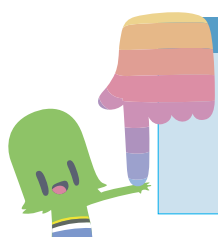
■ Tisti, ki izobražuje, povpraša o razlikah med tema stolpcema. V stolpcih je nekaj splošnih razlik, ki bi jih morali posebej poudariti, če jih nihče ne omeni:

Stolpec 1	Stolpec 2
Pozornost je na osebi, ki prejme ukrep odrasle osebe. Na primer, ni mogoče udariti ali grajati tal, če so umazana, potem ko se je otrok igral v blatu – oseba je prizadeta.	Poudarek je na dejanju, ki ga je treba popraviti. Na primer, čiščenje tal (pod nadzorom odraslega, če je treba) je posledica umazanih tal po igri v blatu.
Odzivni čas odraslega je zelo kratek (impulzivnost).	Odzivni čas odraslega je dolg: zahteva razmišljanje, načrtovanje in čas, da se približa otroku.
Ta dejanja ne učijo zaželenih vrednot: otrok se nauči lagati ali tepsti, ko odraslih ni v bližini, saj se boji posledic. Še posebej resno je sporočilo, ki ga ponotranji: kdor te ima rad ali skrbi zate, te lahko tudi poškoduje.	Ta dejanja otroke z zgledom učijo zaželenih vrednot – dialoga, obnovitve odnosa, spoštovanja, dobrega počutja za vse – pokažejo pa tudi, da si zaslužiš spoštovanje, tudi ko narediš kaj slabega, in da lahko svojo napako popraviš.
Prejemniku tega dejanja je storjena škoda – ki pusti brazgotino. Če je ne bi, zakaj se teh dogodkov spominjamo z bolečino?	Ta dejanja niso prijetna, vendar ne poškodujejo.
Nobene logične povezave ni med dejanjem in kaznijo. Tako kot ni logične povezave med tem, da nekoga udarimo, ker je polil kozarec vode.	Dejanja so logično povezana. Če recimo polijemo kozarec vode, moramo nato pobrisati mizo.
Ni otrokovega sodelovanja.	Otrok ima možnost, da pove svoje mnenje in predlaga, kako popraviti posledice, glede na svoje razumevanje.
Ta stolpec opisuje nasilje .	Ta stolpec opisuje pozitivno discipliniranje .

- ▶ Tisti, ki izobražuje, poudari, da se vsako dejanje iz drugega stolpca lahko izvede tako, da se mora uvrstiti v prvi stolpec. Če recimo otroka prisilimo v popravljanje odnosa, na način, da je zanj ponižujoče, to spada v prvi stolpec.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, začne opisovati tri glavne elemente nasilja, prvi je, **(1) da je osebi povzročena škoda**.
- ▶ Da bi vpeljala pojem moči, oseba, ki izobražuje, priskrbi funkcionalno opredelitev moči kot »zmožnost vplivati na naša življenja, jih izboljšati ali poslabšati« in udeležence vpraša: »Kdo ima moč nad tabo? Kateri ljudje lahko tvoje življenje izboljšajo ali poslabšajo?« Tisti, ki izobražuje, opozori, kako pomembno je prepoznati resnične skupine ljudi (npr. bankirje namesto banke, novinarje namesto medijev) in jih nato zapiše po vrstnem redu.
- ▶ Ko udeleženke in udeleženci naštejejo vse zamisli, jih tisti, ki izobražuje razvrsti v tri stolpce, glede na

Ljubezen in naklonjenost	Avtoriteta	Prisila (telesna ali družbena)
<ul style="list-style-type: none"> ▶ starši ▶ zakonci ali partnerji ▶ otroci ▶ družina ▶ prijatelji 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ šefi ▶ politiki ▶ novinarji ▶ vplivneži ▶ zdravniki ▶ učitelji ▶ javni uslužbenci 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ ljudje, ki so telesno močnejši od nas ▶ ljudje z orožjem ▶ razlike, ki so se spremenile v družbene neenakosti; na primer neenakost spolov, rasizem, družbene neenakost, odnos do ljudi z ovirami

- ▶ Tisti, ki izobražuje, spodbudi razpravo, da bi udeleženci v celoti razumeli, da lahko vsako sredstvo moči uporabimo konstruktivno ali uničevalno in da so te uporabe vedno sorazmerne (zelo malo moči pomeni, da lahko naredimo zelo malo dobrega ali slabega; veliko moči pa pomeni, da lahko povzročimo veliko dobrega ali slabega). In **(2) nasilje je slaba uporaba (zloraba) moči**.
- ▶ Zadnji element nasilja je **(3) način, ki je lahko telesno, psihološko in spolno nasilje ter zanemarjanje**, kar razumemo kot škodo, ki nastane zaradi zlorabe moči, ko je ne uporabimo za zaščito.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, zastavi vprašanje o razliki med nasiljem in trpinčenjem. Poudari, da je trpinčenje specifična oblika nasilja, ki povzroči še posebno škodo zaradi intenzivnosti ali trajanja (ko nasilje opredeljuje odnos). Tisti, ki izobražuje za konec še ugotovi, da nas mnogi od staršev, ki so pri vzgoji uporabljali silo, še niso trpinčili. Toda če kot odrasli ne predelamo, kar smo doživljali kot nasilje, ne bomo zmožni pravilno prepoznati vseh vrst nasilja.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Nekatere udeleženke in udeleženci se morda ne bodo strinjali z vsemi zamislili. Tisti, ki izobražuje naj se poskusi o teh pomislekih pogovoriti, toda če se jim nekaj ne zdi nasilje, je bolje, da ne vztraja. Morda gre za osebne spomine, ki jih morajo za svoje psihološko zdravje predelati na svoj način.

5.2.3. Glavni koncepti

- ▶ Pojem nasilja in njegove tri sestavine: povzročanje škode, zloraba moči in oblike spolnega nasilja (2. poglavje).
- ▶ Kako deluje moč v osebnih odnosih in kakšen pozitiven ali negativen vpliv ima na človekovo življenje.
- ▶ Razlika med nasiljem in trpinčenjem.

5.2.4. Pripomočki

Table ali table z listi in flomastri

5.3. SKLOP 3: MITI IN DEJSTVA O SPOLNI ZLORABI OTROKA

5.3.1. Cilji

- ▶ Udeleženke in udeleženci izvedo dejstva o spolni zlorabi otroka.
- ▶ Udeleženke in udeleženci se naučijo prepoznati mite o spolni zlorabi otroka in so jih zmožni ovreči.

5.3.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 60–75 minut
- ▶ Udeleženci dobijo seznam izjav o spolni zlorabi otroka in se morajo odločiti, katera je resnična, katera napačna, lahko pa napišejo, da ne vedo (3–5 minut).
- ▶ Ko vsi udeleženci končajo svoje naloge, se morajo razdeliti v skupine po šest do osem ljudi, da izpopolnijo svoje odgovore (10 minut).
- ▶ Ko se vrnejo h glavni skupini, jih tisti, ki izobražuje prosi, naj odgovorijo na vsak stavek, pri tem pa jim ponudi zamisli in dejstva za utemeljitev vsakega stališča.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Na tem mestu je udeleženke koristno pustiti, da se pogovorijo o izjavah, in počakati, preden se poda pravilen odziv, saj lahko tisti, ki izobražuje medtem v pogovoru prepozna druge mite, ki jih ni na seznamu.
 - ▶ Pred to dejavnostjo je dobro poznati pojme, ki so predstavljeni v 2. in 3. poglavju; tisti, ki izobražuje, bi moral obravnavane pojme obvladati.
- ▶ Tisti, ki izobražuje v razpravi z udeleženci poda strukturirano definicijo spolne zlorabe otroka, ki vključuje vse zgornje pojme.
 - Glavna pa bo opredelitev Lanzarotske konvencije, ki jo je potrdila Slovenija in ki določa, da je spolna zloraba »sodelovanje v spolnih dejavnostih z otrokom, ki v skladu s pravno veljavnimi predpisi nacionalnega prava ni dosegel zakonske starosti za spolne dejavnosti; (18.1.a člen), razen ko gre za »sporazumne spolne dejavnosti med mladoletniki« (18.3 člen) ali »sodelovanje v spolnih dejavnostih z otrokom«:
 - ob uporabi prisile, sile ali groženj; ali
 - ob zlorabi zaupnega odnosa, avtoritete ali vpliva nad otrokom, vključno v družinskem krogu; ali
 - ob zlorabi položaja v primeru posebne ranljivosti otroka, zlasti zaradi telesne ali duševne ovire ali položaja odvisnosti« (18. 1.b člen).

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Odvisno od skupine in trajanja izobraževanja lahko ta del razširimo z dodajanjem drugih pojmov, ki so predstavljeni v 2. poglavju.

5.3.3. Glavni koncepti

- ▶ Na seznam izjav bi morali biti vključeni naslednji pojmi (glede podrobnosti glej 2. poglavje):
 - »Spolne zlorabe otrok so redke – zgodijo se samo v primerih, ki jih vidimo v poročilih.« NAPAČNO. Naslov kampanje Sveta Evrope Eden od petih nam pove, da je prisotnost spolne zlorabe otrok veliko bolj razširjena, kot običajno domnevamo.
 - »Spolno zlorabo zakrivijo samo odrasli moški, ki zlorablajo deklice.« NAPAČNO. Spolna zloraba se lahko zgodi dečkom in deklicam (deklice so pogostejše žrtve) in storilci so lahko tako moški kot ženske (večina je moških), pa tudi drugi otroci in pubertetniki (približno 30 % storilcev je mlajših od 18 let).
 - »Otroke in mladostnike spolno zlorablajo čudni ljudje, ki zbujejo nezaupanje in zlorablajo z uporabo sile.« NAPAČNO. Od 70–85 % storilcev so ljudje, ki jih otroci poznajo, spoštujejo in jih imajo radi. Zgornja trditev velja le redko.
 - »Spolna zloraba se dogaja v vseh družbenih slojih.« RESNIČNO. Pravzaprav je nevarnost še večja za otroke iz družin srednjega ali višjega sloja, saj pri njih znake spolne zlorabe običajno zavrnejo kot osebne težave otroka ter ne raziščejo družine in okolice.
 - »Spolna zloraba otroka se zdaj dogaja pogosteje kot v preteklosti.« NEZNANO. Spolna zloraba otroka je bila in je še vedno družbeni tabu, zato je v preteklosti niso dobro raziskali in nimamo podatkov, ki bi podprli ali ovrgli to izjavo.
 - »Spolne zlorabe ne spremlja vedno fizično nasilje.« RESNIČNO. V večini primerov je spolna zloraba otroka počasen postopek, ko storilec postopoma vse huje manipulira z otrokom, zato je uporaba telesne sile nepotrebna.
 - »Spolna zloraba otroka pusti tako očitne znake, da jih lahko vsakdo hitro prepozna.«mNAPAČNO. Večina primerov ostane skritih in neprepoznanih več desetletij. Če vsak peti otrok utрпи spolno zlorabo, to pomeni, da je na šoli s sto učenci približno 20 žrtev.
 - »Če ni bila uporabljena fizična sila, potem ni bilo spolne zlorabe, saj je otrok ali mladostnik privolil.« NAPAČNO. Pri spolni zlorabi gre za moč in manipulacijo. Tudi če otrok ali mladostnik reče, da privoli, to ni veljavno soglasje, ker še ni dosegel primerne starosti in je bil v to prisiljen z uporabo manipulacije. Tukaj je pomembno poudariti, da zakonska meja starosti za soglasje (običajno v puberteti) ne pomeni, da je soglasje zdravo ali resnično.
 - »Spolna zloraba je tako travmatičen dogodek, da se ga vedno natančno spomnimo.« NAPAČNO. Eden od učinkov travme, kot je pojasnjeno v poglavju Dejavnosti 4, je disociacija, pojav v možganih, ki travmatične spomine razvrsti v podzavest, da lahko oseba preživi.
 - »Otroci in mladostniki si izmišljujejo lažne spolne zlorabe, da bi pritegnili pozornost, iz zavisti ali kljubovanja.« NAPAČNO. Spolna zloraba je težka tema, ki se je drži stigma, ki je v medijih ali pogovorih običajno ne omenjajo. Zakaj bi otrok torej lagal o tem? To še posebej velja za otroke v vrtcu, ki včasih opisujejo dejanja in situacije, ki jih sami ne bi mogli odkriti.
 - »Posledice spolne zlorabe otroka so vedno zelo hude.« NAPAČNO. Posledice spolne zlorabe otroka so odvisne od več dejavnikov. Dobra preventiva in zgodnje ukrepanje, vključno s čustveno oporo in praktično podporo celotne šole, lahko zmanjša vpliv zlorabe. Prav zato potrebujemo preventivne programe.
 - »Posledice spolne zlorabe otroka bodo sčasoma same od sebe izginile, ko se zloraba preneha. Nobene potrebe ni, da otroka nenehno spominjamo na to.« NAPAČNO. Tako kot je treba globoko rano očistiti in oskrbeti, je treba primerno ukrepati tudi ob spolni zlorabi. Morda posledice pri otroku v vrtcu še niso vidne, lahko pa se pojavijo pozneje, ko se otrok približa puberteti. Otroku potrebuje obravnavo strokovnjakinje ali strokovnjaka, ki se ukvarja z odkrivanjem spolne zlorabe in ukrepanjem ob tem.
 - »Otroci, ki so utrpeli spolno zlorabo, zlasti fantje, bodo tudi sami postali storilci.« NAPAČNO. To vnaprej obsodi žrtev, krivično je in napačno. Če je bila spolna zloraba prepoznana in ukrepanje pravilno, si žrtev običajno opomore in ne postane storilec, temveč osveščen in zaščitniški odrasel. Če pa žrtve ne dobijo potrebne podpore, lahko nekatere postanejo storilci (mnogi pa to ne bodo, tudi brez potrebne podpore).

- »Če bi otrok, ki ga dobro poznam, utrpel spolno zlorabo, bi to hitro in zlahka prepoznal.« NAPAČNO. Tako žrtve kot storilci spolno zlorabo otroka zelo dobro skrivajo. V večini primerov ostane zloraba kljub znakom nezaznavna. Zato je tako pomembno, da znamo prepoznati znake (3. poglavje in Sklop 4).
 - »Otroci niso krivi za spolno zlorabo.« RESNIČNO. Ta zamisel je zelo jasna pri delu, Sklop 6 pa bo razkril, kako težko se odrasli izognejo temu, da otroka ne bi nekako krivili, ker se zlorabi ni izognil, branil ali prej prosil za pomoč.
 - »Otroci se včasih lahko spolni zlorabi izognejo.« RESNIČNO. Čeprav v veliko primerih otroci ne morejo storiti nič, lahko v nekaterih okoliščinah prosijo za pomoč ali naredijo kaj, da se zlorabi izognejo. Zato je tako pomembno z otroki izvajati preventivne dejavnosti, da bodo bolj pripravljeni na odziv, ki bo zanje varnejši, zlasti da bodo prosili za pomoč, ko bodo čutili, da je nekaj narobe.
- ▶ Celoten pojem spolne zlorabe otroka, kot je opisan v 2. poglavju.
 - ▶ V bolj izčrpnem izobraževanju lahko nudimo nadaljnje podrobnosti o spolni zlorabi otroka.

5.3.4. Pripomočki

- ▶ Kopija seznama izjav za vsakega udeleženca. Pri izobraževanju ni treba uporabiti vseh izjav. Tisti, ki izobražuje, lahko izbere tiste, ki se mu zdijo primernejše – približno 10 izjav.

Stavek	Resnično	Napačno
Spolne zlorabe otrok so redke – zgodijo se samo v primerih, ki jih vidimo v poročilih.		
Spolno zlorabo zakrivijo samo odrasli moški, ki zlorablajo deklice.		
Otroke in mladostnike spolno zlorablajo čudni ljudje, ki zbujejo nezaupanje in zlorablajo z uporabo sile.		
Spolna zloraba se dogaja v vseh družbenih slojih.		
Spolna zloraba otroka se zdaj dogaja pogosteje kot v preteklosti.		
Spolne zlorabe ne spremlja vedno fizično nasilje.		
Spolna zloraba otroka pusti tako očitne znake, da jih lahko vsakdo hitro prepozna.		
Če ni bila uporabljena fizična sila, potem ni bilo spolne zlorabe, saj je otrok ali mladostnik privolil.		
Spolna zloraba je tako travmatičen dogodek, da se ga vedno natančno spominimo.		
Otroci in mladostniki si izmišljujejo lažne spolne zlorabe, da bi pritegnili pozornost, iz zavisti ali kljubovanja.		
Posledice spolne zlorabe otroka so vedno zelo hude.		
Posledice spolne zlorabe otroka bodo sčasoma same od sebe izginile, ko se zloraba preneha. Nobene potrebe ni, da otroka nenehno spominjamo na to.		
Otroci, ki so utrpeli spolno zlorabo, zlasti fantje, bodo tudi sami postali storilci.		
Če bi otrok, ki ga dobro poznam, utrpel spolno zlorabo, bi to hitro in zlahka prepoznal.		
Otroci niso krivi za spolno zlorabo.		
Otroci se včasih lahko spolni zlorabi izognejo.		

5.4. SKLOP 4: ZAZNAVANJE (I): POSLEDICE IN ZNAKI SPOLNE ZLORABE OTROK

5.4.1. Cilj

- ▶ Udeleženci razumejo in prepoznajo posledice in znake spolne zlorabe otrok.

5.4.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 60 – 120 minut
- ▶ Za podajanje podatkov o posledicah in znakih spolne zlorabe otrok je za večino skupin najprimernejša sodelovalna razlaga: predstavitev vsebine s pogostimi vprašanji za udeležence in s strani udeležencev. Po predstavitvi se razdeli izročke s povzetkom osnovnih znakov spolne zlorabe
- ▶ Če so v skupini predvsem strokovnjakinje in strokovnjaki, ki so se že izobraževali na področju spolne zlorabe otrok, jih lahko prosite, naj se razdelijo v manjše skupine in sestavijo seznam znakov za vsako izmed osmih kategorij. Pozneje se lahko skupaj pogovorite o znakih, preden razdelite gradivo.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Upoštevati je treba različne poklicne profile in kulturne posebnosti udeležencev izobraževanja. Vsebinsko je treba prilagoditi njihovemu predhodnemu znanju in potrebam. Preveč podatkov ima lahko negativen učinek, preveč površinsko podajanje pa morda ne bo uporabno. S preverjanjem v skupini in odgovarjanjem na vprašanja udeleženk in udeležencev poskrbimo, da je vsebina na primerni ravni.

5.4.3. Glavni koncepti

- ▶ Najpogostejše posledice spolne zlorabe otrok, ki lahko služijo kot znaki (3. poglavje).

5.4.4. Pripomočki

- ▶ Izročki za vsako udeleženko in udeleženca. Celotno gradivo bo dostopno na spletu, udeleženci pa naj dobijo seznam znakov zlorabe tudi v fizični obliki.

Telesni znaki	Psihosomatski znaki
<p>Samo zdravstveni izvedenci lahko prepoznajo:</p> <ul style="list-style-type: none">▶ vnetja ali notranje poškodbe spolnih organov in predelov okrog njih, okužbe spolnih organov in predelov okrog njih▶ okužbe spolnih organov in predelov okrog njih▶ spolno prenosljive bolezni▶ najstniška nosečnost	<p>Psihološko trpljenje, ki se izraža na telesu, običajno na ekstremih zdravstvenih parametrov:</p> <ul style="list-style-type: none">▶ kronična bolečina in druge psihosomatske motnje▶ težave s spanjem (nočne more, nespečnost, predolgo spanje)▶ motnje hranjenja (zlasti anoreksija in bulimija)▶ težave z izločanjem: enureza, enkopreza in trajna driska ali zaprtost

Čustveni znaki	Kognitivni znaki
<ul style="list-style-type: none"> ▶ krivda in sram ▶ tesnoba, strah in pretirana skrb ▶ izogibanje določenim krajem, ljudem ali situacijam (vključno s fobijami) ▶ depresija in nizka samopodoba ▶ jeza, bes in agresija ▶ podrejanje ▶ težave s čustvenim nadzorom: pretiran nadzor ali pomanjkanje nadzora 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ zaostanek v kognitivnem razvoju ▶ težave s pozornostjo ▶ slab učni uspeh ▶ pomanjkanje zanimanja
Vedenjski znaki	Spolni znaki
<ul style="list-style-type: none"> ▶ agresivno vedenje ▶ težave pri umirjanju ali samonadzoru ▶ težave pri nadzorovanju impulzov: težave z normami ▶ zloraba mamil in alkohola ▶ samopoškodovanje in samomorilno vedenje ▶ pomanjkanje kakršnih koli težav: »nevidni« otrok ali mladostnik 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ neprimerno spolno vedenje: kompulzivna masturbacija, oralno-genitalno ljubkovanje, popredmetenje drugega ▶ spolna agresija proti drugim otrokom ali mladostnikom ▶ neprimerno znanje o spolnosti glede na otrokova leta ▶ tvegano spolno vedenje
Družbeni in odnosni znaki	Vrste disociativnih simptomov
<ul style="list-style-type: none"> ▶ težave z osebnimi mejami ▶ težave z navezavo in intimnimi razmerji ▶ družbena osamitev ▶ ponavljanje nasilnih vzorcev, vključno s ponovno viktimizacijo ▶ asocialno vedenje 	<ul style="list-style-type: none"> ▶ amnezija ▶ težave s pozornostjo ▶ slab učni uspeh ▶ pomanjkanje zanimanja ▶ depersonalizacija/derealizacija ▶ fragmentacija zavesti: nepovezani deli zavesti
	Znaki disociacije
	<p>Te je zelo težko prepoznati:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▶ prazen pogled ▶ otroci se iskreno ne spomnijo, da bi nekaj storili ▶ izjemno nihanje v razpoloženju, vedenju in okusu ▶ nezadosten napredek, kljub varnemu okolju ▶ pretekle diagnoze brez uspeha, kljub zdravljenju

5.5. SKLOP 5: ZAZNAVANJE (II): SPOZNAVANJE ZNAKOV SPOLNE ZLORABE OTROK

5.5.1. Cilj

■ Pojasnitev korakov spoznavanja pokazateljev spolne zlorabe otrok.

5.5.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 20–30 minut
- ▶ Najučinkovitejši način podajanja vsebine te vaje je sodelovalna razlaga, v kateri tisti, ki izobražuje pojasni korake, ki jim moramo slediti, da pridemo do razkritja ali suma spolne zlorabe otroka.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Ta del mora biti zelo kratek, praktičen in realističen. Znanje o varovalnem sistemu in zakonodaji je lahko koristno, na splošno pa je pomembneje podati jasne smernice, ki jih udeleženci lahko uporabijo pri svojem delu.
- ▶ Udeleženci morda dolgo ne bodo zaznali nobenega primera, ko ga bodo, pa morda pri sebi ne bodo imeli zapiskov z izobraževanja. Treba jim je dati nekaj kontaktov, ki bodo še dolgo aktualni (npr. TOM telefon za otroke in mladostnike, SOS telefon; socialne službe, ki skrbijo za zaznavo in posredovanje pri spolni zlorabi otroka; nevladne organizacije, specializirane za zaščito otrok).

5.5.3. Glavni koncepti

- ▶ Zakonska obveza za prijavo razkritja ali suma zlorab.
- ▶ Koraki, ki jim je treba slediti v skladu s trenutno zakonodajo in postopki.

5.5.4. Pripomočki

- ▶ Stiki (javne službe, nevladne organizacije, spletne strani in telefonske številke) za prijavo primerov.

5.6. SKLOP 6: ZAZNAVANJE (III): PRIMERNI IN NEPRIMERNI ODZIVI

5.6.1. Cilj

■ Vadimo primerne odzive v primeru razkritja.

5.6.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 60–90 minut
- ▶ Tisti, ki izobražuje, pojasni primerne in neprimerne odzive v primeru razkritja. Poda nasvete za nadzorovanje čustvenih reakcij, ki se lahko sprožijo pri odraslih, da le-te ne bi ovirale čustvenih procesov pri otroku.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, lahko povabi dva ali tri prostovoljce, da pomagajo pri demonstraciji. Tisti, ki izobražuje, naj igra vlogo otroka, uporabi naj primer, ki se razlikuje od tistih, ki jih uporabljajo pri vajah v skupinah. Eden od prostovoljcev igra svojo poklicno vlogo. Tisti, ki izobražuje, ga vpraša, katero vlogo igra, da bo lahko bolj prepričljiv. Otrok bo z učiteljem govoril drugače kot z ravnateljem ali strokovno delavko. Druga dva prostovoljca opazujeta in preverjata, ali se je tisti, ki igra vlogo strokovnega delavca, pravilno odzval. Tisti, ki izobražuje, začne, celotna demonstracija traja od 3 do 4 minute. Po koncu govorijo o tem, kako so se počutili. Potem tisti, ki izobražuje, prosi prostovoljca, ki je igral vlogo strokovnega delavca, da pove, kako se je počutil in kaj bi naredil drugače. Na koncu dogajanje komentirata še prostovoljca, ki sta bila opazovalca.

- ▶ Tisti, ki izobražuje, reče udeležencem, naj se razdelijo v skupine po tri ali štiri. Potem enemu udeležencu v vsaki skupini da primer za igro vlog. V vsaki skupini en udeleženec prevzame vlogo otroka, en vlogo odraslega strokovnega delavca, en pa vlogo opazovalca. Vsaka igra vlog traja od 4 do 5 minut, sledi pa štiriminutni pogovor v okviru ožje skupine. Tisti, ki izobražuje, pove, kdaj je čas potekel in da nov primer drugemu članu skupine. Pripravljeni so štirje primeri, a vse skupine ne bodo istočasno obravnavale istega primera.
- ▶ Ko v manjših skupinah obdelajo vse primere, tisti, ki izobražuje, udeležence povabi nazaj v večjo skupino, da se pogovorijo o morebitnih vprašanjih in težavah.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Mnoge udeleženke in udeležence bo strah igrati vlogo zlorabljenega otroka ali odraslega, ki se mora pravilno odzvati pred drugimi strokovnjaki. Zato naj tisti, ki izobražuje odigra prvo igro vlog. Če ni dovolj časa, ne izpustimo demonstracije, v kateri nastopa tisti, ki izobražuje, temveč raje opravimo le dva kroga vaj.
- ▶ Prva igra vlog naj se odvije v sredini skupine, da bodo vsi udeleženci enako dobro spremljali dogajanje.
- ▶ Če prva igra vlog poteka predobro (ni veliko pripomb in predlogov za izboljšave) ali preslabo (prostovoljec »strokovni delavec« naredi preveč napak), lahko tisti, ki izobražuje, demonstrira nov primer s prostovoljci (istimi ali drugimi), le da tokrat igra vlogo »strokovnega delavca«. V tem primeru naj namenoma naredi nekaj napak, da jih bodo opazovalci lahko zaznali.
- ▶ Tudi po tem prikazu igre vlog nekateri udeleženci morda ne bodo hoteli igrati vloge otroka ali strokovnega delavca. Njihovo odločitev se spoštuje, nikogar se ne sili v igranje vlog.

5.6.3. Glavni koncepti

- ▶ Primerni odzivi, ki jih je treba vaditi in vključiti v način dela z udeleženkami in udeleženci. Glej 3.1.3, »Razkritje: primerni in neprimerni odzivi«.
- ▶ Neprimerni odzivi, ki jih je treba nadomestiti s primernimi odzivi. Glej 3.1.3, »Razkritje: primerni in neprimerni odzivi«.

5.6.4. Pripomočki

- ▶ Bela tabla ali stojalo s papirji in flomastri
- ▶ Izročki o primernih in neprimernih odzivih (glej 3.1.3) za vse udeležence
- ▶ Kopije primerov, ki se razdelijo le tistim, ki v posamezni skupini igrajo otroka

PRIMER 1: Taja (3 leta)

■ Vzgojiteljica ti je pokazala Kika in Roko in ti imaš čuden občutek. Tvoj 14-letni bratranec Jon se s tabo igra na način, ki ti ni všeč. Imaš ga zelo rada, ker je zabaven, ker te spravlja v smeh in se s tabo igra tako, kot se ne igra nihče drug. Ob njem se počutiš, da si nekaj posebnega. Med družinskimi kosili te odpelje ven. Najprej se igrata, potem pa ti reče, naj mu pokažeš luliko. Včasih ti reče, da se je dotikaj, tebi pa to ni všeč. Potem se v trenutku spremeni in reče, da se je šalil. Zdaj se sprašuješ, ali je to kot Kiko in Roka in bi rada o tem vprašala svojo vzgojiteljico.

PRIMER 2: Peter (4 leta)

■ V vrtcu sta fanta, David in Luka, ki te motita, ko greš na stranišče. Kadarkoli hočeš iti, gresta tudi onadva. Hočeta videti, kako lulaš in se ti smejita. Prejšnji teden sta ti rekla, da je tvoj lulček premajhen. Skušala sta te vleči zanj. To te je bolelo. Potem sta rekla, da jima moraš lizati lulčka, sicer te bosta tepla. Pobegnil si jima, a je tvoja vzgojiteljica videla, da se je nekaj zgodilo. David in Luka sta sinova dobrih prijateljev tvojih staršev, zato se bojiš, da se bosta družini sprli, če boš kaj rekel. Raje bi govoril z vzgojiteljico. Mogoče ti bo ona lahko dala nasvet.

PRIMER 3: Kristina (5 let)

■ V igralnici ste se igrali Kika in Roko in začeljaš spoznavati, da tvoj oče počne nekaj, kar se ti gnusi. Ko ti pride zažet let lahko noč, te boža na čuden način in te poljublja na usta z odprtimi ustnicami. Zelo te je strah, ker vsakič reče, da je to vajina skrivnost in si zato zelo posebna. Skušala si povedati mami, a vsakič, ko omeniš kaj o očetu, reče: »Oh, tako zelo te ima rad – morala bi biti hvaležna. Kaj bi mi rada povedala?« Potem pa imaš slabo vest in ji poveš kaj drugega, recimo, da se preveč šali o tem, da izraža svojo ljubezen na neprijetne in nespoštljive načine (kar je res in se dogaja pred tvojo mamo), ona pa reče, da tega ne jemljí resno. Zato boš za mnenje vprašala vzgojiteljico.

PRIMER 4: Leon (6 let)

■ Tvoj oče je pred enim letom, po hudem prepiru s tvojo mamo, odšel od doma. Mama je od takrat zelo žalostna in včasih, zlasti ob koncih tedna, preveč pije. Kadar pije se zelo razburi in reče, da hoče, da ti, »njen mali mož«, spiš v postelji pri njej. Na začetku si bil zelo srečen, ker si videl, da se je pomirila in si bil rad pri njej. Zadnje čase pa postaja čudno, ker te žgečka po lulčku in je res neprijetno. Rečeš ji, naj neha, a se vsakič smeje in pravi, da bi moral uživati, in da to dela zate. Odkar si v razredu izvedel za Kika in Roko, bi učiteljici rad povedal, da imaš mamo rad, a počne tisto čudno stvar.

5.7. SKLOP 7: KAKO VODITI DELO Z OTROKI

5.7.1. Cilji

- ▶ Jasna predstavitev ciljev in metodologije dela z otroki.
- ▶ Vaje določenih dejavnosti, da bodo udeleženci pri njihovem izvajanju bolj samozavestni.

5.7.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 60–210 minut
- ▶ Odvisno od časa, ki je na voljo, ima ta del izobraževanja lahko različne oblike:
 - Tehnični pristop. Vsaka dejavnost z otroki je razložena s pomočjo glavnih konceptov in njihove metodologije. Udeleženci zastavljajo vprašanja. Ta pristop je bolj učinkovit, kadar je na voljo manj časa in so udeleženci prepričani, da bodo zmogli delo opravljati sami, brez dodatnega pojasnjevanja.
 - Izkustveni pristop. Udeleženci se pri vsaki dejavnosti postavijo v vlogo sebe v otroških letih. Tako pridobijo globlje razumevanje lastnih reakcij in odzivov do tem v povezavi z zaščito in varnostjo. Ta pristop zahteva večjo udeležbo udeležencev izobraževanja.
 - Praktični pristop. Udeleženci preizkusijo dejavnosti v manjših skupinah s pomočjo igre vlog. Ta pristop razvije spretnosti, ki so potrebne za delo z otroki, a zahteva več časa.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, organizira ta del izobraževanja glede na skupino, čas, ki je na voljo, in zanimanje udeležencev. Različnih dejavnosti se lahko lotimo z enakim ali z različnimi pristopi. Na primer, Sklop 1 lahko poteka s tehničnim pristopom, Sklop 2 z izkustvenim, Sklop 3 pa s praktičnim pristopom itd.
- ▶ Metodologija dela z otroki je pojasnjena v poglavju 6, »Kiko in Roka v razredu: delo z otroki«, v katerem lahko udeleženci najdejo cilje in metodologijo za vsako dejavnost.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ To je najbolj prilagodljiv del izobraževanja. Udeleženci so učiteljice in učitelji ali strokovne delavke in strokovni delavci z izkušnjami pri delu z otroki, zato vedo, kako izvajati večino dejavnosti. Dlje ko se bodo ukvarjali s to dejavnostjo, globlje bo njihovo razumevanje.

5.7.3. Glavni koncepti

- ▶ Dejavnosti z otroki so preproste, a zahtevajo pripravo (zlasti na domiselna in nepričakovana vprašanja otrok).
- ▶ Vsaj na začetku priporočamo sledenje načrtanim korakom, saj tako učiteljica ali učitelj dobi več izkušenj iz znanja o varovanju otrok in preprečevanju spolnih zlorab.
- ▶ Zelo priporočljivo je izvajanje vsake dejavnosti z odraslimi (drugimi učitelji). Tako bodo učiteljice in učitelji ugotovili, kaj morajo izboljšati, preden bodo dejavnosti preizkusili v razredu.

5.7.4. Potrebščine

- ▶ Če je mogoče, naj udeleženci dobijo kopije z opisi dejavnosti. Nekateri vidiki bodo morda jasni med predstavitvijo, a se bodo nianse pozabile, če jih ne bodo videli napisanih.
- ▶ V primeru igre vlog naj bodo na voljo pripomočki za opisano dejavnost (npr. papir, material za risanje, samolepilni lističi).

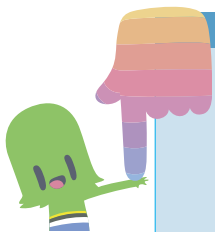
5.8. SKLOP 8: ŠOLE KOT ZAVEZNICE – PRIPRAVA NA UVAJANJE DEJAVNOSTI

5.8.1. Cilj

- ▶ Prepoznavanje morebitnih pomislekov, ki bi jih pri vključevanju dejavnosti v šole lahko imele ravnateljice in ravnatelji in strokovni delavci in iskanje odgovorov.

5.8.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 50–60 minut
- ▶ Tisti, ki izobražuje, reče vsakemu udeležencu, naj vzame tri samolepilne lističe in na vsakega napiše pomislek, ki bi se lahko pojavil pri šolskem osebju in ravnateljih ob predlogu za izvajanje dejavnosti za preprečevanje spolnih zlorab otrok.
- ▶ Tisti, ki izobražuje, zbere vse lističe, jih razdeli po skupinah in vsaki skupini naroči, naj pripravi možne odgovore na vsakega izmed pomislekov. Izberejo se najboljše rešitve.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Vse skupine ne izpostavijo enakih problemov in to je povsem v redu. Vse učiteljice in učitelji in vse šole se soočajo s pomisleki, ki so skupni vsem in tudi s pomisleki, ki so specifični za posamezno družbo ali regijo. Bistvo te vaje je, da se naslovijo specifični pomisleki, ki se pojavijo v skupini udeležencev in se podajo odgovori, ki jih lahko uporabijo v svojih šolah.

5.8.3. Ključni koncepti

- ▶ Nekateri možni pomisleki in odgovori:

Možni pomisleki	Odgovori
»V tej šoli/skupnosti nimamo težav s spolno zlorabo otrok.«	Izpostavite statistiko o spolni zlorabi otrok: v šolah je veliko neodkritih primerov.
»Spolna zloraba otrok ni primerna tema za otroke te starosti.«	Spolna zloraba se dogaja otrokom vseh starosti, celo vrtčevskim otrokom, zato moramo zaščititi tudi njih. Preventivne dejavnosti lahko izvedemo na igriv in varen način. Uporabljeni jezik in teme bodo prilagojeni starosti otrok. Podobno kot pri učenju pravilnega prečkanja ceste. Otrokom ne rečemo, da morajo pogledati v obe smeri ali počakati odraslega, sicer jih bo do smrti zbil avto in bodo njihovi možgani raztreseni po cestišču. Pojasnimo jim, da morajo prehod prečkati pravilno, sicer lahko pride do poškodb. Ne povemo jim vseh grozljivih podrobnosti.
»Učitelji nimajo dovolj znanja, da bi vodili dejavnosti o spolni zlorabi otrok.«	Učiteljice in učitelji, ki so bili na tem izobraževanju in so prebrali gradivo, imajo dovolj znanja in so dovolj usposobljeni, da lahko preprečijo in zaznajo številne primere spolne zlorabe otrok. Z zaščito je bolje začeti čim prej, ne pa pustiti, da še več primerov ostane neodkritih.
»Nimamo časa. Že tako izvajamo preveč aktivnosti.«	Dejavnosti za preprečevanje zlorabe otrok lahko trajajo le eno uro, skupno od 4 do 5 ur v nekaj tednih. Lahko se jih vključi v druge dejavnosti. Dejavnost 1 pri pravljicnih uricah ali Dejavnost 4 pri likovni vzgoji.
»Te dejavnosti niso vključene v pedagoški program ministrstva za izobraževanje.«	Večina pedagoških programov vključuje »zdravstveno vzgojo«, »razvoj čustvene inteligence« ali »zaščito otrok«. Preventivne dejavnosti lahko vključimo v te programe. Dobro bi bilo vzpostaviti sodelovanje z ministrstvom za izobraževanje, zavodom za šolstvo, občinami in organizacijami, ki se ukvarjajo z otroki.
»Če bomo odkrili primer spolne zlorabe, ne bomo vedeli, kako postopati.«	Šola mora biti pripravljena na primere spolne zlorabe otrok, ker je odgovorna zagotoviti varnost vseh otrok, tudi izven šole. Postopek prijave zlorabe mora biti jasen. Običajno je tehnično zelo preprost, npr. pokliče se ustrezno službo. Težje je vedeti, kako se pravilno odzvati v odnosu do otroka, družine in drugih strokovnih delavcev. Vse učiteljice in učitelji morajo biti seznanjeni s prijavo spolne zlorabe otroka, saj so dolžni zaščititi svoje učence in tiste, za katere skrbijo.
»Starši se ne bodo strinjali s temi dejavnostmi.«	Če se otroci ne zavedajo manipulacij in nasilja, so ranljivejši in večina staršev hoče najboljše za svoje otroke.

5.8.4. Pripomočki

- ▶ Samolepilni lističi
- ▶ Bela tabla ali stojalo z listi in flomastri

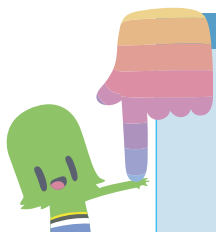
5.9. SKLOP 9: STARŠI IN DRUŽINE KOT ZAVEZNIKI - PRIPRAVA NA UVAJANJE DEJAVNOSTI

5.9.1. Cilj

- ▶ Prepoznavanje morebitnih pomislekov, ki bi jih pri vključevanju dejavnosti v šole lahko imeli starši in družine in iskanje odgovorov.

5.9.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 30–60 minut
- ▶ Tisti, ki izobražuje, reče udeležencem, naj se razdelijo v skupine od šest do osem ljudi. V vsaki skupini naj se pol udeležencev postavi v vlogo staršev, ki nasprotujejo dejavnostim za preprečevanje spolne zlorabe otrok, druga polovica pa naj bo v vlogi strokovnih delavcev šole, ki morajo najti primerne odgovore. Skupine se o tem pogovarjajo 15 minut.
- ▶ Ko so ponovno vsi skupaj, tisti, ki izobražuje izbere najboljše zamisli iz vsake skupine, jih zapiše na tablo in vsako komentira.
- ▶ Na koncu tisti, ki izobražuje, vpraša, na katere pripombe v skupinah niso uspeli odgovoriti in udeležence povabi, da skupaj poiščejo primerne odgovore.

METODOLOŠKI NASVETI

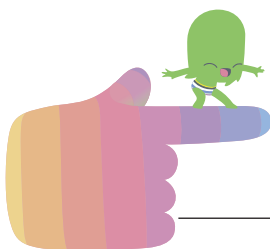
- ▶ Dejavnost poteka bolje, če se je lotimo igrivo. Učiteljice in učitelji običajno uživajo v vlogi napornih staršev. Če je dovolj časa, se lahko izvede kratka demonstracija s prostovoljci (trije predstavljajo starše, trije pa šolsko osebje). Tisti, ki izobražuje, lahko demonstracijo popestri s komentarji, ki udeležence spomnijo na pogoste situacije v stikih s starši.
- ▶ Če je dovolj časa, lahko to dejavnost predstavimo kot »prvo srečanje s starši«, ki bi moralo potekati pred začetkom dejavnosti z otroki. S tem srečanjem lahko zagotovimo, da starši razumejo bistvena sporočila zaščitnih dejavnosti in jih razložijo otrokom, če jih bodo o tem doma spraševali.
- ▶ Skoraj gotovo so bili nekateri starši tudi sami žrtve spolnih zlorab. O tej temi je treba govoriti spoštljivo in pokazati, da se tistim, ki so bili zlorabljeni, lahko pomaga zaceliti rane, tudi ko so že odrasli (vendar ne v sklopu teh dejavnosti).
- ▶ Možno je, da bodo v nekaterih skupinah tudi odrasli, ki so sami zlorabljali otroke. Moramo biti previdni, da ne bi poslabšali situacije za otroke.

5.9.3. Glavni koncepti

- ▶ Možni pomisleki pri vključevanju dejavnosti v šole in pravilni odgovori nanje (glej Sklop 8, razpredelnica 5.8.3).
- ▶ To sta dva primera pomislekov, ki jih izražajo starši:
 - »Kaj bodo dejavnosti vsebovale?« Starše običajno zelo zanima specifična vsebina dejavnosti, da se prepričajo, da so sporočila, ki jih njihovi otroki slišijo, primerna. Staršem moramo predstaviti jasno strukturo dejavnosti in njihovo vsebino, da bodo povsem razumeli, da so prilagojene starosti otrok.
 - »Kako naj o tem govorim z otrokom?« Pojasnimo, da bodo na zadnjem srečanju otroci svojim staršem predstavili, kaj so se naučili. Starši so o spolni zlorabi otrok večinoma slišali v poročilih. Večina se jih oddahne, ko izvedo, da obstaja varen način, kako s svojimi otroki govoriti o tem.

5.9.4. Potrebščine

- ▶ Premični stoli, ki omogočajo delo v manjših skupinah

6. Kiko in Roka v razredu: delo z otroki

METODOLOŠKI NASVETI ZA DELO Z OTROKI

- ▶ Dejavnosti naj bi izvajale učiteljice in učitelji, ki jih otroci že poznajo, saj otroci potrebujejo čas, da predelajo sporočila, in odrasle, ki jim zaupajo, lahko prosijo za pomoč. Čeprav bi v nekaterih okoliščinah lahko imeli zunanje izvajalce, mora biti ves čas prisoten najmanj en stalni učitelj, da bi pri otrocih, ki jih dobro pozna, lahko takoj prepoznal relevantne odzive.
- ▶ Možgani otrok, starih od 3 do 6 let se nenehno spreminjajo in razvijajo. Zato običajno potrebujejo ponavljajoče se izkušnje, da ustvarijo nove poglede in vedenja. Ključna sporočila ponotranjijo bolje, če so pogosto izpostavljeni različnim situacijam. Čeprav si je za vsako preventivno vajo treba vzeti čas, bodo gotovo bolje razumeli, če bodo ključne pojme usvajali v različnih situacijah: na igrišču, med drugimi vajami, pred poslavljanjem in tako dalje.
- ▶ Vsaka dejavnost gradi na prejšnjih. Pomembno je, da vsako dejavnost začnemo tako, da preverimo zamisli, ki so jih otroci ohranili, in katerih niso, ter jih na primeren način ocenimo.
- ▶ Strokovne delavke in delavce skrbi, da bi bili otroci med vajami preobremenjeni ali bi se preveč razkrili pred vrstniki. Izkušnje pa kažejo, da se to redko zgodi, saj otroci običajno potrebujejo dlje časa, preden učitelja prosijo za pomoč. Ko pristopijo k učiteljici, da ji povedo nekaj, povezanega s to dejavnostjo, mora biti učiteljica spoštljiva in si vzeti čas, da jih posluša.
- ▶ Zelo pomemben je tudi pravi čas za delo. Učitelj mora izbrati ustrezne trenutke za dejavnosti, najbolje je, da so otroci spočiti in pozorni. Izogiba naj se času, ko so utrujeni, lačni ali živčni. Dobro je prilagajati tudi trajanje te dejavnosti. Učitelji bi morali skrajšati ali preložiti določene aktivnosti, če otroci niso dovzetni zanje.
- ▶ Vsaka dejavnost je načrtovana skupaj s ključnimi elementi. Izkušena učiteljica in učitelj lahko dejavnost obogatita s svojimi zamislami in jih prilagodita določenim skupinam otrok.

6.1. DEJAVNOST 1: PREDSTAVITEV KIKA IN ROKE

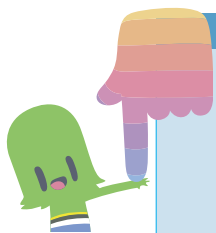
6.1.1. Cilji

- ▶ Predstavitev vrste vaj.
- ▶ Predstavitev likov Kiko in Roka.
- ▶ Razjasnitev različnih vlog odraslih (zaščita otrok) in otrok (če lahko, naj prosijo za pomoč, ko potrebujejo zaščito).
- ▶ Izražanje ključnih pojmov: otrokom se dogajajo tudi slabe stvari; pravico imajo prositi za pomoč; telesni stik bi moral biti prijeten, in če ni, ga imajo otroci pravico zavrniti.

6.1.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 30–50 minut
- ▶ Učiteljica predstavi načela »Pravilo perilo« iz kampanje Sveta Evrope. Izbira naj približno takšne besede: »Skupina odraslih se je odločila, da naredi še en korak več za zaščito otrok, in pripravili so nekaj gradiva. Na naši šoli želimo, da se vsak od vas počuti varnega, zato se bomo učili o nekaterih stvareh. V prihodnjih tednih bomo naredili nekaj vaj, kajti to je zelo pomembno.«
- ▶ Učiteljica predstavi lika Kiko in Roko prek zgodbe v knjigi ali na posnetku.

- ▶ Učiteljica spodbudi razpravo o tej temi z vprašanji, kot je: »Kaj je naredila Roka?«, »Kaj je naredil Kiko?«, »Zakaj je Kiko rekel 'Ne!'?« ali »Kaj bi naredili vi?« Ključno sporočilo je, da je lahko telesni stik nekaj dobrega, vendar ima svoje meje in vsak človek jih mora spoštovati.
- ▶ Učiteljica otroke povabi, naj na list papirja narišejo primer telesnega stika, ki jim ni všeč (npr. poljubljanje znanca njihovih staršev ali božanje, ki jim ni prijetno). Pozneje jih učiteljica povabi, da na drug list papirja narišejo primer telesnega stika, ki jim je všeč (npr. materin poljub, očetov objem, žgečkanje brata ali sestre). Potem lahko nekateri otroci glasno komentirajo eno ali obe svoji risbi, učitelj pa jih usmerja, da ocenijo svojo notranjo izkušnjo.
- ▶ Za konec vaje učitelj izvede krog zavračanja neprijetnih ali neprimernih telesnih stikov s primeri, kot so: »Poljubljanje neznanne osebe«, »žgečkanje, ki boli«, »predolg objem« in »ko se hoče nekdo, ki ni tvoj starš, zdravnik ali medicinska sestra, dotakniti tvojih genitalij«. Otroci morajo odgovoriti z glasnim: »Ne!«

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Pomembno je, da smo zelo jasni glede načel »Pravilo perilo«, ki pravi: »Nihče se te ne sme dotikati pod tvojim spodnjim perilom - razen če so to tvoji starši, zdravnik ali medicinska sestra in imajo za to razlog, kot je umivanje ali zdravljenje.« Majhni otroci lahko vse jemljejo zelo dobesedno in morda ne bi dovolili varnega stika, razen če se jim jasno pove, da je dovoljen.

6.1.3. Glavni koncepti

- ▶ Čudne in neprijetne stvari se včasih zgodijo vsakomur. Zaradi varnosti mora vsak človek vedeti, kako prepoznati, če se slabo počuti (in prositi za pomoč).
- ▶ Ko se slabe stvari dogajajo otrokom, se morajo odrasli primerno odzvati in jih zaščititi. Otroci lahko pomagajo odraslim tako, da jim povedo, kdaj se slabo počutijo, in da prosijo za pomoč.
- ▶ Telesni stik in izražanje naklonjenosti (npr. poljubi, objemi, žgečkanje) so dobri, dokler otroci v njih uživajo. Toda nikoli ne smejo biti prisila.
- ▶ Ko otrokom kakšna vrsta stika ni všeč, jo imajo pravico zavrniti in prositi za pomoč.

6.1.4. Pripomočki

- ▶ Knjiga Kiko in Roka (izvirnik ali barvna kopija)
- ▶ Posnetek Kiko in Roka in pripomočki za predvajanje (to so: računalnik, projektor, zaslon, televizija) (neobvezno)
- ▶ Brošura Starševstvo v digitalni dobi
- ▶ Papir in risalni pripomočki (npr. barvice)

6.2. DEJAVNOST 2: »DOBRA« IN »SLABA« LJUBEZEN

6.2.1. Cilji

- ▶ Predstavitve pojma »dobra« ljubezen/naklonjenost in »slaba« ljubezen/nenaklonjenost.
- ▶ Ustvarjanje povezave med »ljubeznijo« in »skrbjo«, vključno z odgovornostjo za odnose.

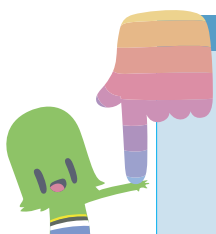
6.2.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 30–50 minut
- ▶ Učitelj začne tako, da otroke vpraša, česa se spomnijo iz prejšnje dejavnosti, in poskrbi, da so jasna vsa prejšnja ključna sporočila.
- ▶ Učitelj vpraša otroke: »Pomislite na nekoga, ki vas ima rad. Kako veste, da vas ima rad?« Nato učitelj spodbudi pogovor tako, da skuša izpostaviti elemente »dobre« ljubezni (glej poglavje 6.2.3., Glavni koncepti).

- ▶ Učitelj naniza nekaj primerov in otroci morajo prepoznati, za kakšno ljubezen/naklonjenost gre v teh zgodbah, in če je to »dobra« ljubezen/nenaklonjenost, pokažejo zeleno kartico ali nalepko, v primeru »slabe« ljubezni/naklonjenosti pa naj uporabijo rdeče.

»Dekle prijateljici pove, da je žalostna, in ona jo objame ter jo spodbudi, naj pove kaj več o tem.«	Dobra ljubezen – prijetna je in nudi oporo.
»Fantek skrije najljubšo igračo svojega bratca, da bi se z njo pozneje igral.«	Slaba ljubezen – fant izkoristi, kar ve o svojem bratu, da mu povzroči bolečino.
»Dekle se razjezi na sestro in jo žali.«	Slaba ljubezen – ko imamo nekoga radi, ga spoštujemo, tudi ko smo nanj jezni.
»Fant je utrujen in prijatelj se ponudi, da namesto njega nese njegovo torbo.«	Dobra ljubezen – olajša zadeve in ponudi oporo.
»Deklica prijateljici ne dovoli iti na stranišče, ker se igrata in še nista zaključili igre.«	Slaba ljubezen – če mora iti prijatelj na stranišče, moramo to spoštovati, ker je pomembno za telesno dobro počutje. Deklica bi morala počakati, da se njena prijateljica vrne.
»Fantek pove prijateljici, da ne bo več njen prijatelj, če mu ne odstopi svoje sladice.«	Slaba ljubezen - pogojuje jo z ustrežljivostjo.
»Deklica vidi, kako je prijateljica padla in se poškodovala, zato gre učiteljico prositi za pomoč.«	Dobra ljubezen – želi zaščititi in pomagati.
»Fant se zoperstavi otrokoma, ki se posmehujeta njegovemu prijatelju. Stopi poleg njega in jima reče, naj nehata.«	Dobra ljubezen – vključuje zaščito in skrb.

- ▶ Učitelj lahko učence povabi, naj povedo svoje primere in jih predstavijo skupini, da bi se o njih pogovorili. To bo pokazalo, ali so razumeli glavne koncepte; če je treba, jih lahko učitelj podrobneje pojasni.
- ▶ Učitelj vpraša otroke: »Kaj bi vi naredili za nekoga, ki ga imate radi?« Otroci lahko narišejo ali napišejo krajše primere (npr. »Objamem ga, če je žalosten«, »mami pomagam pripraviti mizo«, »očetu pomagam pri opravih«, »igram se z mlajšim bratom, da ga razveselim«). Potem pokaže vse liste in otroci jih lahko komentirajo ter z učiteljevo pomočjo odkrijejo vse ključne pojme v njih.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Vaja z zgodbami deluje bolje s karticami ali nalepkami v dveh barvah, saj vključi še vidni element (barvo) in gibanje (dvig roke ali premik, da prilepijo nalepko). Ko otroci menijo, da je zgodba primer »dobre« ljubezni/naklonjenosti, lahko dvignejo zeleno kartico ali na tablo namestijo zeleno nalepko. Ko menijo, da gre v zgodbi za »slabo« ljubezen/nenaklonjenost, uporabijo rdečo kartico ali rdečo nalepko.
- ▶ Učitelj lahko ustvari druge zgodbe, da preveri, ali so otrokom jasni vsi pojmi.

6.2.3. Glavni koncepti

- ▶ Vse vrste ljubezni in naklonjenosti niso dobre. Nekatere oblike ljubezni in naklonjenosti so slabe in škodijo enemu ali več ljudem.
- ▶ Dobra ljubezen in naklonjenost je ljubezen, združena s skrbjo za tega človeka, ki posledično zraste in se razvija. Nekateri primeri dobre ljubezni vključujejo:
 - spoštovanje drugega človeka – da ga ne ponižujemo;
 - skrb in varovanje drugega človeka;
 - prijeten telesni stik (npr. poljubi, objemi, žgečkanje);
 - drugemu človeku govorimo lepe stvari (npr. »Rad/a te imam«, »veseli me, da te vidim«, »všeč mi je, kako poješ/igraš/plešeš«);
 - drugega človeka poslušamo, mu svetujemo;
 - z njim preživljamo čas (npr. igramo se, jemo, pogovarjamo);
 - pomagamo mu, ko ima težave.

- ▶ Slaba ljubezen in nenaklonjenost pa je ljubezen, ki ne vključuje skrbi, drugemu človeku ne omogoča popolnega razvoja ali mu celo škodi. Vključuje pa naslednje:
 - drugega človeka sili v nekaj, da škodi sebi ali nekomu drugemu;
 - drugega človeka izpostavlja situacijam, ki so zanj škodljive.
- ▶ Ko nas ima nekdo »dobro« rad, ga moramo vsaj spoštovati, čeprav do njega ali nje ne čutimo ljubezni.
- ▶ Ko nas ima kdo »slabo« rad, se moramo od njega ali nje oddaljiti in za pomoč prositi zaupanja vredne odrasle.

6.2.4. Pripomočki

- ▶ Majhne zelene in rdeče kartice ali nalepke
- ▶ (Po možnosti) zelen papir in risalni pripomočki (npr. barvice)
- ▶ Lepilni trak, da obesimo risbe na steno ali na tablo

6.3. DEJAVNOST 3: ZAUPANJE IN SKRIVNOSTI

6.3.1. Cilji

- ▶ Razmišljanja o zaupanju, intimi in skrivnostih.
- ▶ Predstavitve pojma »dobro« skrivnosti in »slabe« skrivnosti.
- ▶ Razvoj kriterijev za razlikovanje med »dobrimi« in »slabimi« skrivnostmi.

6.3.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 30–50 minut
- ▶ Učiteljica otroke najprej vpraša, katerih zamisli se spomnijo iz prejšnjih dejavnosti, in poskrbi, da so razumeli dosedanja ključna sporočila.
- ▶ Učiteljica predstavi pojma zaupanje in intimnost.
- ▶ Učiteljica pojasni pojma »dobro« skrivnosti in »slabe« skrivnosti, da nekaj primerov in odgovori na vprašanja otrok.
- ▶ Učiteljica pove nekaj kratkih zgodb in otroci morajo prepoznati primere »dobro« skrivnosti in »slabe« skrivnosti ter povedati svoje razloge, kar jim pomaga predelati različne elemente ključnih pojmov. Uporabi lahko zgodbe iz naslednje razpredelnice.

»Mama ti reče, da boš očetu kupil darilo, vendar mu tega ne smeš povedati, ker bo to presenečenje.«	Dobra skrivnost – mama pozna skrivnost in oče jo bo kmalu odkril, vse je prijetno.
»Prijateljica ti pove, da jo skrbi, ker se doma pripravajo, vendar noče, da komu poveš.«	Slaba skrivnost – prijateljica trpi in zaradi ohranjanja njene skrivnosti se bosta oba otroka slabo počutila (in morda utrpela tudi škodo). Otrok bi moral to povedati učitelju ali nekomu, ki mu zaupa.
»Babica ti kupi sladkarije, ko prideš iz šole, vendar reče, da ne smeš povedati staršem, da ne bodo jezni.«	Slaba skrivnost – otroci staršem ne bi smeli nič prikrivati, zlasti ko gre za nekoga, ki mu zaupajo. Če hoče babica kupiti sladkarije, bi morala to upravičiti pred starši, ne pa tega početi za njihovim hrbtom.
»Tvoji starši ti pojasnijo, da boš dobil mlajšega bratca ali sestrico, vendar tega ne smeš nikomur povedati, zlasti ne teti, ki prihaja popoldne na obisk, ker želijo za vikend povedati vsej družini hkrati.«	Dobra skrivnost – to je dobra novica, ohranjanje skrivnosti pa pomeni skrb za družino.

»Prijatelj ti pove, da mu je všeč tvoja sošolka, vendar ne smeš nikomur povedati.«	Dobro skrivnost – prijatelj s tabo deli intimno znanje o nečem pomembnem, kar nikomur ne škodi. Če to poveš drugim otrokom, se bo prijatelj počutil neprijetno.
»Dva sošolca vidiš, kako skrijeta najljubši svinčnik nekega fanta, in ti rečeta, da bodi tiho, ker je to samo šala. Ampak ti meniš, da bo fant jokal, ko ga ne bo našel.«	Slaba skrivnost – drugi otroci se morda smeji, ampak fantu so povzročili bolečino, zato bi moral povedati učiteljici.
»Sestrična ti reče, da ji pokaži svoje spodnjice in kaj je pod njimi. Ko se spomniš na »Pravilo perilo« iz Kika in Roke, ti reče, da je to skrivnost, ker si njena najljubša sestrična ali bratranec in drugi ljudje ne bi razumeli.«	Slaba skrivnost – vključuje kršenje načel iz »Pravilo perilo« in zato se slabo počutiš.
»Starejši brat ti pove, da je dobil slabo oceno pri izpitu, vendar tega ne smeš povedati očetu, ko vaju pride po šoli iskati, ker hoče sam povedati obema staršema, ko boste vsi doma.«	Dobra skrivnost – vsebuje skrb, starejšemu bratu daš prostor in čas, da sam pove novico.

- ▶ Učiteljica lahko otroke prosi za lastne primere skrivnosti in drugi v razredu se morajo odločiti, ali so to »dobre« skrivnosti ali »slabe« skrivnosti pod vodstvom učitelja.

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Otroci lahko ocenijo zgodbe s karticama: z zeleno za »dobre skrivnosti«, rdečo za »slabe skrivnosti«.
- ▶ Ko pripravljamo nove zgodbe, bi jih bilo dobro preveriti z najmanj dvema otrokoma, saj je lahko marsikdaj kaj prenaporno za našo starostno skupino otrok.
- ▶ Tu je največ poudarka na besedah. Če se vam zdi primerno, lahko zapišete seznam vseh »dobrih« in »slabih« skrivnosti.

6.3.3. Glavni koncepti

- ▶ Zaupanje je pomembno, vsak potrebuje nekoga, ki mu lahko zaupa. Zaupanja nikoli ne smemo izrabiti v škodo drugega.
- ▶ Nekaterih stvari ne govorimo drugim, to so »skrivnosti«. Nekatero skrivnosti so »dobre«, druge so »slabe«. Pomembno je, da jih znamo prepoznati.
- ▶ »Dobre skrivnosti« so tiste, ki jih otroci zaupajo staršem (razen ko gre za presenečenje, a starši bodo tako ali tako kmalu izvedeli, kaj je presenečenje). Tu nekaj prikrijemo iz ljubezni in s tem nikomur ne škodimo.
- ▶ »Slabe skrivnosti« so tiste, ki jih otroci zamolčijo staršem (učiteljem ali članom družine). So skrivnosti zaradi občutka sramu ali krivde, ker lahko komu škodi. Zdi se grozne, škodljive ali celo gnusne.
- ▶ »Slabe skrivnosti« je treba čim prej zaupati odraslemu, ki mu lahko zaupamo. Če nas ne zaščiti on, povejmo še komu drugemu.
- ▶ Če nas ima nekdo »dobro« rad, nam ne bo rekel, naj zadržimo »slabo skrivnost« zase. Če nam nekdo reče, naj zadržimo »slabo skrivnost«, to ni »dobra« ljubezen.

6.3.4. Pripomočki

- ▶ Zeleni in rdeči kartončki ali nalepke

6.4. DEJAVNOST 4: PROSITI ZA POMOČ

6.4.1. Cilji

- ▶ Kako otrokom pomagati prepoznati ljudi, ki jih lahko prosijo za pomoč.
- ▶ Učenje otrok, da si lahko pomagajo med sabo.
- ▶ Razvijanje načinov, kako prositi za pomoč.
- ▶ Prepoznavanje otrok, ki imajo v svojih krogih malo zaščite.

6.4.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 30–50 minut
- ▶ Učitelj vpraša otroke, česa se spomnijo s prejšnjega srečanja, in se prepriča, da so osvojili vsa ključna sporočila.
- ▶ Učitelj vpraša: »Kaj naredi Kiko, ko hoče Roka seči pod njegovo spodnje perilo?« Otroci si bodo zapomnili, da je »Ne!« glavno sporočilo dejavnosti 1. Učitelj predlaga, naj poiščejo še druge rešitve, da bi se izognili situaciji (npr.: »pobegnem, grem stran, ...«) in prosili za pomoč. Pomembno je vztrajati, da prositi za pomoč ni izraz šibkosti, ampak poguma, prav tako lahko na ta način za vedno odpravimo težavo.
- ▶ Učitelj vpraša otroke: »Koga prosite za pomoč? Kako prosite za pomoč?« Otroci lahko na lepljive listke narišejo osebo, ki jim lahko pomaga, te slikice pa nalepijo na velik papir ali karton: nekatere osebe na listkih so del vrtca/šole (učitelj, vzgojitelj, drugi otroci ...), druge osebe so del otrokovega doma (člani družine - starši, bratje, sestre, stari starši ...) in drugi (policist, prodajalka v trgovini, vodja delavnice).
- ▶ Učitelj uporabi primere s prejšnjih srečanj in vpraša: »Kaj je skupno vsem tem ljudem?« Učitelj pomaga otrokom prepoznati glavne značilnosti in ključne koncepte.
- ▶ Učitelj naj bo pozoren na otroke, ki imajo malo ali nobenega človeka, ki je vreden zaupanja. Pomaga naj jim poiskati te ljudi v vrtcu ali šoli (zlasti če se družina ne zdi dovolj zaščitniška).

METODOLOŠKI NASVETI

- ▶ Pri tej vaji ni cilj, da bi ocenjevali, kako otrok vidi ljudi v svojem okolju, cilj je pomagati prepoznati pravega zaščitnika, naj bo to odrasli ali otrok. Vsekakor je treba vedeti, da ni otrok kriv, če ne najde načina, da bi prosil za pomoč. Za otrokovo zaščito so vedno odgovorni odrasli.

6.4.3. Glavni koncepti

- ▶ Ključni odgovori otroka, ko mu skuša kdo škodovati:
 - reci »Ne!«,
 - izogni se situaciji, tako da pobegneš ali se umakneš,
 - prosil za pomoč.
- ▶ Pogum ne pomeni, da moraš sam reševati svoje težave – včasih je pogumneje prositi za pomoč. Tako lažje rešiš težavo.
- ▶ Ljudje, ki lahko pomagajo otroku, so lahko člani družine, so v šoli ali vrtcu (odrasli in otroci, ki jim otrok zaupa) in strokovnjakinje, ki lahko otroka zaščitijo (npr. policistka).

- ▶ Ljudje, ki jim otroci lahko zaupajo:
 - Otroka spoštujejo (dejavnost 1).
 - Imajo radi otroka – »dobra ljubezen« (dejavnost 2).
 - Otroci lahko govorijo z njimi, jim zaupajo (dejavnosti 2 in 3).
 - Otroka niso nikoli silili v nič slabega (dejavnost 3).
- ▶ Otroci lahko zaupa tudi drugemu otroku, zlasti prijateljici ali prijatelju.

6.4.4. Pripomočki

- ▶ Samolepilni lističi
- ▶ Barvice, voščenke
- ▶ Velik papir ali karton, tudi več kartonov, da dobite veliko površino

6.5. DEJAVNOST 5: »TO SMO SE NAUČILI OD KIKA IN ROKE« – SKUPNO SREČANJE S STARŠI

6.5.1. Cilji

- ▶ Pomoč otrokom, da staršem predstavijo, kaj so se naučili.
- ▶ Utrjevanje ključnih sporočil, saj jih morajo otroci razumeti.
- ▶ Voditi komunikacijo med otroki in starši o čustvih, varnosti in prošnji za pomoč.
- ▶ Ustvariti skupnost ljudi, h katerim se lahko otroci zatečejo v sili.

6.5.2. Metodologija

- ▶ **TRAJANJE:** 40–60 minut za pripravo in 15–30 minut za delo z družinami.
- ▶ Med pripravo učiteljica pomaga otrokom organizirati material in teme, ki jih bodo predstavili staršem. Lahko razdelimo vloge (npr. kateri otroci bodo pojasnili glavne koncepte, kdo bo predstavil risbice in kdo osebe, ki jim lahko zaupajo) in z otroki vadimo nekaj dni pred prihodom staršev.
- ▶ Kot smo pojasnili v sklopu 9, »Starši in otroci kot zavezniki«, bi morali starši vedeti, kaj se na srečanjih pogovarjamo z otroki. Skupno srečanje s starši imejmo šele takrat, ko starši vedo, kako sodelovati.
- ▶ Učiteljica predstavi temo srečanja in pomaga pri sodelovanju vsakega otroka (npr. predstavi zgodbo Kika in Roke, pojasni glavni koncept, pokaže sliko z napisom »Ne!«).
- ▶ Starši naj zastavljajo vprašanja otrokom. Starši naj si poskusijo razjasniti koncepte, glavno je, da jih razumejo.
- ▶ Učitelj lahko povabi starše, naj podajo svoje primere »dobre« in »slabe ljubezni«, »dobrih« in »slabih« skrivnosti, ljudi, ki jih lahko prosijo za pomoč ali ljudi, ki jim lahko zaupajo. Starši lahko to napišejo ali narišejo na lepljiv papir, ki naj ga potem nalepijo na tablo ali velik papir.
- ▶ Za konec naj učiteljica povabi otroke in starše, naj odgovorijo na vprašanje: »Kaj vam je bilo najbolj všeč?« To lahko služi kot ocena celotnega procesa.
- ▶ Učitelj naj povabi otroke in starše: »Kaj bi še radi vedeli, pa tega še nismo omenjali?« Tako dobimo zamisli za prihodnje dejavnosti v skupinah in pogovore doma z družino. Tu si lahko pomagata z lepljivimi listki, ki jih lepita na tablo.

METODOLOŠKI NASVETI

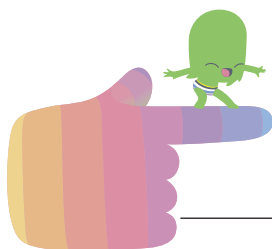
- ▶ S sodelovanjem se otroci več naučijo. S pojasnjevanjem naučenega staršem bodo videli, kako dobro so razumeli bistvo. Učitelj mora poskrbeti, da vsak otrok pozna svojo vlogo in da mu je v tej vlogi prijetno. Če so nekateri otroci raje tihi, naj pomagajo drugim otrokom pri predstavitvi, tako da kažejo na risbice ali kako drugače. Če otrok noče sodelovati, tudi prav. Učitelj mora tudi poskrbeti, da starši ne bodo silili otroka k sodelovanju.
- ▶ Starši znajo imeti po koncu aktivnosti vprašanja. Učiteljica naj nameni nekaj časa staršem, če je le mogoče, naj bodo zaradi zasebnosti otroci takrat drugje.
- ▶ Nekateri starše bo mogoče zanimalo več o izobraževanju na področju čustev (afektivno izobraževanje) in o spolni vzgoji. Učitelj naj da predloge za delo doma in v razredu.

6.5.3. Glavni koncepti

- ▶ Otroci se bodo naučili veliko ključnih sporočil. To znanje bo koristilo tako otrokom kot staršem.
- ▶ Cilj teh dejavnosti je doseči, da bi se v družinah in v razredu govorilo o varnosti in dobrem počutju otrok. Pogovori o »dobri ljubezni«, »slabi ljubezni«, »dobrih« in »slabih« skrivnostih ter iskanju pomoči bi morali biti pogosti, da bi otrok ponotranjil ta sporočila.
- ▶ Če starši delijo z otroki svoje zgodbe in primere (prilagojeno njihovim letom in razumevanju), se otroci z njimi bolje povežejo in imajo občutek, da jim lahko zaupajo neprijetne dogodke.

6.5.4. Pripomočki

- ▶ Samolepilni lističi
- ▶ Barvice, voščenke
- ▶ Velik papir ali karton, tudi več kartonov, da dobite veliko površino

7. Epilog: ustvarjanje varnosti

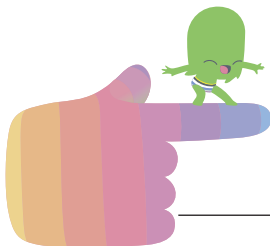
■ Otroštvo velja za obdobje nedolžnosti, ko še ničesar ne vemo. Lahko je brezskrbno obdobje upanja in veselja, lahko pa je tudi obdobje bolečine, če otroka zlorablajo, a tega nihče ne odkrije in ne ustavi. Ko otroci ugotovijo, da lahko govorijo o svoji bolečini in neprijetnih izkušnjah, jim da to moč. Potem vedo, katerim vrednotam naj sledijo, kakšno obnašanje naj sprejmejo ali zavrnejo, in koga naj prosijo za pomoč. Velikokrat je to dovolj za preprečitev zlorabe. Če zlorabljeni otroci vedo, kako zlorabo prepoznati in kako se nanjo odzvati, lahko poiščejo pomoč in zlorabo prej prekinajo.

■ Otroci se veliko bolje učijo, ko je zanje poskrbljeno in so varni. Zato mora biti šola varno in zaščitniško okolje²⁸. Vzgoja v vrtcu vključuje tudi spoznavanje s čustvi, zlasti tistimi, ki so ogrožujoča. Zato je treba v vrtcih in šolah preventivo zagotoviti varno in zaščitniško okolje, kjer se lahko otroci učijo in razvijajo svoje zmožnosti.

■ Kot je predstavljeno v tem priročniku, je treba otroku, ki je bil spolno zlorabljen zagotoviti varnost na vseh nivojih. S preventivo omogočimo otroku varnejšo izkušnjo njegovega telesa in čustev, pomagamo mu pri prepoznavanju neprijetnih občutkov in grozljivih situacij. Med otroki ustvarimo tudi občutek, da je govor o ljubezni, moči, varnosti v družini, spolnosti in medčloveških odnosih nekaj normalnega. Preventiva prav tako nudi jasno strategijo odraslim in otrokom, kako poiskati pomoč, ko jo potrebujejo.

■ Končna refleksija o vlogi učiteljic, učiteljev, vzgojiteljic in vzgojiteljev: odrasli ne izobražujemo zgolj z znanjem in tehnikami, temveč z vsem, kar smo. Zato je izobraževanje, kot je opisano v tem priročniku, pravzaprav izkustveno. Šele ko se zavedamo nasilja v svojem življenju, lahko prepoznamo nasilje v življenju otroka. Šele ko se začnemo zavedati uporabe moči (da bi zaščitili ali napadli, da bi pomagali ali škodili) v svoji interakciji, lahko pravilno zaznamo zlorabo moči v odnosu do otroka. Šele ko imamo »dobro radi« in se izogibamo »slabi ljubezni«, lahko konflikte v učilnicah in na igriščih rešujemo na način, ki je zdrav za otroke. Ne gre za to, da bi bili takšni le med tem izobraževanjem, takšni moramo biti vsak dan. Splačalo se bo, saj s svojim vedenjem in vzorom otroke varujemo, hkrati pa smo jim tudi navdih.

²⁸ Horno, P. (2018), »Promotion of safe and protective environments at SOS Children's Villages in Latin America and the Caribbean,« [San José de Costa Rica]: »SOS Children's Villages International«, dostopno na: www.espiralesci.es/promotion-of-safe-and-protectiveenvironments-and-conscious-affectivity-as-professional-competence; Romeo, F. J., & Horno, P. (2018), »Materials for the campaign "Child Sexual Abuse Stays Offside" for the prevention and detection of child sexual abuse in sports, Madrid: Consejo Superior de Deportes, dostopno na: www.espiralesci.es/materials-for-the-campaign-child-sexual-abuse-stays-offside-prevention-and-detection-of-childsexual-abuse-in-sports.

8. Seznam literature

8.1. PUBLIKACIJE

■ Svet Evrope (2007), Konvencija Sveta Evrope o zaščiti otrok pred spolnim izkoriščanjem in spolno zlorabo (Lanzarotska konvencija), ETS No. 201, Strasbourg: Svet Evrope, dostopno na: www.coe.int/en/web/children/convention.

■ Council of Europe (2010), Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach, Strasbourg: Svet Evrope, dostopno na: www.coe.int/t/dg3/children/1in5/WhatWeKnow/Publication_en.asp.

■ Interagency Working Group on Sexual Exploitation of Children and ECPAT (2016), Terminology guidelines for the protection of children from sexual exploitation and sexual Abuse, Bangkok, dostopno na: <http://luxembourgguidelines.org>.

■ Horno, P. (2005), Love, power and violence: a comparative analysis of physical and humiliating punishment patterns, Madrid: Save the Children, dostopno na: www.espiralesci.es/wp-content/uploads/2010/09/Love_Power_and_Violence_Pepa_Horno.pdf.

■ Horno, P. (2011), Training professionals – An essential strategy for eradicating child sexual abuse. V: Council of Europe, Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach (str. 143–51). Strasbourg, Svet Evrope, dostopno na: www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Horno.pdf.

■ Horno, P. (2018), Promotion of safe and protective environments at SOS Children's Villages in Latin America and the Caribbean, [San José de Costa Rica]: SOS Children's Villages International, dostopno na: www.espiralesci.es/promotion-of-safe-and-protective-environments-and-consciousaffectivity-as-professional-competence.

■ Horno, P., & Romeo, F. J. (2011), La regla de Kiko: guía dicáctica para educadores, Madrid: FAPMI & Svet Evrope, dostopno na: www.ecpat-spain.org/imagenes/auxiliar/kiko_01_Guia%20Did%C3%A1ctica.pdf.

■ Lator, K., & McElvaney, R. (2010), "Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe". V: Svet Evrope, Protecting children from sexual violence: a comprehensive approach (str. 13–43), dostopno na: www.coe.int/t/dg3/children/1in5/Source/PublicationSexualViolence/Lator-McElvaney.pdf.

■ Lyles, A., Cohen, L., & Brown, M. (2009), Transforming communities to prevent child sexual abuse and exploitation: a primary prevention approach, Oakland, CA: Prevention Institute, dostopno na: www.preventioninstitute.org/sites/default/files/publications/Transforming%20Communities%20to%20Prevent%20Child%20Sexual%20Abuse.pdf.

■ Milovidov, E. (2016), Parenting in the digital age: parental guidance for the online protection of children from sexual exploitation and sexual abuse, Strasbourg: Svet Evrope, dostopno na: <https://rm.coe.int/digital-parenting-/16807670e8>.

■ Pinheiro, P. S. (2006), Rights of the child: note by the Secretary-General. Report of the independent expert for the United Nations study on violence against children, Geneva: United Nations, dostopno na: <https://digital-library.un.org/record/584299>.

■ Pinheiro, P. S. (2006), Report of the independent expert for the United Nations study on violence against children, Geneva: United Nations, dostopno na: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Study/Pages/Study-ViolenceChildren.aspx>.

■ Romeo, F. J., & Horno, P. (2018), Materials for the campaign “El abuso sexual infantil queda fuera de juego” (“Child Sexual Abuse Stays Offside”) for the prevention and detection of child sexual abuse in sports, Madrid: Consejo Superior de Deportes, English version by V. Kennedy & F. J. Romeo, dostopno na: www.espiralesci.es/materials-for-the-campaign-child-sexual-abuse-stays-offsideprevention-and-detection-of-child-sexual-abuse-in-sports. This contains:

- Three Activity guides for the prevention of child sexual abuse for coaches and physical education teachers – for ages 3 to 6, 7 to 12, and 13 to 17;
- Guide for the detection of child sexual abuse in sports for professionals;
- Quality Standards to create safe and protective spaces for children and adolescents in sports.

8.2. SPLETNI VIRI: SPLETNE STRANI IN POSNETKI

■ Glavna spletna stran Sveta Evrope o pravicah otrok: www.coe.int/en/web/children/home.

■ Glavna spletna stran Sveta Evrope za kampanjo Eden od petih (nastala je l. 2010) proti spolnim zlorabam otrok: www.coe.int/oneinfive.

■ Spletna stran Sveta Evrope za gradivo za otroke, stare od 3 do 7 let, v povezavi s Kikom in Roko. V več različnih jezikih, objavljeni so tudi posnetki (nastalo l. 2011): www.underwearrule.net.

■ Spletna stran Sveta Evrope za Start to Talk, kampanjo proti spolni zlorabi otrok v športu, vključno s posnetki (nastalo l. 2018): www.coe.int/en/web/sport/start-to-talk.

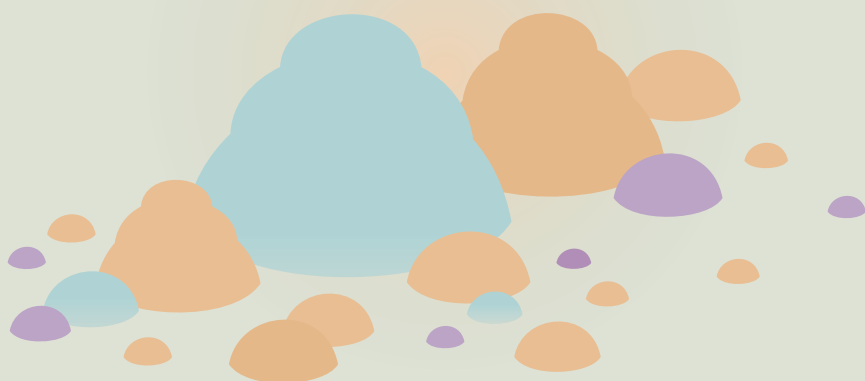
■ Spletna stran Sveta Evrope za skupni projekt Evropske Unije in Sveta Evrope Pro Safe Sport + (PSS+) (nastalo l. 2017), ki naslavlja spolno nasilje nad otroki v športu: <https://pjpeu.coe.int/en/web/pss>.

■ Spletna stran Sveta Evrope Lanzarotske konvencije: <https://www.coe.int/en/web/children/lanzarote-convention>

■ Spletna stran Sveta Evrope o evropskem dnevu zaščite otrok pred spolnim izkoriščanjem in zlorabljanjem: <https://www.coe.int/en/web/children/end-child-sex-abuse-day>

■ Spletna stran Sveta Evrope o gradivu za otroke, starše, vladne uradnike in strokovnjake, ki delajo z otroki: <https://www.coe.int/en/web/children/our-material>

■ Spletna stran komisarja za človekove pravice Sveta Evrope: <https://www.coe.int/en/web/commissioner>.

Ljubljana, 2021

www.coe.int

Svet Evrope je vodilna evropska organizacija za človekove pravice. Sestavlja ga 47 članic, med katerimi so vse članice Evropske Unije. Vse članice Sveta Evrope so podpisnice Evropske konvencije o varstvu človekovih pravic, ki varuje človekove pravice, demokracijo in pravo. Implementacijo konvencije nadzira Evropsko sodišče za človekove pravice.

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE